

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΣΟΦΙΑ ΓΕΛΑΔΑΚΗ ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΥΚΑ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΟΤΑΜΙΑΣ ΜΑΡΙΑ ΣΚΟΥΜΠΗ
ΘΕΟΔΩΡΑ ΤΣΕΠΑ

Ιστορία

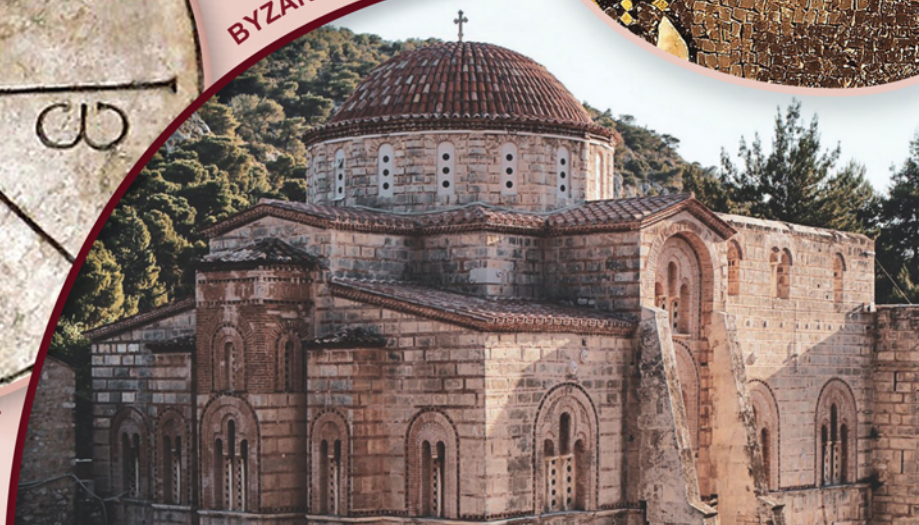
Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

βιβλίο μαθητή / μαθήτριας

ΡΩΜΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ

Ιστορία

Ε΄ Δημοτικού

Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης

Συντονίστρια / Αξιολογήτρια

Αξιολογητής

Αξιολογήτρια

Τεχνικός Εμπειρογνώμονας

Επικουρικός Εμπειρογνώμονας

Υπεύθυνος του μαθήματος/γνωστικού αντικειμένου στο πλαίσιο της Πράξης

Παπαγεωργίου Αικατερίνη

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Βασιλείου Αντώνιος

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Μαρκοπούλου Βασιλική

Επιστήμονας αυξημένων προσόντων

Τζεκάκης Νικόλαος

Πτυχιούχος Πληροφορικής

Βαποράκη Άννα Στεφανία

Πτυχιούχος τεχνολογίας γραφικών τεχνών

Αθανάσιος Γιαννίκας, Σύμβουλος Α΄ ΙΕΠ,
μέλος της Επιστημονικής Ομάδας Έργου (ΕΟΕ) της Πράξης

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ 6010165 στο Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σπυρίδων Δουκάκης

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνη Πράξης

Πολυξένη Μπίλλα

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προϊσταμένη Τμήματος Β΄ Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού

Αναπληρώτρια Υπεύθυνη Πράξης

Άννα-Αικατερίνη Λυκούρη

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»**

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΣΟΦΙΑ ΓΕΛΑΔΑΚΗ • ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΥΚΑ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΟΤΑΜΙΑΣ • ΜΑΡΙΑ ΣΚΟΥΜΠΗ • ΘΕΟΔΩΡΑ ΤΣΕΠΑ

Ιστορία

Ε΄ Δημοτικού

Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ **24** γράμματα

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ

Επιστημονικός υπεύθυνος

Γεώργιος ΓιαννακόπουλοςΚαθηγητής Ιστορίας και Αρχαιολογίας,
Τμήμα Αρχαιολογίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Συγγραφική Ομάδα

Σοφία Γελαδάκη, Δρ Ιστορίας,

τ. Διευθύντρια Βαρβακείου Προτύπου Γυμνασίου

και Προτύπου Γυμνασίου Αναβρύτων

Δήμητρα Καυκά, Δρ. Επιστημών της Αγωγής με ειδίκευση

στη Διδακτική της Ιστορίας, Ε.Δι.Π., Παιδαγωγικό Τμήμα Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε

Γεώργιος Ποταμιάς, Δρ Διδακτικής της Ιστορίας,

Διευθυντής δημόσιου Δημοτικού Σχολείου

Μαρία Σκούμπη, ΜΔΕ στην Ειδική Αγωγή,

Εκπαιδευτικός δημόσιου Δημοτικού Σχολείου

Θεοδώρα Τσέπα (ΜΔΕ), Γαλλικής Φιλολογίας και Ιστορικός,

Εκπαιδευτικός ιδιωτικού Δημοτικού Σχολείου

Ειδήμονες γνωστικού
αντικειμένουΓια τη βυζαντινή περίοδο: **Σοφία Γελαδάκη**, Δρ ΙστορίαςΓια τη ρωμαϊκή περίοδο: **Κωνσταντίνος Δημούλης**, Δρ Ιστορίας,

Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Συντονισμός ομάδας
σχεδιασμού και ανάπτυξης**Γεώργιος Μπίκος**, Σύμβουλος Εκπαίδευσης κλάδου Κοινωνικών ΕπιστημώνΣυντονισμός και επιμέλεια
έκδοσης**Σοφία Γελαδάκη**, Δρ ΙστορίαςΠαιδαγωγική και γενικότερη
επικύρωση αντικειμένου**Γεώργιος Μπίκος**, Σύμβουλος Εκπαίδευσης κλάδου Κοινωνικών ΕπιστημώνΣύμβουλοι παρακολούθησης
σε παιδαγωγικά θέματα**Κωνσταντίνος Δημούλης**, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης**Ελένη Μπέρχγιου**, Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός ιδιωτικού Δημοτικού ΣχολείουΕπιστημονική υπεύθυνη
ψηφιακού εμπλουτισμού**Θεοδώρα Τσέπα** (ΜΔΕ), Γαλλικής Φιλολογίας και Ιστορικός,

Εκπαιδευτικός ιδιωτικού Δημοτικού Σχολείου

Ψηφιακός εμπλουτισμός

Μάριος-Ραφαήλ Στίνης, Επιστήμονας Πληροφορικής

Κριτική ανάγνωση

Ελένη Μπέρχγιου, Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός ιδιωτικού Δημοτικού ΣχολείουΓλωσσική-φιλολογική
επιμέλεια**Πολυξένη Μοίρα****Σοφία Γελαδάκη**

Σχεδιασμός χαρτών

Αθανασία Σαλονικίδη (ΜΔΕ), Χαρτογράφος**Μαρία Κοιλάκου** (ΜΔΕ), Χαρτογράφος

Εικονογράφηση

Κατερίνα Βλαντώνη, Εικαστικός, εικονογράφος, εκπαιδευτριαΣελιδοποίηση-γραφιστική
επιμέλεια-σχεδιασμός
εξωφύλλου**24** γράμματα**Κώστας Βγενής**

Περιεχόμενα

Τα ελληνορωμαϊκά χρόνια

1	Η Ελλάδα γίνεται τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας	11
2	Ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός	15
3	Η οργάνωση και η διοίκηση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.....	19
4	Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ρώμη.....	23
5	Ο Διοκλητιανός και η διοικητική μεταρρύθμιση της αυτοκρατορίας.....	27

Τα πρώιμα βυζαντινά χρόνια: Η Χριστιανική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία

1	Ο Κωνσταντίνος Α΄ και η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης.....	31
2	Η εξάπλωση και η επικράτηση του Χριστιανισμού.....	35
3	Η διαίρεση της αυτοκρατορίας και η κατάλυση του δυτικού τμήματος.....	39
4	Ο Ιουστινιανός και η προσπάθεια ανασύστασης της ρωμαϊκής οικουμένης.....	43

Η μέση βυζαντινή περίοδος: Η μεσαιωνική Ελληνική Αυτοκρατορία

1	Η εποχή του Ηρακλείου	49
2	Η αραβική επέκταση και η άμυνα των Βυζαντινών	53
3	Η Συριακή δυναστεία, ο εκσυγχρονισμός της νομοθεσίας και της διοίκησης	59
4	Η κρίση της Εικονομαχίας	63
5	Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων	67
6	Οι γείτονες του Βυζαντίου: Βούλγαροι και Ρώσοι	71
7	Η Μακεδονική δυναστεία: Το απόγειο της ακμής του Βυζαντίου	77
8	Οι τελευταίοι Μακεδόνες αυτοκράτορες και οι διάδοχοί τους: Εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα	81
9	Οι σχέσεις του Βυζαντίου με τη Δύση.....	85
10	Τα γράμματα και οι τέχνες στο Βυζάντιο	91
11	Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο.....	95
12	Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο	99

Η ύστερη βυζαντινή περίοδος

1	Οι Βυζαντινοί αντιμετωπίζουν νέους εχθρούς	103
2	Η δυναστεία των Κομνηνών και η βενετική οικονομική διείσδυση	109
3	Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους και ο διαμελισμός της αυτοκρατορίας.....	113
4	Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης και οι τελευταίες αναλαμπές	119
5	Η ακμή της Θεσσαλονίκης	123
6	Η επέκταση των Οθωμανών και η δυναστεία των Παλαιολόγων	127
7	Η πολιορκία και η Άλωση της Κωνσταντινούπολης	131
8	Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο	139

Θέματα από τη βυζαντινή ιστορία

1	Η βυζαντινή Κύπρος	143
2	Η θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο	147
3	Η διπλωματία στο Βυζάντιο.....	151
4	Βυζαντινή παιδεία και τέχνη	155
5	Η γλώσσα των Βυζαντινών	159

Παράρτημα	163
-----------------	-----

Αγαπητά μας παιδιά,

Τα πρώτα κεφάλαια αυτού του βιβλίου αναφέρονται στα ελληνορωμαϊκά χρόνια και τα επόμενα στο Βυζάντιο. Έτσι, μέσα απ' τις σελίδες του εξετάζονται όσα συνέβησαν από τη ρωμαϊκή κατάκτηση του ελλαδικού χώρου (146 π.Χ.) έως το τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (1453).

Στην αρχή του κάθε κεφαλαίου υπάρχουν τα κύρια σημεία του μαθήματος. Μετά, σε ένα λάβαρο (ρωμαϊκό ή βυζαντινό, ανάλογα με την κάθε ιστορική περίοδο) θα βρείτε τις χρονολογίες των σημαντικότερων γεγονότων του κεφαλαίου. Στη συνέχεια, παρατίθεται μια ενδιαφέρουσα πληροφορία, η οποία συνδέεται με την ιστορική αφήγηση, και ακολουθούν δραστηριότητες που σας ζητούν να εργαστείτε ατομικά ή χωρισμένοι/-ες σε ομάδες. Στις ερωτήσεις αξιολόγησης, με τις οποίες ολοκληρώνεται το κάθε κεφάλαιο, εντοπίζετε ό,τι σας δυσκόλεψε περισσότερο και ό,τι επιπλέον θέλετε να ανακαλύψετε.

Το σχολικό αυτό βιβλίο προσεγγίζει τα ιστορικά γεγονότα μέσα στον τόπο και τον χρόνο τους. Μελετάτε χάρτες, μαθαίνετε για τους λαούς που ήρθαν σε επαφή με τη Ρώμη ή το Βυζάντιο και την αλληλεπίδραση που δημιουργήθηκε μεταξύ τους. Έρχεστε, όμως, σε επαφή και με τους πρωταγωνιστές των γεγονότων που διαμόρφωσαν την εξέλιξη των πραγμάτων. Γνωρίζετε τους αυτοκράτορες, τους θρησκευτικούς ηγέτες αλλά και απλούς ανθρώπους, τους εχθρούς και τους φίλους όλων όσοι έζησαν στη Ρωμαϊκή ή τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, καθώς και τον τρόπο με τον οποίον εκείνοι έδρασαν. Έτσι, θα μπορέσετε να δώσετε απαντήσεις σε ερωτήματα που θεωρούνται σημαντικά. Εξίσου σημαντική είναι και η αναφορά που γίνεται στο βιβλίο στις γυναίκες οι οποίες, ως αυτοκράτειρες ή πριγκίπισσες, παίρνουν αποφάσεις ή αναλαμβάνουν δράση, για να σώσουν τον πολιτισμό και την αίγλη των αυτοκρατοριών ή να παίξουν τον δικό τους πολιτικό ρόλο.

Συγχρόνως, έχετε στη διάθεσή σας Ψηφιακά Μαθησιακά Αντικείμενα (ΨΜΑ) σε μορφή QR, που θα σας βοηθήσουν να ασκηθείτε σε έναν άλλον τρόπο μάθησης, ο οποίος συνδέεται με παιχνίδια γνώσης ή ελέγχου της μνήμης σας. Τέλος, υπάρχει για εσάς ένας ψηφιακός πόρος με παιδικά ιστορικά βιβλία, υποβοηθητικά στο έργο που καλείσθε μαζί με τον δάσκαλο ή τη δασκάλα σας να κάνετε.

Βιβλιοπροτάσεις
για παιδιά

Αγαπητές και αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Ένας από τους βασικούς στόχους του βιβλίου μας είναι τα κείμενά του να βοηθήσουν την προσπάθειά σας να αναπτύξετε την κριτική σκέψη των μαθητών και μαθητριών σας, ώστε να μπορέσουν να διαμορφώσουν ιστορική συνείδηση.

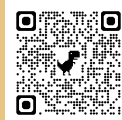
Καθώς το εικονιστικό υλικό που χρησιμοποιούμε συνδέεται λειτουργικά με δραστηριότητες, παρέχεται στα παιδιά η ευκαιρία να αντλήσουν ιστορικές πληροφορίες, να κατανοήσουν τα γεγονότα, να σκεφτούν και να εκφράσουν τις απόψεις τους, να επιχειρηματολογήσουν και, τελικά, να καταλήξουν στα δικά τους συμπεράσματα.

Σε διάφορα σημεία του βιβλίου υπάρχουν Ψηφιακά Μαθησιακά Αντικείμενα (ΨΜΑ) σε μορφή QR που περιέχουν επιπλέον δραστηριότητες. Μπορείτε, λοιπόν, να δώσετε στους μαθητές και τις μαθήτριές σας την ευκαιρία να παίξουν διαδραστικά εκπαιδευτικά παιχνίδια και να προσεγγίσουν με διάφορους τρόπους κάθε ιστορικό γεγονός και κάθε ιστορική περίοδο. Μέσα από τέτοια παιχνίδια, άλλωστε, η διαδικασία της μάθησης γίνεται πιο ευχάριστη, πιο ελκυστική και πιο ενδιαφέρουσα.

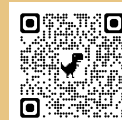
Επιπροσθέτως, με σκοπό την ενίσχυση της βιωματικής/διερευνητικής προσέγγισης, το βιβλίο έχει εμπλουτιστεί με ενδεικτικές προτάσεις για υλοποίηση δραστηριοτήτων που υποστηρίζουν ακόμη περισσότερο την επίτευξη των διδακτικών στόχων. Τις δραστηριότητες αυτές μπορείτε να τις αξιοποιήσετε ως έχουν ή να τις εμπλουτίσετε σύμφωνα με την κρίση σας, ενώ σε έναν ψηφιακό πόρο θα βρείτε και ιδέες για ανάπτυξη projects τοπικής Ιστορίας και Μικροϊστορίας.

Τέλος, σε έναν άλλον ψηφιακό πόρο υπάρχει για εσάς ένας κατάλογος λογοτεχνικών βιβλίων που ανήκουν στην κατηγορία της ιστορικής μυθιστοριογραφίας, προκειμένου, εφόσον το θελήσετε, να τα χρησιμοποιήσετε στη διδασκαλία σας και να φωτίσετε περισσότερες πτυχές της κάθε περιόδου ή επιμέρους σημεία της.

Η Συγγραφική Ομάδα

Προτάσεις για τη διδασκαλία

Βιβλιοπροτάσεις για εκπαιδευτικούς

Τι θα πει π.Χ. και μ.Χ.;

Τα αρχικά π.Χ. και μ.Χ. μπαίνουν μετά από μια χρονολογία, όπως για παράδειγμα:

27 π.Χ. – Ο Οκταβιανός γίνεται ο πρώτος Ρωμαίος αυτοκράτορας

ή

324 μ.Χ. – Ο Κωνσταντίνος Α΄ γίνεται μονοκράτορας

Σημαντική πληροφορία!

σε αυτό το βιβλίο:

δε σημειώνεται το μ.Χ.

στα γεγονότα που συνέβησαν μετά τη γέννηση του Χριστού.

Σημειώνεται μόνο το π.Χ., όταν το ιστορικό γεγονός έχει συμβεί πριν από τη γέννηση του Χριστού.

π.Χ. = προ Χριστού

Αν έχουμε μια χρονολογία πριν από τη γέννηση του Χριστού, δηλαδή **πριν από το 1**, τότε γράφουμε **π.Χ.**

Στην προ Χριστού χρονολόγηση πάμε ανάποδα, προς τα πίσω.

Άρα, όσο πιο μικρός είναι ο αριθμός της προ Χριστού χρονολογίας,

τόσο πιο πρόσφατο είναι το ιστορικό γεγονός.

μ.Χ = μετά Χριστόν

Από τη χρονολογία **1** και μέχρι σήμερα δε σημειώνεται **μ.Χ.**, δηλαδή μετά τη γέννηση του Χριστού.

Η γέννηση του Χριστού, λοιπόν, καθορίζει αν μια ημερομηνία είναι προ Χριστού ή μετά Χριστόν. Αυτός ο συγκεκριμένος τρόπος χρονολόγησης ξεκίνησε από τότε που ο Χριστιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία και χρησιμοποιείται μέχρι τις μέρες μας.

Γνώριζες ότι...

.... ως χρόνος γέννησης του Χριστού ορίζεται **το έτος 1** και το αμέσως προηγούμενο είναι το **έτος 1 π.Χ.** Άρα, δεν υπάρχει χρονολογία μηδέν;

Πώς μετράμε τους αιώνες;

Ένας αιώνας = 100 χρόνια

Κάποιες φορές, αναφέρεται ο αιώνας και όχι η ακριβής χρονολογία.

Για παράδειγμα, λέμε ότι «η Ρώμη ιδρύθηκε τον 8ο αιώνα π.Χ.»,

δηλαδή κάπου ανάμεσα στο 800 και το 701 π.Χ.

Ή λέμε ότι «τον 3ο αιώνα η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

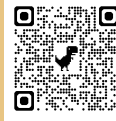
βρισκόταν σε κρίση», δηλαδή κάπου ανάμεσα

στο 201 και το 300 (εννοώντας μ.Χ.)

Εφαρμογή
μετατροπής
αιώνων
σε χρονολογίες

Όμως, επειδή το μέτρημα των αιώνων
μάς μπερδεύει, μπορούμε
να χρησιμοποιήσουμε δύο εφαρμογές
που βοηθούν στον υπολογισμό τους.

Εφαρμογή
μετατροπής
χρονολογιών
σε αιώνες

Ας προσπαθήσουμε τώρα
σε ζευγάρια να βρούμε
τις απαντήσεις
στις παρακάτω ερωτήσεις.

Ερώτηση	Απάντηση
Ποιο έτος ορίζεται ως χρόνος γέννησης του Χριστού;	
Πόσα χρόνια πριν από τη γέννηση του Χριστού έγινε ο Οκταβιανός αυτοκράτορας;	
Πόσα χρόνια μετά τη γέννηση του Χριστού έγινε ο Κωνσταντίνος Α΄ μονοκράτορας;	
Πόσα χρόνια μεσολαβούν ανάμεσα στο 30 π.Χ. και το 324 μ.Χ.;	
Αν η χρονολογία δεν έχει τίποτα δίπλα της, τι σημαίνει;	

Τον 1ο αιώνα π.Χ., μετά τη μάχη στη Λευκόπετρα της Κορινθίας, ο ελλαδικός χώρος υποδουλώνεται στους Ρωμαίους. Εκείνοι εγκαθιστούν στις διάφορες πόλεις κράτη ολιγαρχικά πολιτεύματα*, τα οποία -υποταχμένα στους ίδιους- καταπνίγουν κάθε προσπάθεια ελληνικής αντίστασης.

Αλλά, τι είναι αυτό που εκμεταλλεύονται οι Ρωμαίοι και καταφέρνουν τελικά να επικρατήσουν ανενόχλητοι στους ντόπιους ελληνικούς πληθυσμούς;

ολιγαρχικά πολιτεύματα: καθεστώτα που ελέγχονται από ισχυρές και πλούσιες οικογένειες, οι οποίες διατηρούν την εξουσία για πολλές γενιές

Μελετώντας
αυτό
το κεφάλαιο

☉ Θα αναγνωρίσουμε την αλλαγή που επέφερε στον πολιτικό χάρτη της ανατολικής Μεσογείου η επέκταση της ρωμαϊκής ισχύος

☉ Θα κατανοήσουμε τους παράγοντες που συνέβαλαν στην υποταγή των Ελλήνων στους Ρωμαίους

☉ Θα γνωρίσουμε τον τρόπο λειτουργίας των ελληνικών πόλεων και τις συνθήκες ζωής σε αυτές υπό ρωμαϊκή διοίκηση.

168 π.Χ.
Μάχη στην Πύδνα

146 π.Χ.
Μάχη στη Λευκόπετρα

30 π.Χ.
Κατάκτηση Αλεξάνδρειας

Τι σημαίνει
SPQR;

Γνώριζες ότι...

...οι Ρωμαίοι κατέστρεψαν ολοσχερώς την αρχαία Κόρινθο το 146 π.Χ. και έπειτα από πολλά χρόνια την ξαναέκτισαν και την έκαναν πρωτεύουσα της Αχαΐας, δηλαδή όλης της νότιας Ελλάδας;

Τα ερείπια της αρχαίας Κορίνθου

Η ρωμαϊκή επέκταση

► Σε ομάδες, μελετάμε τον παραπάνω χάρτη, προκειμένου να εντοπίσουμε τα μέρη του ελληνικού κόσμου που έχουν κατακτήσει οι Ρωμαίοι. Στη συνέχεια, κυκλώνουμε τις πόλεις *Πέλλα*, *Αθήνα*, *Κόρινθο* και *Πέργαμο* και ανταλλάσσουμε απόψεις σχετικά με τη θέση που βρίσκονται και τη χιλιομετρική απόσταση που τις χωρίζει.

◆ Οι Ρωμαίοι στην Ανατολική Μεσόγειο

χερσόνησο και την Καρχηδόνα, δηλαδή τη βόρεια Αφρική. Στόχος τους τώρα είναι να κατακτήσουν τις ελληνικές πόλεις στην κυρίως Ελλάδα και τη Μικρά Ασία, ώστε να έχουν τον πλήρη έλεγχο όλης της ανατολικής Μεσογείου.

Όταν οι ρωμαϊκές δυνάμεις εξαπλώνονται στον ελλαδικό χώρο, έχουν προηγουμένως κατακτήσει όλη την ιταλική

◆ Η υποταγή της Ελλάδας στους Ρωμαίους

ελληνιστικά κράτη:
τα κράτη που δημιουργήθηκαν από τη διαίρεση της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου μετά τον θάνατό του

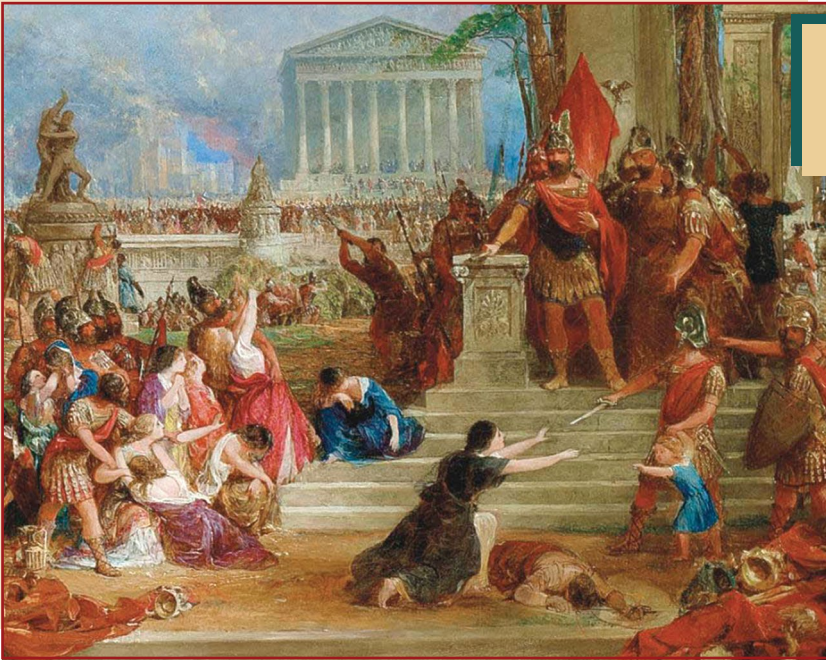
με διαδοχικούς σκληρούς πολέμους και μέσα σε μεγάλο χρονικό διάστημα.

Στους πολέμους αυτούς, όμως, έχουν και Έλληνες συμμάχους. Αυτό συμβαίνει, επειδή πολλές ελληνικές πόλεις-κράτη θεωρούν ότι τα ισχυρά ελληνιστικά βασίλεια της Μακεδονίας και της Ανατολής απειλούν την ανεξαρτησία τους. Έτσι, αποφασίζουν να συμμαχήσουν με τους Ρωμαίους, οι οποίοι εμφανίζονται, αρχικά, ως προστάτες τους.

Σίγουρα δεν ήταν εύκολο για τους Ρωμαίους να υποτάξουν τα *ελληνιστικά κράτη**. Το κατάφεραν μόνο

ελλαδικός χώρος:
οι τόποι που κατοικούνται
από άτομα που έχουν φυλετική
σχέση με την Ελλάδα

Το 168 π.Χ., με τη νίκη τους στη μάχη της Πύδνας, οι Ρωμαίοι κατακτούν όλη τη Μακεδονία. Στη συνέχεια, όταν νικούν στη μάχη της Λευκόπετρας, κάθε αντίσταση στον **ελλαδικό χώρο*** εξουδετερώνεται. Η κραταιά Κόρινθος γίνεται στάχτη. Όλοι οι κάτοικοί της οδηγούνται στη σκλαβιά, ενώ τα έργα τέχνης της μεταφέρονται στη Ρώμη ως λάφυρα. Ίδια είναι και η μοίρα και των ελληνιστικών βασιλείων εκτός ελλαδικού χώρου. Όταν, το 30 π.Χ., η Αίγυπτος πέφτει στα χέρια των Ρωμαίων, η κατάκτηση όλου του ελληνιστικού κόσμου ολοκληρώνεται.

► Σε μικρές ομάδες, παρατηρούμε την εικόνα. Εντοπίζουμε τον Ρωμαίο στρατηγό Λεύκιο Μόμμιο που έχει καταστρέψει την Κόρινθο. Πώς αποτυπώνει ο ζωγράφος Τόμας Άλομ την καταστροφή του ελληνιστικού κόσμου από τους Ρωμαίους;

Η καταστροφή της Κορίνθου από τους Ρωμαίους. Ιδιωτική συλλογή

◆ «Διαίρει και βασίλευε»

Βασικό πολιτικό σχέδιο των Ρωμαίων είναι η διαίρεση του ελληνικού κόσμου. Αρχίζουν, λοιπόν, συστηματικά να συμμαχούν με τον πιο αδύναμο σε βάρος του πιο δυνατού. Με αυτόν τον τρόπο, κατορθώνουν να απομονώσουν τους ισχυρότερους αντιπάλους τους και να τους νικήσουν. Δηλαδή, εφαρμόζουν στη διακυβέρνησή τους το «Διαίρει και βασίλευε». Τι συνέπεια έχει αυτό; Οι Έλληνες παραμένουν διαιρεμένοι και αδύναμοι απέναντι στη ρωμαϊκή ισχύ και όλες οι εξεγέρσεις τους πνίγονται στο αίμα. Έτσι, σιγά-σιγά, κάθε αντίσταση εξαφανίζεται.

◆ Οι ελληνικές πόλεις υπό ρωμαϊκή διοίκηση

τυραννικά πολιτεύματα:
καθεστώτα, στα οποία
την εξουσία παίρνει ένα άτομο,
ο τύραννος, είτε δια της βίας
είτε με απάτη

Οι Ρωμαίοι καταργούν τα δημοκρατικά πολιτεύματα και εγκαθιστούν ολιγαρχίες, στις οποίες οι άρχοντες μπορεί να είναι ντόπιοι, συνεργάζονται, όμως, με τους Ρωμαίους. Αλλού, πάλι, τοποθετούν **τυραννικά πολιτεύματα***, για να ελέγχουν καλύτερα τον πληθυσμό. Αντιθέτως, σε ορισμένες πόλεις παραχωρούν αρκετές ελευθερίες, πράγμα που και πάλι εξυπηρετεί τα συμφέροντά τους.

◆ Οι συνθήκες της ζωής

Μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση, η Ελλάδα λεηλατείται συστηματικά και καταστρέφεται οικονομικά. Οι Ρωμαίοι επιβάλλουν βαρύτατους φόρους και οι μικροκαλλιεργητές οδηγούνται σε χρεωκοπία, ενώ τα χωριά ερημώνουν. Ο ελληνικός κόσμος έχει δώσει πλέον τη θέση του στον ρωμαϊκό, για να δημιουργηθεί στη συνέχεια ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός.

Η ερήμωση
της υπαίθρου
στην Ελλάδα

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

- A.** Τι λέει ο γεωγράφος και περιηγητής Πausanίας (110-180) για τις ολιγαρχίες της Ρώμης;

Εικόνα της πρώτης σελίδας ενός χειρογράφου της Περιγραφής της Ελλάδας του Έλληνα γεωγράφου Πausanία (Biblioteca Medicea Laurenziana, 1485)

Π. Βέιν, «Η ελληνορωμαϊκή Αυτοκρατορία», περιοδικό Άρδην, τχ. 65, 2007

«Η Ρώμη έβαλε τέλος στις δημοκρατίες. Κάθε φορά που παρεμβαίνει στο Σύνταγμα μιας ελληνικής πόλης, καθιερώνει ένα εισοδηματικό όριο για την πρόσβαση (των πολιτών) στις Συγκλήτους (νομοθετικά σώματα) των πόλεων. Εκτός από αυτές τις παρεμβάσεις, η ολιγαρχία επιβάλλεται μόνη της, λίγο έως πολύ, παντού υπό την προστατευτική ασπίδα της Ρώμης. Χάρη στην ισχυρή ρωμαϊκή φιλία, εγκαθιδρύει καθεστώς πλούσιων αρχόντων, το οποίο και θα συνεχιστεί καθ' όλη τη διάρκεια των μακρών αιώνων της αυτοκρατορικής εποχής».

Οι ντόπιοι άρχοντες και οι Ρωμαίοι

- B.** Ο Δίων Κάσσιος (155-235) είναι Ρωμαίος ιστορικός ελληνικής καταγωγής. Να, τι λέει για τη ρωμαϊκή κατάκτηση:

«Ο ελληνικός κόσμος ζει μέσα στην ειρήνη της υποταχής. Βεβαίως, η ειρήνη είναι ένα καλό πράγμα, αλλά οι πόλεις δεν έχουν πια εξωτερική πολιτική. Όλες οι πόλεις αφήνουν τα τείχη τους ερείπια. Οι πρόγονοί μας εξουσίαζαν άλλους λαούς κι έκαναν μεγάλα πράγματα που δε μπορεί πια κανείς μας να κάνει. Σήμερα, εμείς εξουσιαζόμαστε από άλλους. Η έλλειψη ενότητας έχει καταδικάσει την Ελλάδα».

Ροδιακός, § 125 και 165

Διαβάζουμε τα λόγια του Δίωνα σε μικρές ομάδες. Μπορούμε να περιγράψουμε την κατάσταση των ελληνικών πόλεων κάτω από τη ρωμαϊκή κατοχή;

- Γ.** Η κατάκτηση του ελληνικού κόσμου από τους Ρωμαίους:

- έγινε σταδιακά.
- έγινε πολύ γρήγορα.
- δεν ολοκληρώθηκε ποτέ.

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

καταστρέφεται
ελευθερία
κυβερνήτες
ερημώνεται
ρωμαϊκής

Συμπληρώνουμε τα κενά.

Στα χρόνια της _____ κατοχής οι Έλληνες χάνουν την _____ τους. Η Ελλάδα _____ και _____, ενώ τοποθετούνται _____ αρεστοί στους Ρωμαίους.

Πολλά χρόνια πριν κατακτήσουν την Ελλάδα, οι Ρωμαίοι έχουν έρθει σε επαφή με τον πολιτισμό των Ελλήνων, τον έχουν θαυμάσει και τον έχουν μιμηθεί. Μετά την επέκταση της Ρώμης σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο, όμως, μέσα από πολλές διεργασίες δημιουργείται ένας νέος πολιτισμός, ο λεγόμενος «ελληνορωμαϊκός». Ποια να είναι, άραγε, τα στοιχεία αυτού του πολιτισμού;

ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΑΥΤΟ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

- Θα κατανοήσουμε τη σημασία του όρου «ελληνορωμαϊκός πολιτισμός»
- Θα αναγνωρίσουμε τη συνεισφορά των Ελλήνων στη δημιουργία του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού
- Θα γνωρίσουμε χαρακτηριστικά δημιουργήματα του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού στον χώρο των γραμμάτων και των τεχνών.

146 π.Χ.
Μάχη στη Λευκόπετρα

125 π.Χ.
Ολοκληρώνεται το Πάνθεον
στη Ρώμη

20 π.Χ.
Ο Βιργίλιος γράφει την Αινειάδα

Γνώριζες ότι...

...τα αρχαία κτίσματα με τις πολλές αψίδες ανήκουν στη ρωμαϊκή περίοδο, αφού το ρωμαϊκό τσιμέντο βοηθούσε τους Ρωμαίους αρχιτέκτονες να κατασκευάζουν με ευκολία αψίδες και τρούλους;

Το Κολοσσαίο στη Ρώμη

♦ Τι σημαίνει ελληνορωμαϊκός πολιτισμός;

σήμερα ονομάζεται Μεγάλη Ελλάδα. Επομένως, οι Ρωμαίοι έχουν έρθει σε επαφή με τον ελληνικό πολιτισμό πολύ πριν κατακτήσουν την Ελλάδα και έχουν επηρεαστεί από αυτόν. Έχουν βασίσει το λατινικό αλφάβητο στο ελληνικό (700 π.Χ.), έχουν υιοθετήσει την αρχαία ελληνική θρησκεία και έχουν εντάξει Έλληνες ήρωες στη μυθολογία τους.

Όταν, το 146 π.Χ., υποτάσσουν την Ελλάδα, έρχονται πια σε πιο στενή επαφή με τον πολιτισμό της μέσα από τη σχέση νικητή και ηττημένου. Αν και κατακτητές, όμως, οι Ρωμαίοι, ό,τι θαυμάζουν στους Έλληνες το οικειοποιούνται και έπειτα το προσαρμόζουν στην ιδιουσυγκρασία και τις ανάγκες τους. Κάπως έτσι, λοιπόν, δημιουργείται ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός.

Τον 8ο αιώνα π.Χ. ιδρύθηκαν αρχαιοελληνικές αποικίες στη νότια Ιταλία, σε μια περιοχή που μέχρι

Οι Ρωμαίοι και οι θεοί των αρχαίων Ελλήνων

Οι θεοί των Ελλήνων στους Ρωμαίους

Οι τοιχογραφίες και τα ψηφιδωτά της Πομπηίας

Τα ρωμαϊκά πορträίτα

♦ Η συνεισφορά των Ελλήνων στον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό

Η ελληνική γλώσσα, που ήδη μιλιέται στην ελληνιστική Ανατολή, κατακτά σταδιακά και τη Ρώμη. Οι πλούσιες οικογένειες έχουν δάσκαλο ελληνικών στο σπίτι ή στέλνουν τα παιδιά τους στην Ελλάδα (κυρίως στην Αθήνα), για να γνωρίσουν τον πολιτισμό της. Ρωμαίοι αυτοκράτορες σπουδάζουν στην Ελλάδα, ενώ συγχρόνως επιχορηγούν τις φημισμένες ελληνικές σχολές.

Οι Έλληνες, με τη σειρά τους, αποκτούν κυρίαρχη θέση στην πνευματική ζωή της αυτοκρατορίας. Έλληνες ρήτορες, γιατροί ή φιλόσοφοι φτάνουν στη Ρώμη είτε ως πρέσβεις είτε ως αιχμάλωτοι. Η καλλιτεχνική δημιουργία ανθίζει, οι επιστήμες προοδεύουν, η φιλοσοφία φθάνει σε υψηλά επίπεδα. Οι πανελλήνιες θρησκευτικές γιορτές και οι αθλητικές διοργανώσεις γνωρίζουν νέα ακμή, ειδικά, μάλιστα, όταν γίνεται αποδεκτή η συμμετοχή των Ρωμαίων σε αυτές.

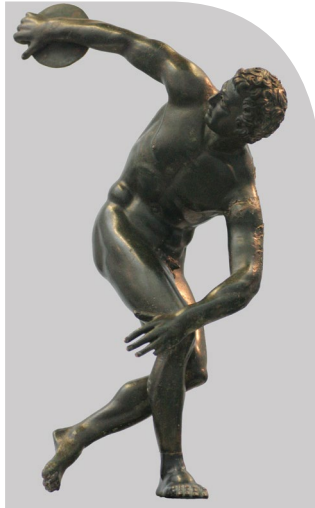
♦ Τα δημιουργήματα του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού

Οι Ρωμαίοι καλλιεργούν τη λατινική γλώσσα και, σταδιακά, δημιουργούν δική τους λογοτεχνία, μιμούμενοι τα κλασικά ελληνικά πρότυπα. Γράφουν έπη, μυθιστορήματα, κωμωδίες, ποιήματα.

Επίσης, πλούσιοι και ισχυροί Ρωμαίοι συλλέγουν αρχαία ελληνικά αγάλματα, ενώ παραγγέλνουν σε Έλληνες καλλιτέχνες αντίγραφα σπουδαίων έργων τέχνης, για να διακοσμήσουν όχι μόνο τα σπίτια τους αλλά και τους ναούς ή τα δημόσια κτήρια. Έτσι, η παραγωγή ρωμαϊκών έργων τέχνης κατά τα ελληνικά πρότυπα αυξάνεται συνεχώς.

Ρωμαϊκό μαρμάρινο αντίγραφο του Δισκοβόλου του Μύρωνα. Εθνικό Ρωμαϊκό Μουσείο Palazzo Massimo, Ρώμη

Ρωμαϊκό χάλκινο αντίγραφο του Δισκοβόλου του Μύρωνα, 2ος αιώνας, Γλυπτοθήκη Μονάχου

Πολλά από τα αρχαία ελληνικά αγάλματα, που τα βλέπουμε σήμερα σε μουσεία, είναι ρωμαϊκά αντίγραφα. Για παράδειγμα, από τον περίφημο «Δισκοβόλο του Μύρωνα» έχουν διασωθεί μόνο ρωμαϊκά αντίγραφα. Πώς καταλαβαίνουμε, όμως, ότι αυτό που βλέπουμε είναι αντίγραφο; Μια σημαντική διαφορά είναι ότι τα ρωμαϊκά αντίγραφα έχουν ένα στήριγμα -συνήθως έναν κορμό δέντρου- δίπλα στο πόδι του αγάλματος. Ο γλύπτης τοποθετεί το στήριγμα για να σταθεροποιηθεί το άγαλμα. Οι αρχαίοι Έλληνες γλύπτες δε χρειάζονταν τέτοια στηρίγματα, γιατί μπορούσαν να υπολογίσουν σωστότερα το κέντρο βάρους του αγάλματος.

► Εντοπίζουμε στη φωτογραφία το στήριγμα του ρωμαϊκού Δισκοβόλου. Έχουμε δει σε μουσεία άλλα αγάλματα με τέτοιου είδους στηρίγματα;

Ρωμαϊκά αντίγραφα

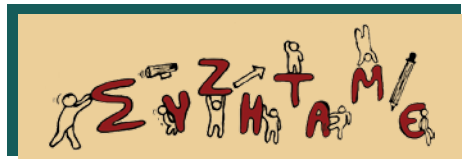
Ρωμαϊκός θρίαμβος

Στα πιο χαρακτηριστικά δημιουργήματα του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού συγκαταλέγονται οι ναοί, τα θέατρα, οι αρένες, τα υδραγωγεία και τα θερμά λουτρά. Ειδικότερα, η κατασκευή των κτηρίων βασίζεται σε ελληνικούς ρυθμούς, αλλά χρησιμοποιούνται και καινούργια υλικά, όπως τούβλα και τσιμέντο. Αυτά επιτρέπουν στους μηχανικούς να κατασκευάζουν ψηλότερα και πιο περίπλοκα κτίσματα και να τα διακοσμούν με καμάρες και τρούλους. Χαρακτηριστικές είναι, επίσης, και οι αψίδες που ανεγείρονται μετά από στρατιωτικούς θριάμβους.

Το Πάνθεον στη Ρώμη

Με τα καινούργια υλικά που χρησιμοποιούν, οι Ρωμαίοι χτίζουν καμάρες και τρούλους και δημιουργούν νέους ρυθμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ένα από τα πιο εντυπωσιακά κτήρια της Ρώμης, το Πάνθεον, το κτήριο που δεν έχει ποτέ σταματήσει να χρησιμοποιείται ως λατρευτικός χώρος.

► Εντοπίζουμε τον ρυθμό με τον οποίο έχουν κτιστεί οι κίνες της εισόδου. Πίσω από την είσοδο, βλέπουμε τον τρούλο που στεγάζει το Πάνθεον. Πού αλλού βρίσκουμε μέχρι και σήμερα κτήρια με τρούλο;

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

Ο Όμηρος αναφέρει τον Αινεία στην *Ιλιάδα*. Ο Αινείας, συμπολεμιστής του Έκτορα, είναι το καύχημα της Τροίας αλλά και ο μόνος αρχηγός των Τρώων που σώθηκε. Ακολουθώντας την προσταγή του Δία, θα πλεύσει προς την Ιταλία, όπου θα ιδρύσει μια καινούργια πόλη, από την οποία γεννιέται η Ρώμη. Ο Αινείας είναι ακόμα γνωστός και από την *Αινειάδα*, το λατινικό έπος που γράφει γι' αυτόν ο Βιργίλιος, αναφερόμενος στις περιπέτειές του μετά την πτώση της Τροίας.

Β. Ζαμαρόφσκυ, *Εγκυκλοπαίδεια της Μυθολογίας*.
Λήμμα «Αινείας» (διασκευή)

Ρωμαϊκό ψηφιδωτό που δείχνει τον Βιργίλιο καθισμένο ανάμεσα σε δύο Μούσες: την Κλειώ, τη μούσα της Ιστορίας, και τη Μελπομένη, τη μούσα της Μυθολογίας. Εθνικό Μουσείο Bardo, Τυνησία

A. Διαβάζουμε την πηγή και διαλέγουμε τι είναι σωστό ή λάθος.

- Ο Αινείας ήταν Έλληνας ήρωας.
- Η *Αινειάδα* έχει γραφτεί από τον Βιργίλιο στα ελληνικά.
- Η *Αινειάδα* αναφέρεται στα γεγονότα μετά τον Τρωικό Πόλεμο.
- Ο Αινείας ίδρυσε τη Ρώμη.

Σ Λ
Σ Λ
Σ Λ
Σ Λ

B. Χωριζόμαστε στην τάξη σε Ρωμαίους και σε Έλληνες. Επιχειρηματολογούμε σχετικά με το τι έχει προσφέρει ο κάθε λαός στον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό. Οι παρακάτω λέξεις-κλειδιά θα μας βοηθήσουν.

Μνημεία
Ελληνο-
ρωμαϊκού
πολιτισμού

αλφάβητο, αρχιτεκτονική, αψίδα, γλώσσα, έπος, ζωγραφική, καμάρες, λογοτεχνία, μηχανική, πορτρέτο, τέχνη

Ρωμαϊκή γέφυρα στη Γαλλία

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Κυκλώνω το σωστό.

Οι Ρωμαίοι δημιουργούν τη γλώσσα τους σύμφωνα με πρότυπα:

- α. ελληνικά.
- β. ιταλικά.
- γ. ευρωπαϊκά.

Ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός διαμορφώνεται από στοιχεία:

- α. ρωμαϊκά και περσικά.
- β. ρωμαϊκά και ελληνικά.
- γ. ιταλικά και ελληνικά.

Η Ελλάδα με τον πολιτισμό της ουσιαστικά _____ τους Ρωμαίους:

- α. κατακτά
- β. διώχνει
- γ. εξοργίζει

Έχοντας ισχυρό επαγγελματικό στρατό και μεγάλη φιλοδοξία, οι Ρωμαίοι κατορθώνουν να δημιουργήσουν μια αυτοκρατορία με πολλά έθνη και βασικό ενωτικό κρίκο τον αυτοκράτορα, στον οποίο όλοι οφείλουν τυφλή υποταγή. Τα 200 χρόνια που αυτή η οργανωτική δομή λειτουργεί σωστά αποτελούν τη «Ρωμαϊκή Ειρήνη».

Μήπως, όμως, και άλλοι παράγοντες, όπως οι νόμοι και τα δημόσια έργα, έχουν κι εκείνοι συνεισφέρει στη «Ρωμαϊκή Ειρήνη»;

Μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

- Θα γνωρίσουμε τον πολυπολιτισμικό και πολυεθνικό χαρακτήρα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας
- Θα κατανοήσουμε τη σημασία του όρου «Ρωμαϊκή Ειρήνη» (Pax Romana)

Θα γνωρίσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του διοικητικού συστήματος που εφάρμοσαν οι Ρωμαίοι και τους τρόπους με τους οποίους διατηρούσαν την ενότητα της αχανούς αυτοκρατορίας τους.

Γνώριζες ότι...

...στο τεράστιο ρωμαϊκό οδικό δίκτυο υπήρχαν **μιλιάρια** που έδειχναν πότε κάποιος έχει διασχίσει ένα ρωμαϊκό μίλι (χίλια βήματα), ενώ συχνά λειτουργούσαν και ως πινακίδες;

Μιλιάριο εκκίνησης από το Καπιτώλιο στο κέντρο της Ρώμης

♦ Ποιος είναι ο Οκταβιανός

Προτομή του Οκταβιανού Αύγουστου. Μουσείο Καπιτωλίου, Ρώμη

Ήταν ο Ιούλιος Καίσαρας αυτοκράτορας;

Οι χριστιανοί

Το 27 π.Χ, μετά από αρκετούς εμφύλιους πολέμους, η Ρώμη γίνεται αυτοκρατορία. Σύμφωνα με τις ρωμαϊκές αντιλήψεις, ο αυτοκράτορας είναι εκείνος που πρέπει

να παρέχει ειρήνη και ασφάλεια σε όλη την επικράτεια, ενώ οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας είναι υποχρεωμένοι όχι απλώς να τον υπακούουν αλλά και να τον λατρεύουν σαν θεό. Ο πρώτος αυτοκράτορας που παίρνει στα χέρια του όλη την πολιτική εξουσία είναι ο Οκταβιανός Αύγουστος.

Ακολουθώντας παλιές θρησκευτικές πρακτικές, ο Οκταβιανός επιβάλλει τη λατρεία του αυτοκράτορα με σκοπό να ενώσει τους οπαδούς των αμέτρητων θρησκειών του κράτους του. Έτσι, κάθε μέρα, όλοι οι υπήκοοι της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας οφείλουν να αποδίδουν θεικές τιμές στο άγαλμά του.

► Τι συμβαίνει, όταν κάποιος δεν ακολουθούν τον κανόνα, επειδή η θρησκεία τους είναι αντίθετη με αυτήν τη συνήθεια; Ποιες λέτε να είναι οι συνέπειες μιας τέτοιας άρνησης;

♦ Mare Nostrum (Η θάλασσά μας)

λεγεώνες, γίνονται δεκτοί άντρες από όλες τις φυλές και τα έθνη. Και, καθώς τα εδάφη της αυτοκρατορίας εκτείνονται από την Ισπανία ως την Αίγυπτο, η Μεσόγειος θάλασσα είναι πλέον υπό απόλυτο ρωμαϊκό έλεγχο· γι' αυτό οι Ρωμαίοι την αποκαλούν Mare Nostrum (Η θάλασσά μας).

Στα χρόνια του Οκταβιανού ο στρατός οργανώνεται και χρηματοδοτείται πιο σωστά. Στις μεγάλες στρατιωτικές μονάδες, τις ρωμαϊκές

♦ Οι νόμοι και η διοίκηση

αυτοκρατορία με τις αμέτρητες γλώσσες και θρησκείες; Σίγουρα η νομοθεσία που είναι κοινή για όλους και υπεύθυνοι για την εφαρμογή της είναι τόσο ο ίδιος ο αυτοκράτορας όσο και οι διοικητές των διαφόρων επαρχιών. Στα χρόνια του Οκταβιανού, μάλιστα, η νομοθεσία βελτιώνεται, η διοίκηση εκσυγχρονίζεται και η φορολογία γίνεται πιο δίκαιη. Όσο για τους κατά τόπους διοικητές, έργο τους είναι η διατήρηση της τάξης και της ειρήνης, η εφαρμογή των εντολών της Ρώμης και η είσπραξη των φόρων.

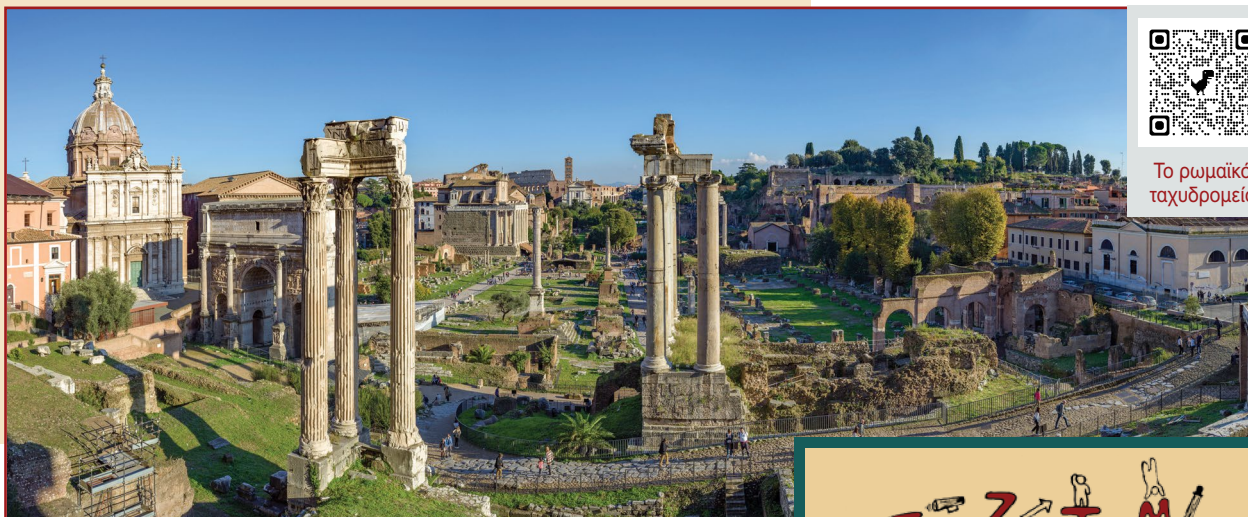
Οι Ρωμαίοι εξουσιάζουν πολλούς λαούς και έρχονται σε επαφή με διαφορετικούς πολιτισμούς. Πέρα από τον αυτοκράτορα, τι άλλο μπορεί να ενώσει αυτή την αχανή

♦ Οι Ρωμαίοι πολίτες

Το να είναι κάποιος Ρωμαίος πολίτης είναι μεγάλη υπόθεση, επειδή έχει πολιτικά δικαιώματα και προστατεύεται περισσότερο από τους νόμους. Αρχικά, την πολύτιμη αυτή ιδιότητα έχουν μόνο οι κάτοικοι της Ρώμης. Σταδιακά, όμως, πολίτες γίνονται πρώτα οι υπόλοιποι κάτοικοι της Ιταλίας και αργότερα, όλοι οι υπήκοοι της αυτοκρατορίας, γεγονός που θα ενισχύσει την ενότητά της.

Το ρωμαϊκό
ταχυδρομείο

Το Φόρουμ της Ρώμης

◆ Cursus Publicus (Οδικό δίκτυο)

Από την είσπραξη των φόρων που επιβάλλει, ο Οκταβιανός κατασκευάζει ένα εντυπωσιακό δίκτυο από πλακόστρωτους δρόμους και γέφυρες. Οι ίσιοι και επίπεδοι δρόμοι ενώνουν τη Ρώμη με όλες τις επαρχίες και διευκολύνουν τη διακυβέρνηση ενός τόσο τεράστιου κράτους.

► Αυτό είναι το Φόρουμ της Ρώμης, δηλαδή η ρωμαϊκή αγορά, η οποία λειτουργούσε και ως δικαστήριο. Στην αρχαία Ρώμη, οι τιμωρίες που επιβάλλονται είναι ανάλογες της κοινωνικής τάξης του καθενός. Όσο πιο πλούσιος και πιο ισχυρός είναι κάποιος, τόσο πιο επεικής είναι η τιμωρία του! Πώς σας φαίνεται αυτό;

► Όλοι οι λαοί κτίζουν γέφυρες, αλλά οι Ρωμαίοι μηχανικοί έχουν κτίσει τις μεγαλύτερες και στερεότερες της αρχαιότητας. Γέφυρες, δηλαδή, που κάνουν τις μετακινήσεις του στρατού πολύ πιο γρήγορες. Γιατί, άραγε, θεωρείται σημαντικό να μετακινείται με ταχύτητα ο ρωμαϊκός στρατός;

Ρωμαϊκή γέφυρα στη Μέριντα της Ισπανίας

◆ Pax Romana (Ρωμαϊκή Ειρήνη)

Ο Οκταβιανός θεμελιώνει μια κοσμοκρατορία και ανοίγει τον δρόμο για τους διαδόχους και συνεχιστές του. Δίκαιη νομοθεσία, ορθή διοίκηση και ισχυρός στρατός είναι ό,τι τον ενδιαφέρει. Έτσι, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία απολαμβάνει, από το 27 π.Χ. έως το 180, μια περίοδο ενότητας, ηρεμίας και οικονομικής ευημερίας, τη λεγόμενη *Ρωμαϊκή Ειρήνη*.

Ο Οκταβιανός θεμελιώνει μια κοσμοκρατορία και ανοίγει τον δρόμο για τους διαδόχους και συνεχιστές του. Δίκαιη νομοθεσία, ορθή διοίκηση και ισχυρός στρατός είναι ό,τι τον ενδιαφέρει. Έτσι, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία απολαμβάνει, από το 27 π.Χ. έως το 180, μια περίοδο ενότητας, ηρεμίας και οικονομικής ευημερίας, τη λεγόμενη *Ρωμαϊκή Ειρήνη*.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

- A.** Διαβάζουμε την πηγή σε ζευγάρια και εντοπίζουμε τρεις τρόπους, με τους οποίους ο Οκταβιανός ενισχύει την ενότητα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Υπάρχει καμία αρνητική πλευρά αυτού του αυτοκράτορα;

«Ιδρύοντας την αυτοκρατορία, ο Οκταβιανός Αύγουστος έβαλε το κράτος σε τάξη. Επί των ημερών του, τα σύνορα της αυτοκρατορίας έφθαναν ως τον Ατλαντικό Ωκεανό και τους ποταμούς Δούναβη, Ρήνο και Νείλο. Στρατοί, επαρχίες, στόλοι, το όλο σύστημα απέκτησε δίκαιη και λογική διοίκηση. Οι Ρωμαίοι πολίτες ήταν προστατευμένοι από τον νόμο. Προς τους υπόλοιπους κατοίκους των επαρχιών υπήρχε αξιοπρεπής μεταχείριση. Η ίδια η Ρώμη στολίστηκε με μαρμάρινα κτήρια και ναούς. Καμιά φορά, όμως, χρησιμοποιήθηκε και βία - ιδίως για τη διατήρηση της ειρήνης».

Τάκιτος. Χρονικά. Βιβλίο Ι, τόμ. Α' (διασκευή)

- B.** Διαβάζουμε την παρακάτω πηγή και υπογραμμίζουμε εκφράσεις που θεοποιούν τον Οκταβιανό. Γιατί άραγε γίνεται αντικείμενο τόσο θαυμασμού;

Η
αυτοκρατορική
λατρεία

«Η όψη του Οκταβιανού Αυγούστου είτε μιλούσε είτε παρέμενε σιωπηλός ήταν πάρα πολύ ήρεμη και χαλή-νια. Είχε ζωηρά και φωτεινά μάτια, μέσα στα οποία ήθελε να διακρίνουν οι άνθρωποι ότι φώλιαζε θεϊκή δύναμη, και χαιρόταν πολύ όταν, καθώς κάρφωνε κάποιον με τα μάτια του, εκείνος χαμήλωνε το βλέμμα σαν να τον τύφλωνε η λάμψη του ήλιου. Μετά τον θάνατό του θεοποιήθηκε και τα ονόματα "Καίσαρας" και "Αύγουστος" έγιναν τίτλοι για τους επόμενους Ρωμαίους αυτοκράτορες».

Γαίος Σουητώνιος. Η ζωή των Καισάρων. Βιβλίο 2, κεφ. 79, 1990 (διασκευή)

- Γ.** Κυκλώνουμε το σωστό.

Ο Οκταβιανός Αύγουστος είναι:

- Ρωμαίος στρατηγός.
- πρώτος Ρωμαίος αυτοκράτορας.
- ιδρυτής της Ρώμης.

Οι Ρωμαίοι διαμορφώνουν ένα πολύπλοκο αλλά αποτελεσματικό:

- οδικό δίκτυο.
- πολεμικό δίκτυο.
- πολιτιστικό δίκτυο.

Οι Ρωμαίοι έχουν αποτελεσματικό στρατό:

- τη φάλαγγα.
- τις λεγεώνες.
- τους αθάνατους.

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Ανά δύο, εξηγούμε τις έννοιες:

Mare Nostrum: .....

Ρωμαίος Πολίτης: .....

Pax Romana: .....

Μιλιάρια: .....

Cursus Publicus: .....

Αυτοκράτορας: .....

Οι Ρωμαίοι ζουν σε χωριά αλλά και σε πόλεις που εξαρτώνται πολιτικά και οικονομικά από τη Ρώμη. Αυτή αποτελεί το κέντρο του ρωμαϊκού κόσμου και οι ρυθμοί της ζωής της είναι πολύ έντονοι. Επίσης, η καθημερινότητα των κατοίκων της είναι ανάλογη με την οικονομική κατάσταση και την κοινωνική τους τάξη.

Είναι, τάχα, εύκολο να συνυπάρξουν μέσα στην ίδια μεγαλούπολη ο τεράστιος πλούτος και η μεγάλη φτώχεια;

Μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

☉ Θα γνωρίσουμε βασικά στοιχεία της καθημερινής ζωής των Ρωμαίων, τόσο στη Ρώμη όσο και στις επαρχίες

☉ Θα επισημάνουμε ομοιότητες και διαφορές της καθημερινότητας των ανθρώπων στην αρχαία Ρώμη και στην αρχαία ελληνική πόλη-κράτος

☉ Θα αναγνωρίσουμε ότι η καθημερινότητα των Ρωμαίων διέθετε ορισμένα στοιχεία αστικού πολιτισμού που δεν υπήρχαν εκτός των ορίων του ρωμαϊκού κόσμου.

800 π.Χ.

Ιδρύεται η Ρώμη

300 π.Χ.

Κτίζονται πολλοί ναοί

117-138

Ο αυτοκράτορας Αδριανός χρηματοδοτεί ένα τεράστιο ανοικοδομητικό έργο

Γνώριζες ότι...

...όλοι οι Ρωμαίοι, άντρες και γυναίκες, πήγαιναν κάθε μέρα στα δημόσια λουτρά που διέθεταν πισίνα, σάουνα, ζεστό και κρύο νερό, ενώ αποτελούσαν και τον χώρο όπου οι άντρες έκλειναν εμπορικές συμφωνίες και συζητούσαν για την πολιτική;

Τα ρωμαϊκά λουτρά στο Μπαθ της Αγγλίας

♦ Ρώμη, το κέντρο του κόσμου

Τον 3ο αιώνα έδρα του αυτοκράτορα και κέντρο του κόσμου είναι η Ρώμη, της οποίας ο πληθυσμός αγγίζει το 1.500.000 κατοίκους. Συγχρόνως, άνθρωποι συρρέουν εκεί, αναζητώντας ένα καλύτερο μέλλον, ενώ αγρότες έρχονται για να πουλήσουν τα προϊόντα τους. Επίσης, εμπορεύματα από όλον τον κόσμο καταλήγουν στη Ρώμη μέσω πλοίων που ταξιδεύουν στον ποταμό Τίβερη ή μέσω των πολλών δρόμων που οδηγούν σε αυτή.

Αρχαία Οδός στην Όστια,
το λιμάνι της Ρώμης

► Υπάρχει μια έκφραση που λέει: «Όλοι οι δρόμοι οδηγούν στη Ρώμη». Και είναι αλήθεια, καθώς ένα περίπλοκο οδικό δίκτυο ενώνει την πρωτεύουσα με κάθε γωνιά της αυτοκρατορίας. Γιατί θεωρείται τόσο σημαντικό να υπάρχει εύκολη πρόσβαση στη Ρώμη;

♦ Μια μεγαλούπολη όπως οι δικές μας

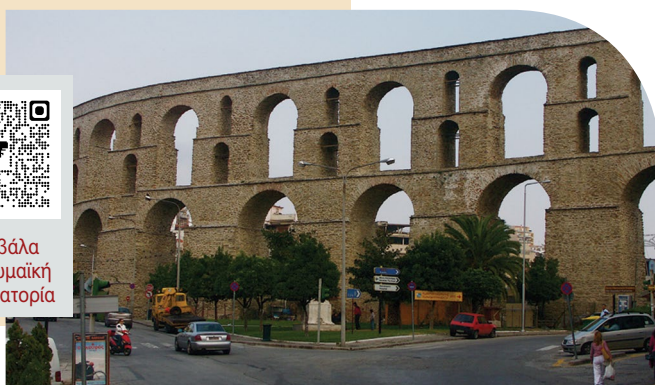
Θόρυβος, κίνηση και πολυκοσμία είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά της Ρώμης. Άντρες και γυναίκες όλων των κοινωνικών τάξεων, ελεύθεροι και δούλοι, συνωσιάζονται παντού και επικοινωνούν στη γλώσσα τους. Αυτή η πόλη μοιάζει πιο πολύ με μια σύγχρονη μεγαλούπολη παρά με μια ελληνική πόλη-κράτος. Αλλά και γενικότερα, η ζωή στην αυτοκρατορία δε μοιάζει με τη ζωή σε άλλα μέρη εκείνης της εποχής.

♦ Το σχέδιο της πόλης

Εκτός από τη Ρώμη, σημαντικές πόλεις έχουν χτιστεί σε ολόκληρη την αχανή αυτοκρατορία. Στο κέντρο τους βρίσκεται πάντοτε η ρωμαϊκή αγορά, με τους ναούς και τα κυβερνητικά κτήρια. Εκεί υπάρχουν μαγαζιά και βιοτεχνίες. Η κάθε πόλη περιβάλλεται από τείχος, ενώ έξω από αυτό βρίσκεται το υδραγωγείο που τροφοδοτεί με νερό τα λουτρά και τα σιντριβάνια.

Η Καβάλα
στη Ρωμαϊκή
Αυτοκρατορία

Οι Καμάρες στην Καβάλα, το ρωμαϊκό υδραγωγείο

► Θεωρείτε ότι είναι σημαντικό να έχει μια ρωμαϊκή πόλη τρεχούμενο νερό; Ας το συζητήσουμε με βάση την περίπτωση της Καβάλας.

◆ Η κοινωνία της Ρώμης

Η ζωή των Ρωμαίων είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το εισόδημα και την κοινωνική τους θέση. Οι πλούσιοι μένουν σε μονοκατοικίες ή σε επαύλεις στα προάστια της πόλης, ενώ όλοι οι άλλοι ζουν στριμωγμένοι σε πολυκατοικίες. Στα τραπέζια τους, οι πλούσιοι σερβίρουν τρόφιμα από κάθε γωνιά του κόσμου, ενώ οι πολύ φτωχοί έχουν μόνο ψωμί που, συχνά, τους το παρέχει δωρεάν η πόλη. Όλοι, όμως, πλούσιοι και φτωχοί, παρακολουθούν στα ρωμαϊκά αμφιθέατρα τα ίδια θεάματα, δηλαδή τις αρματοδρομίες, τις μονομαχίες ή τις θηριομαχίες.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

► Αντίθετα από τους Έλληνες, οι Ρωμαίοι δεν αγαπούν πολύ το θέατρο. Προτιμούν να συνωστίζονται στα ρωμαϊκά αμφιθέατρα που είναι πάντα γεμάτα με θεατές όλων των κοινωνικών τάξεων. Οι φτωχοί παρακολουθούν τα θεάματα δωρεάν, επειδή οι αυτοκράτορες θεωρούν πως έτσι αποτρέπονται οι αντιδράσεις και οι κοινωνικές εξεγέρσεις. Τι λέτε να δείχνει αυτό για τον ρωμαϊκό πολιτισμό;

Η Αρένα στη Βερόνα της Ιταλίας, ρωμαϊκό αμφιθέατρο με χωρητικότητα 30.000 θεατές

«Άρτον και θεάματα»

◆ Η ζωή στις επαρχίες

Στα χωριά λίγοι είναι οι Ρωμαίοι μεγαλοκτηματίες με τα τεράστια αγροκτήματα και τους εκατοντάδες δούλους. Οι περισσότεροι κάτοικοι είναι φτωχοί γεωργοί και κτηνοτρόφοι ή μεροκαματιάρηδες τεχνίτες. Ζουν σε μικρά αγροτόσπιτα και το εισόδημά τους προέρχεται από τα προϊόντα που παράγουν και πουλούν. Συχνά, αναζητώντας μια καλύτερη τύχη, εγκαταλείπουν τα χωριά τους και κατατάσσονται στον στρατό ή μετακομίζουν στη Ρώμη.

◆ Οι δούλοι

Τίποτα δε γίνεται στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία χωρίς τους δούλους. Συχνά οι δούλοι έχουν φρικτή ζωή, ειδικά όταν κάνουν σκληρή χειρωνακτική εργασία. Δούλοι, όμως, μπορεί να είναι και οι δάσκαλοι, οι μουσικοί, οι λογιστές ή οι γιατροί. Αντίθετα με την Ελλάδα, πολλοί ελευθερωμένοι δούλοι (απελεύθεροι) γίνονται στη συνέχεια Ρωμαίοι πολίτες με δικαίωμα ψήφου.

Οι μονομάχοι στις αρένες - Ο Σπάρτακος

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A.

«Οι περισσότεροι κάτοικοι της Ρώμης ζούσαν σε πολυώροφες πολυκατοικίες, κατασκευασμένες από τούβλα, που ορισμένες είχαν μέχρι και εννιά ορόφους! Στο ισόγειο λειτουργούσαν καταστήματα. Τα περισσότερα διαμερίσματα είχαν μόνο ένα ή δύο δωμάτια και δεν είχαν κουζίνα ή μπάνιο. Οι ένοικοι χρησιμοποιούσαν δημόσιες τουαλέτες και λουτρά και έπαιρναν νερό από τα πολλά σιντριβάνια της πόλης. Για φαγητό βασίζονταν στους φούρνους και τα πολλά μαγειρεία. Ο ανυπόφορος θόρυβος και η κίνηση έξω από τις πολυκατοικίες ήταν μέσα στο καθημερινό πρόγραμμα».

Στην πόλη Όστια, στις εκβολές του ποταμού Τίβερη, στέκει ακόμα μια από τις ελάχιστες ρωμαϊκές πολυκατοικίες που έχουν διασωθεί

Μπάνκροφτ-Χαντ. Ζωή στην αρχαία Ρώμη.
(διασκευή)

Σε μικρές ομάδες, διαβάζουμε την περιγραφή της ζωής στις ρωμαϊκές πολυκατοικίες. Υπογραμμίζουμε με **πράσινο** δύο ομοιότητες και με **κόκκινο** δύο διαφορές με τη ζωή σε μια πολυκατοικία στην Ελλάδα σήμερα.

B.

Ανά δύο, μελετάμε τον χάρτη της Ιταλίας και εντοπίζουμε τη Ρώμη. Μετά, διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο και ανακαλύπτουμε τα πλεονεκτήματα της πόλης.

«Είναι λογικό ότι επιλέξαμε να χτίσουμε εδώ την πόλη μας, στο κέντρο της Ιταλίας. Οι επτά λόφοι ολόγυρα από τη Ρώμη παρέχουν καθαρό και δροσερό αέρα. Τη διασχίζει ο Τίβερης κι έτσι, είναι πολύ εύκολο να ταξιδέψουν τα αγροτικά προϊόντα από το εσωτερικό της Ιταλίας. Εύκολα φτάνουν αγαθά και από τις ξένες χώρες, μιας κι η θάλασσα είναι σχετικά κοντά κι επικοινωνεί με τον Τίβερη. Ευτυχώς, όμως, η θάλασσα δεν είναι και δίπλα και άρα είμαστε προστατευμένοι από εχθρικά πλοία».

Τίτος Λίβιος. Από την ίδρυση της πόλης 5, 54.4 (διασκευή)

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

3, 2, 1... και φύγαμε!

Ξαναδιαβάζουμε το κεφάλαιο και βρίσκουμε:

3 διαφορές ανάμεσα στους πλούσιους και φτωχούς Ρωμαίους

2 καθημερινές ή συχνές ασχολίες των Ρωμαίων

1 διαφορά ανάμεσα στη Ρώμη και στις ελληνικές πόλεις-κράτη

Τον 3ο αιώνα η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία δοκιμάζεται από επιδρομές, εμφυλίους πολέμους, οικονομική και κοινωνική κρίση, ενώ κορυφώνονται και οι διωγμοί εναντίον των χριστιανών. Τότε ο αυτοκράτορας Διοκλητιανός τη διαιρεί σε τέσσερα τμήματα με ξεχωριστό αυτοκράτορα στο καθένα.

Τι θα συμβεί, όμως, στη συνέχεια; Η αυτοκρατορία θα παραμείνει ως έχει ή θα αποκτήσει έναν νέο προσανατολισμό;

Μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

☉ Θα γνωρίσουμε τα εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα που αντιμετώπισε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κατά τον 3ο αιώνα

☉ Θα κατανοήσουμε τη λειτουργία του αποκεντρωτικού διοικητικού συστήματος που επέβαλε

ο Διοκλητιανός (τετραρχία) και θα το συνδέσουμε με τα προβλήματα που προσπαθούσε να αντιμετωπίσει

☉ Θα γνωρίσουμε τη σημασία και την έκταση των διωγμών που εξαπέλυσε ο Διοκλητιανός κατά των Χριστιανών

☉ Θα γνωρίσουμε τα γεγονότα που οδήγησαν στην αναίρεση του συστήματος της Τετραρχίας και στην επιβολή της μονοκρατορίας του Κωνσταντίνου.

284

Ο Διοκλητιανός γίνεται αυτοκράτορας

293

Ίδρυση τετραρχίας

305

Παραίτηση Διοκλητιανού από τον θρόνο

324

Μονοκρατορία Κωνσταντίνου

Γνώριζες ότι...

...ο Διοκλητιανός είναι ο αυτοκράτορας που παραιτήθηκε οικειοθελώς και αποσύρθηκε στο παλάτι του στο Σπλιτ, όπου μέχρι τον θάνατό του ασχολήθηκε μόνο με τον κήπο του;

Το Παλάτι του Διοκλητιανού στο Σπλιτ, στη σημερινή Κροατία

◆ Η αυτοκρατορία κλονίζεται

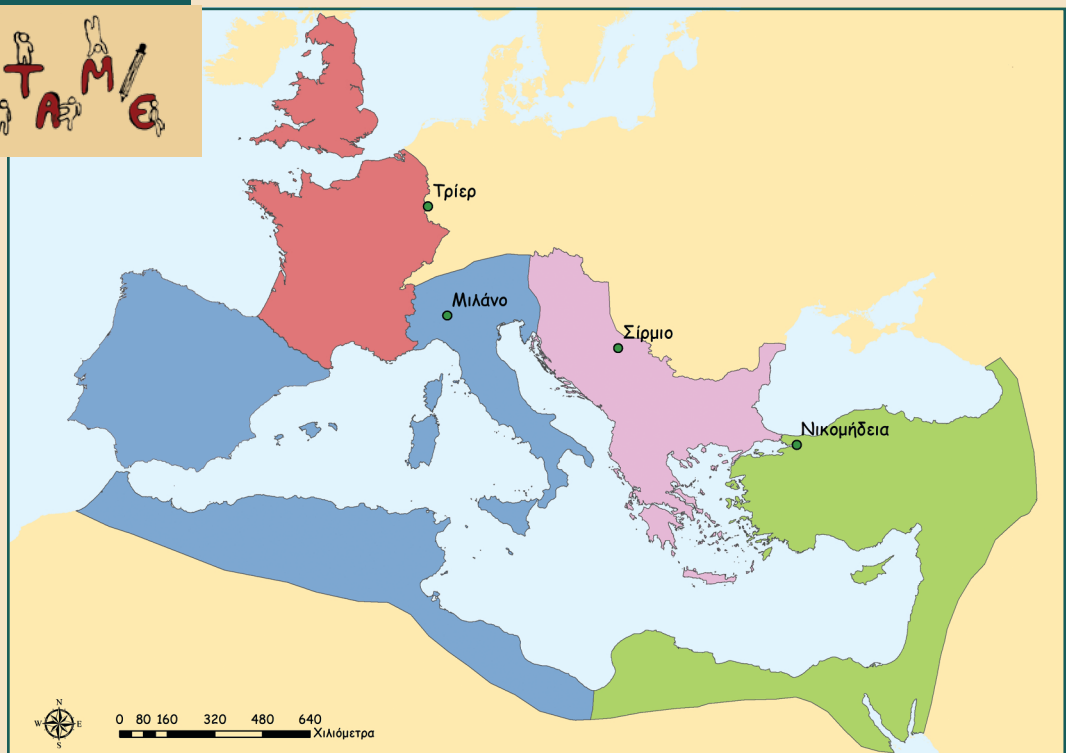
γερμανικά φύλα:
αρχαίοι γερμανικοί λαοί
που ζουν στα βόρεια σύνορα
της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας

μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, συνεχείς εμφύλιοι πόλεμοι αποδυναμώνουν τον στρατό και το κράτος, ενώ το εμπόριο ατονεί. Συγχρόνως, αυτή η τεράστια αυτοκρατορία, που εκτείνεται από τη Βρετανία μέχρι την Περσία, δέχεται απανωτές εισβολές. Τα βόρεια σύνορά της απειλούνται από **γερμανικά φύλα***, ενώ οι Πέρσες κάνουν συνεχείς επιδρομές στην Ανατολή. Κάποιες επαρχίες αποκόβονται από τη Ρώμη και αποκτούν προσωρινή ανεξαρτησία, καθώς τις διοικούν φιλόδοξοι στρατιωτικοί. Η ύπαιθρος ερημώνεται υπό τον φόβο των λεηλασιών και ο πληθυσμός καταφεύγει για ασφάλεια στις πόλεις.

◆ Ο Διοκλητιανός δημιουργεί την Τετραρχία

προσπαθεί να προστατεύσει το εμπόριο. Για τη βελτίωση, μάλιστα, της στρατιωτικής, πολιτικής και οικονομικής κατάστασης δημιουργεί την Τετραρχία. Διαιρεί, δηλαδή, την αυτοκρατορία σε τέσσερα μεγάλα τμήματα, δύο στην Ανατολή και δύο στη Δύση, δηλαδή Ασία και Αίγυπτο, με πρωτεύουσα τη Νικομήδεια, Βαλκάνια με πρωτεύουσα αρχικά το Σίρμιο και μετά τη Θεσσαλονίκη, Ιταλία, Ισπανία και Αφρική με πρωτεύουσα τα Μεδιόλανα (Μιλάνο), Γαλλία και Βρετανία με πρωτεύουσα τους Τρεβήρους (Τρίερ). Το κάθε τμήμα αποκτάει ξεχωριστό αυτοκράτορα, τον Τετράρχη, ο οποίος διοικεί τα εδάφη του έχοντας απόλυτη εξουσία.

Το 284, αυτοκράτορας γίνεται ο Διοκλητιανός. Αυτός εξολοθρεύει τους εξωτερικούς εχθρούς και

► Σε ομάδες, εντοπίζουμε στον χάρτη τα τέσσερα τμήματα, στα οποία έχει χωριστεί η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Κάθε ένα από αυτά έχει τη δική του πρωτεύουσα και η Ρώμη δεν αποτελεί πια το κέντρο του ρωμαϊκού κόσμου. Άραγε, μπορεί να έχει αυτό το γεγονός συνέπειες για την ενότητα της αυτοκρατορίας;

◆ Οι διωγμοί των Χριστιανών

Στην αρχή της εφαρμογής της Τετραρχίας, ο ίδιος ο Διοκλητιανός διοικεί το τμήμα της Ανατολής. Εκεί πολλοί υπήκοοι έχουν ασπαστεί τον Χριστιανισμό που διώκεται εδώ και χρόνια από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες, επειδή οι χριστιανοί, μη υπακούοντας στην αυτοκρατορική λατρεία, θεωρούνται εχθροί τους. Την εποχή του Διοκλητιανού, όμως, ο Χριστιανισμός εξαπλώνεται και οι χριστιανοί καταλαμβάνουν θέσεις τόσο στον στρατό όσο και τη διοίκηση. Ο Διοκλητιανός δεν μπορεί να το ανεχτεί αυτό και εξαπολύει σκληρούς διωγμούς εναντίον των οπαδών της νέας θρησκείας. Έτσι, το ρωμαϊκό κράτος διχάζεται και χιλιάδες άνθρωποι χάνουν τη ζωή τους.

► Αυτό το «Σύμπλεγμα των Τετραρχών» είναι από πορφύριτη και δημιουργήθηκε τον 4ο

αιώνα. Αφαιρέθηκε από την Κωνσταντινούπολη κατά την Άλωση του 1204 και από τότε βρίσκεται στη Βενετία, σε μια γωνιά της Βασιλικής του Αγίου Μάρκου. Το γλυπτό αναπαριστά τους τετράρχες (Διοκλητιανό, Γαλέριο, Μαξιμιανό, Κωνσταντίο Α΄ τον Χλωρό) αγκαλιασμένους και μονιασμένους.

Μπορεί, άραγε, η Τετραρχία να φέρει την ενότητα και την ειρήνη στην αυτοκρατορία; Τι λέτε;

Οι Τετράρχες

◆ Η Τετραρχία καταρρέει

Το 305 ο Διοκλητιανός παραιτείται από τον θρόνο και εμφύλιες διαμάχες ξεσπούν ανάμεσα στους Τετράρχες. Στην Ανατολή ο διάδοχος του Διοκλητιανού, ο Λικίνιος, συγκρούεται με τον Γαλέριο και τον νικάει. Στη Δύση ο Κωνσταντίνος, γιος του Κωνσταντίου του Χλωρού, νικάει τον Μαξέντιο, διάδοχο του Μαξιμιανού, το 312 στην ιστορική μάχη της Μίλβιας Γέφυρας και μπαίνει θριαμβευτής στη Ρώμη. Κατά συνέπεια, από τους τέσσερις συνάρχοντες έχουν απομείνει μόνο ο Λικίνιος στην Ανατολή και ο Κωνσταντίνος στη Δύση.

Εν τούτω
Νίκα

◆ Ο Κωνσταντίνος γίνεται μονοκράτορας

*μονοκράτορας:
ο αυτοκράτορας
που βασιλεύει μόνος του
σε όλη την αυτοκρατορία*

Το 324, μετά από έναν νέο εμφύλιο πόλεμο, ο Κωνσταντίνος νικάει τον Λικίνιο στην Αδριανούπολη και γίνεται *μονοκράτορας**. Ελέγχει το κράτος με απολυταρχικό τρόπο, αλλά καταφέρνει να φέρει ενότητα και σταθερότητα. Σύντομα, οι καθοριστικές του αποφάσεις για τη διοίκηση και το θέμα της θρησκείας θα διασφαλίσουν το μέλλον της αυτοκρατορίας.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

Ο λαός παρακάλεσε τον Διοκλητιανό να επιστρέψει στον θρόνο για να λύσει τις διαφορές που είχαν ξεσπάσει ανάμεσα στον Κωνσταντίνο και τον Μαξέντιο. Ο Διοκλητιανός απάντησε «αν σας δείξω το λάχανο που έχω φυτέψει στον κήπο με τα χέρια μου, δε θα θελήσετε να αλλάξετε την ηρεμία και την ειρήνη με τις ταραχές της εξουσίας». Ο Διοκλητιανός έζησε ειρηνικά στην αυλή του περισσότερο από τέσσερα χρόνια, πέστηκε τρεις φορές να επανέλθει στην εξουσία αλλά αρνήθηκε.

Αυρήλιος Βίκτωρ. *Επιτομή περί των Καισάρων*, 39.6

Κεφαλή του Διοκλητιανού.
Μουσείο Getty, Καλιφόρνια, ΗΠΑ

- A.** Σε ομάδες, μελετάμε την πηγή. Ποιος μπορεί να είναι οι ταραχές της εξουσίας, στις οποίες αναφέρεται ο αυτοκράτορας Διοκλητιανός;

- B.** Μελετάμε την πηγή και απαντάμε στο ερώτημα:
Γιατί οι διωγμοί του Διοκλητιανού δεν πετυχαίνουν τον σκοπό τους;

Ο Διοκλητιανός ήθελε τον αποκλεισμό των χριστιανών από τη διοίκηση και τον στρατό. Αποφάσισε, λοιπόν, γενική δίωξη και δημοσιοποίησε διατάγματα που καθόριζαν ότι όλοι οι τόποι λατρείας τους θα έπρεπε να καταστραφούν. Διέταξε, επίσης, τη σύλληψη όλου του χριστιανικού κλήρου που τελούσε τη λατρεία. Η προσπάθειά του, όμως, ήταν ανεπιτυχής. Οι περισσότεροι χριστιανοί παρέμειναν πιστοί, αφού η θρησκεία τους έγινε συμπαθής λόγω ακριβώς της δίωξης αυτής. Επίσης, τα βασανιστήρια των μαρτύρων ενίσχυσαν περισσότερο το χριστιανικό φρόνημα.

Γ. Τρέντγκολντ, *Βυζάντιο*, 2008 (δισκευή)

- Γ.** Ξαναδιαβάζουμε το κεφάλαιο και αντιστοιχίζουμε τη χρονολογία με το ιστορικό γεγονός.

3ος αιώνας
284
293
305
312
324

Ο Διοκλητιανός παραιτείται από τον θρόνο
Η μάχη της Μίλβιας Γέφυρας
Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία βρίσκεται σε κρίση
Ο Διοκλητιανός γίνεται αυτοκράτορας
Ο Κωνσταντίνος γίνεται μονοκράτορας
Η ίδρυση της Τετραρχίας

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Συμπληρώνουμε τα κενά.

αυτοκράτορες
Διοκλητιανός
Κωνσταντίνος
Λικίνιος
μονοκράτορας
τέσσερα
Τετραρχία
Χριστιανισμό

Ο _____ χωρίζει το κράτος σε _____ μέρη και το διοικητικό σύστημα που εφαρμόζει ονομάζεται _____.

Οι τέσσερις _____ που έχουν διοριστεί, συγκρούονται μεταξύ τους και νικητές αναδεικνύονται ο Κωνσταντίνος και ο _____.

Τελικά επικρατεί ο _____ ο οποίος πιστεύει πως ο Χριστός τον βοήθησε να γίνει _____.

Τον 4ο αιώνα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επιβάλλεται ανεξιθρησκία και οι θρησκευτικές διαμάχες παίρνουν τέλος. Επίσης, από τους τέσσερις αυτοκράτορες, ο Κωνσταντίνος Α΄ κατορθώνει να ξεχωρίσει και γίνεται μονοκράτορας. Για να διοικήσει καλύτερα το τεράστιο κράτος του, μάλιστα, ιδρύει μια νέα πρωτεύουσα στην Ανατολή, την Κωνσταντινούπολη.

Τελικά, το γεγονός ότι θα ονομαστεί από τους ιστορικούς «Μέγας» δικαιολογείται από το έργο του:

Μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

- Θα κατανοήσουμε τους λόγους που οδήγησαν τον Κωνσταντίνο να ιδρύσει ένα νέο πολιτικό και διοικητικό κέντρο στην Ανατολή και θα αξιολογήσουμε την απόφασή του
- Θα αποτιμήσουμε τα πλεονεκτήματα της γεωγραφικής θέσης της Κωνσταντινούπολης
- Θα κατανοήσουμε τη σημασία του όρου «ανεξιθρησκία», θα κρίνουμε τη στάση του Κωνσταντίνου έναντι του χριστιανισμού και θα τη συγκρίνουμε με αυτήν του Διοκλητιανού
- Θα αποτιμήσουμε τη σημασία του προσδιορισμού «Μέγας» και τι θα μπορούσε να σημαίνει αυτή για τον καθένα μας.

313

Διάταγμα Μεδιολάνων

324

Μονοκρατορία Κωνσταντίνου

330

Εγκαίνια Κωνσταντινούπολης

337

Θάνατος Κωνσταντίνου

Το
Χριστόγραμμα

Γνώριζες ότι...

...ο Κωνσταντίνος, μεγαλώνοντας στην αυλή του Διοκλητιανού, έζησε από κοντά τους σκληρούς διωγμούς των χριστιανών και η ανάμνηση αυτή έμεινε τόσο βαθιά χαραγμένη μέσα του, ώστε να καθορίσει τις μετέπειτα αποφάσεις του;

Πόσο καλά γνωρίζεις τον Κωνσταντίνο Α΄;

Κεφαλή από τον Κολοσό του Μ. Κωνσταντίνου.
Μουσείο Καπιτωλίου, Ρώμη

◆ Ο Κωνσταντίνος Α΄ και το διάταγμα των Μεδιολάνων

Οι πολύ σκληροί διωγμοί του Διοκλητιανού εναντίον των χριστιανών κλονίζουν ανεπανόρθωτα την ενότητα του ρωμαϊκού κράτους. Ο Κωνσταντίνος, από τη στιγμή που γίνεται συναυτοκράτορας με τον Λικίνιο, κρίνει ότι αυτές οι βιαιότητες πρέπει να σταματήσουν. Γι' αυτό, το 313 συνυπογράφει με τον Λικίνιο στα Μεδιόλανα (το σημερινό Μιλάνο στη βόρεια Ιταλία) ένα **διάταγμα*** με το οποίο παρέχεται ανεξίτηρησκα, δηλαδή παραχωρείται στους υπηκόους της ρωμαϊκής επικράτειας ελευθερία να πιστεύουν σε όποια θρησκεία θέλουν. Έτσι, η ειρήνη επανέρχεται στην αυτοκρατορία και ο δρόμος για τον Χριστιανισμό ανοίγει.

διάταγμα:
γραπτή εντολή που εκδίδεται
από τον αρχηγό ενός κράτους
και λειτουργεί ως νόμος

Οι
πρωτεύουσες
του
Κωνσταντίνου

► Αυτός είναι ένας χάρτης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας με σημαντικές ρωμαϊκές πόλεις όπως τα Μεδιόλανα (Μιλάνο), οι Τρέβηροι (Τρίερ), το Ευόρακο (Γιορκ) κ.ά. Ο Κωνσταντίνος, όμως, τις παραβλέπει και σκέπτεται να δημιουργήσει μια νέα πρωτεύουσα. Ας προσπαθήσουμε να τον βοηθήσουμε, εντοπίζοντας στον χάρτη ένα γεωγραφικό σημείο με ιδιαίτερο στρατηγικό ενδιαφέρον. Τα παρακάτω στοιχεία θα μας εξυπηρετήσουν:

- α.** Να συναντιούνται εκεί δύο ήπειροι και να ενώνονται δύο θάλασσες.
- β.** Να βρίσκεται κοντά στις περιοχές της αυτοκρατορίας που απειλούνται ανατολικά από τους Πέρσες και βόρεια από τους Γότθους.

Το 324, όταν ο Κωνσταντίνος γίνεται μονοκράτορας, αποφασίζει να μεταφέρει την πρωτεύουσα της απέραντης αυτοκρατορίας του από τη Δύση στην Ανατολή. Έτσι, το 330 εγκαινιάζει τη νέα πρωτεύουσα, η οποία παίρνει το όνομα του ιδρυτή της.

Ας δούμε τώρα τους λόγους για τους οποίους ο Κωνσταντίνος παίρνει αυτή την απόφαση:

Από τη νέα πρωτεύουσα ο στρατός μπορεί πολύ πιο εύκολα να προστατεύσει τα κρατικά εδάφη.

Στην περιοχή της νέας πρωτεύουσας οι πληθυσμοί μιλούσαν ελληνικά και είναι κυρίως χριστιανοί. Επομένως, η νέα πρωτεύουσα δε σχετίζεται με την παλαιά θρησκεία και τους διωγμούς.

Στο Βυζάντιο συναντιέται η Ευρώπη με την Ασία και η Μεσόγειος με τον Εύξεινο Πόντο, ενώ ο χώρος του αποτελεί και εμπορικό σταυροδρόμι ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση. Έτσι, μεταξύ, αρώματα, μπαχαρικά, πολύτιμοι λίθοι, αλλά και είδη πρώτης ανάγκης όπως το σιτάρι, περνούν στη Δυτική αυτοκρατορία μέσω της Κωνσταντινούπολης.

♦ Ο Κωνσταντίνος Α΄ και οι ιστορικοί

Άγαλμα του Κωνσταντίνου στο Μιλάνο, μπροστά από την εκκλησία του Σαν Λορέντζο

Ο Κωνσταντίνος δείχνει αποφασιστικότητα και τόλμη και προχωράει σε διοικητικές, οικονομικές, κοινωνικές και στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις.

- ▶ Δωρίζει στην αυτοκρατορία μια καινούργια πρωτεύουσα με φαρδιές λεωφόρους στολισμένες με αγάλματα, ισχυρά τείχη, δεξαμενές (κιστέρνες), χριστιανικές εκκλησίες αλλά και ναούς όσων ακολουθούσαν διάφορες προχριστιανικές θρησκείες. Για να γίνει η πόλη όπως την είχε οραματιστεί, χρησιμοποιεί τεχνίτες και υλικά από όλη την αυτοκρατορία.
- ▶ Αναδιαρθρώνει τις κυβερνητικές δομές με την κατάργηση των πραιτωριανών (της αυτοκρατορικής φρουράς), που έχουν φτάσει να εξουσιάζουν τους αυτοκράτορες.
- ▶ Καθιερώνει ένα νέο χρυσό νόμισμα, τον σόλιδο, βοηθώντας, έτσι, στην οικονομική ανάκαμψη της αυτοκρατορίας.
- ▶ Φέρνει ηρεμία και ανακούφιση στον λαό με την απόφαση περί ανεξιθρησκίας.
- ▶ Παρέχει σταθερότητα και ευημερία στην έως τότε ταραχμένη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία με τις μεταρρυθμίσεις του: την κατάργηση της ποινής του σταυρικού θανάτου, την προστασία της οικογένειας από την κατάχρηση της πατρικής εξουσίας, την τιμωρία όλων όσοι προξενούν τον θάνατο των δούλων και τον περιορισμό της βίας και της σωματικής τιμωρίας.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, οι ιστορικοί τον ονομάζουν «Μέγα».

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Πώς γίνεται η επιλογή της τοποθεσίας της Κωνσταντινούπολης;

- Τυχαία.
- Λόγω της γεωγραφικής και στρατηγικής της θέσης.
- Επειδή έχει ωραία κτήρια και ναούς.
- Επειδή είναι ήδη οχυρωμένη.

Τα τείχη της Κωνσταντινούπολης σήμερα

B. Με τις πληροφορίες που περιέχονται στο διπλανό απόσπασμα από το Διάταγμα των Μεδιολάνων, μπορούμε να καταλάβουμε, πώς η ανεξιθρησκία ανοίγει τον δρόμο προς τον χριστιανισμό;

«...Αποφασίσαμε, λοιπόν, να απομακρύνουμε όλα τα εμπόδια. Όποιος θέλει να ακολουθεί τη χριστιανική θρησκεία, επιτρέπεται να το κάνει ελεύθερα, ανοιχτά, χωρίς καμία ενόχληση. Δίνουμε, έτσι, στους χριστιανούς τη δυνατότητα να υπακούουν στη θρησκεία τους ελεύθερα κι ανεμπόδιστα...».

Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία* (δισκευή)

Γ. Ένας από τους λόγους που ο Κωνσταντίνος έχει χαρακτηριστεί «Μέγας» είναι ότι βοήθησε στην οικονομική ανάκαμψη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας με τον μεγάλο αριθμό χρυσών νομισμάτων που έκοψε. Εσύ, για ποιους λόγους θα χαρακτήριζες σήμερα τον Κωνσταντίνο «Μέγα»;

Η Αγία Ελένη

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Συμπληρώνουμε τα κενά.

Ο _____ Κωνσταντίνος κάνει αλλαγές στο ρωμαϊκό κράτος. Ιδρύει μια νέα πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας στο _____, η οποία παίρνει το όνομα του ιδρυτή της και ονομάζεται _____. Επίσης, είναι ανεκτικός προς τον _____ και τις άλλες θρησκείες. Έτσι, θα μείνει στην ιστορία ως _____ Κωνσταντίνος.

Βυζάντιο
μονοκράτορας
Μέγας
Χριστιανισμό
Κωνσταντινούπολη

Μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου Α΄ η θετική στάση του κράτους απέναντι στους χριστιανούς διατηρείται, έως ότου στον θρόνο ανεβαίνει ο Ιουλιανός που θα προσπαθήσει να επαναφέρει την παλαιά θρησκεία. Ο Χριστιανισμός, όμως, θα γίνει τελικά επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας, όταν την εξουσία αναλαμβάνει ο Θεοδόσιος Α΄. Σημαντική στο αποτέλεσμα αυτό είναι και η βοήθεια των πατέρων της Εκκλησίας. Τι κατάφεραν εκείνοι να πετύχουν;

- ⊙ θα γνωρίσουμε τη σημασία του «διατάγματος» των Μεδιολάνων για την εξάπλωση του Χριστιανισμού
- ⊙ θα γνωρίσουμε και θα αξιολογήσουμε τη θρησκευτική πολιτική του Ιουλιανού και του Θεοδοσίου Α΄
- ⊙ θα κατανοήσουμε τους λόγους της επικράτησης του Χριστιανισμού στη σύγκρουση με την αρχαία θρησκεία
- ⊙ θα γνωρίσουμε την προσπάθεια που καταβάλουν οι πατέρες της Εκκλησίας κατά τον 4ο αιώνα για τη σύζευξη της ελληνικής με τη χριστιανική παιδεία.

◆ Μετά τον Κωνσταντίνο Α΄

Αφού με το διάταγμα των Μεδιολάνων ο δρόμος για τον Χριστιανισμό έχει ανοίξει, οι οπαδοί του δεν απειλούνται πλέον από διωγμούς. Με την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο* του 325, μάλιστα, οι χριστιανοί λύνουν τις μεταξύ τους διαφορές και συμβιώνουν πλέον σε κλίμα ειρήνης και ασφάλειας. Η κατάσταση θα παραμείνει ίδια και μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου, όταν αυτοκράτορας στέφεται ο γιος του, ο Κωνσταντίνος.

Οικουμενική Σύνοδος: επίσημη συνάντηση των επισκόπων της Εκκλησίας, προκειμένου να βρεθούν λύσεις για εκκλησιαστικά θέματα

Γνώριζες ότι...

...ο αυτοκράτορας Ιουλιανός, συγγραφέας έργων γραμμένων στην ελληνική γλώσσα, κατά τη διάρκεια των σπουδών του στις Φιλοσοφικές σχολές της Αθήνας ήταν συμμαθητής του Μεγάλου Βασιλείου και του Γρηγόριου του Ναζιανζηνού;

♦ Η θρησκευτική πολιτική του Ιουλιανού

Τι συμβαίνει, όμως, με την παλαιά θρησκεία; Ας ακούσουμε τις απόψεις ενός άλλου αυτοκράτορα γι' αυτό το θέμα.

Είμαι ανιψιός του Κωνσταντίνου και ονομάζομαι Ιουλιανός. Από μικρός θαύμαζα την αρχαία Ελλάδα, την ελληνική παιδεία και το Δωδεκάθεο. Γι' αυτό θα προσπαθήσω να φέρω ξανά στην επιφάνεια το αρχαίο ελληνικό πνεύμα και την παλαιά θρησκεία.

► Ποια είναι η πρώτη σκέψη σου σχετικά με την πολιτική που θα εφαρμόσει ο Ιουλιανός στο θέμα της θρησκείας;

εθνικοί ή ειδωλολάτρες:
όσοι πιστεύουν
στο Δωδεκάθεο

Οι προσπάθειες του Ιουλιανού διακόπτονται, όταν χάνει τη ζωή του σε μια εκστρατεία κατά των Περσών. Όμως, παρότι το έργο του δεν ολοκληρώνεται, γιγαντώνονται οι διαφορές μεταξύ χριστιανών και *εθνικών ή ειδωλολατρών**. Τις διαφορές αυτές θα προσπαθήσει να λύσει ο νέος αυτοκράτορας, Θεοδόσιος Α'.

Ο Ιουλιανός
και ο
Θεοδόσιος Α'

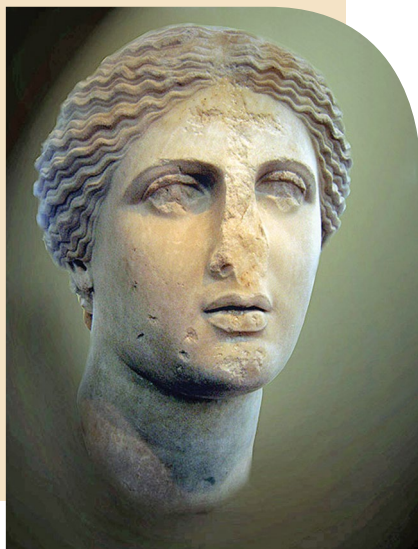

Έντουαρντ Αρμιτάτζ (1875). Ο Ιουλιανός ο Παραβάτης προεδρεύει σε συνέδριο Αιρετικών. Εθνική Πινακοθήκη Λονδίνου

Είμαι ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος. Προσπαθώ με κάθε τρόπο να επαναφέρω την τάξη, επειδή η πολιτική του Ιουλιανού έχει δημιουργήσει αρκετές εντάσεις. Τα μέτρα μου είναι δραστικά, καθώς η παλαιά θρησκεία πρέπει να περιοριστεί. Διατάσσω, λοιπόν, να κλείσουν οι αρχαίοι ναοί καθώς και το Μαντείο των Δελφών. Απαγορεύω τη λατρεία της παλαιάς θρησκείας και τιμωρώ τους παραβάτες. Ορίζω να καταργηθούν τα Ελευσίνια μυστήρια και οι Ολυμπιακοί αγώνες και ανακηρύσσω τον Χριστιανισμό επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας.

Ωστόσο, στα χρόνια του Θεοδοσίου Α΄, παρά τις προσπάθειές του, οι χριστιανοί επιδεικνύουν φανατισμό εναντίον της παλαιάς θρησκείας με αποτέλεσμα την καταστροφή σημαντικών έργων τέχνης, μνημείων και αρχαίων ναών. Παρ' όλα αυτά, ο Θεοδόσιος χαρακτηρίζεται από τους ιστορικούς «Μέγας», ενώ το όνομα του Ιουλιανού συνοδεύεται από το επίθετο «Παραβάτης» ή «Αποστάτης».

► Πώς κρίνεις την αντίδραση των φανατικών χριστιανών και την καταστροφή έργων τέχνης; Γνωρίζεις ανάλογες πράξεις φανατισμού στη σύγχρονη Ιστορία;

Κεφαλή Αφροδίτης του 1ου αιώνα που βρέθηκε στην Αρχαία Αγορά της Αθήνας. Είναι πιθανό να πρόκειται για αντίγραφο από έργο του Πραξιτέλη. Φέρει σταυρό στο μέτωπο και το πηγούνι από φανατικούς χριστιανούς. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών

◆ Οι πατέρες της Εκκλησίας και η εξάπλωση του Χριστιανισμού

Την ένταση που έχει δημιουργηθεί ανάμεσα στους οπαδούς των δύο θρησκειών καταφέρνουν να κατευνάσουν οι πατέρες της Εκκλησίας. Με το έργο τους, ο Μέγας Βασίλειος, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος και ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός γεφυρώνουν την απόσταση ανάμεσα στο αρχαίο ελληνικό πνεύμα και τα διδάγματα του Χριστιανισμού, οπότε η βοήθειά τους για την εξάπλωση του τελευταίου θεωρείται παραπάνω από σημαντική.

Οι Τρεις Ιεράρχες, 14ος αι.
Ναός Αγ. Νικολάου Θεσσαλονίκης

Οι Τρεις
Ιεράρχες

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Χωρισμένοι/-ες σε ομάδες, διαβάζουμε τα λόγια του Μεγάλου Βασιλείου. Μπορούν να έχουν επίδραση στους χριστιανούς κατά την περίοδο της βασιλείας του Θεοδοσίου Α΄;

«Ο Θεός δεν αγαπά αυτό που γίνεται αναγκαστικά, αλλά αυτό που κατορθώνεται με την αρετή. Όσο για την αρετή, αυτή επιτυγχάνεται με την ελεύθερη πρόθεση (διάθεση)».

«Το ότι δε φροντίζουμε για την εκπαίδευση των παιδιών μας, αλλά ασχολούμαστε μόνο με τις περισυρίες που θα τους αφήσουμε, περιφρονώντας τις ψυχικές τους ανάγκες, δείχνει ότι δεν έχουμε καθόλου μυαλό».

(διασκευή)

B. Ας συμπληρώσουμε τα κενά.

παλαιάς θρησκείας
Θεοδόσιος Α΄
διάταγμα των Μεδιολάνων
πατέρες της Εκκλησίας
Ιουλιανός

Το _____, που εκδίδεται το 313, ανοίγει τον δρόμο για τον Χριστιανισμό. Οι εκφραστές της _____ ανησυχούν. Έτσι, ο αυτοκράτορας _____ προσπαθεί να επαναφέρει την παλαιά θρησκεία και να διαδώσει το αρχαίο ελληνικό πνεύμα. Όμως, όταν στην εξουσία ανεβαίνει ο αυτοκράτορας _____, ο Χριστιανισμός γίνεται επίσημη θρησκεία του κράτους. Στην τελική εξάπλωση του Χριστιανισμού βοηθούν με τα διδάγματά τους και οι _____.

Γ. Μπορείς να σημειώσεις *Σωστό* ή *Λάθος* και να διορθώσεις τις λανθασμένες πληροφορίες;

- Ο Κωνσταντίνος Α΄ και ο γιος του, Κωνσταντίνος, ακολουθούν μια θρησκευτική πολιτική υπέρ του Χριστιανισμού. Σ   Λ
- Ο Ιουλιανός τάσσεται υπέρ της παλαιάς θρησκείας και προσπαθεί να περιορίσει τον Χριστιανισμό. Σ   Λ
- Ο Θεοδόσιος Α΄ υποστηρίζει τον Χριστιανισμό, αλλά έχει ανεκτική στάση και απέναντι στους οπαδούς της παλαιάς θρησκείας. Σ   Λ

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Γκάζι - Φρένο - Στοπ!

Πώς τα πήγαμε σε αυτό το κεφάλαιο;

• Αν έχουμε συγκεντρώσει **πάνω από 6 σωστές απαντήσεις** στις παραπάνω ερωτήσεις, χρωματίζουμε **με πράσινο** το φανάρι και προχωράμε. Τα καταφέραμε!

• Αν έχουμε συγκεντρώσει **4-5 σωστές απαντήσεις**, χρωματίζουμε **με πορτοκαλί** το φανάρι. Στη συνέχεια, βρίσκουμε στο κείμενο και υπογραμμίζουμε τις πληροφορίες που μας δυσκολεύουν ή ξεχνάμε.

• Αν έχουμε συγκεντρώσει **λιγότερες από 3 σωστές απαντήσεις**, χρωματίζουμε **με κόκκινο το φανάρι**. Τι μας δυσκολεύει; Έχουμε απορίες; Τις σημειώνουμε.

Λίγο πριν το τέλος του 4ου αιώνα ο Θεοδοσίος Α΄ δημιουργεί το Ανατολικό και το Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος με αυτοκράτορες τους δύο γιους του. Το ανατολικό τμήμα αντιμετωπίζει με επιτυχία τους εχθρούς του και επιβιώνει. Αντιθέτως, το δυτικό τμήμα διαλύεται στα τέλη του 5ου αιώνα λόγω των εχθρικών επιδρομών. Αφού και τα δύο τμήματα δέχτηκαν επιθέσεις, τι λέτε να έπαιξε ρόλο στη διαφορετική εξέλιξη τους;

395

Η αυτοκρατορία χωρίζεται σε ανατολικό και δυτικό τμήμα

439

Οι Βάνδαλοι ιδρύουν κράτος με πρωτεύουσα την Καρχηδόνα

476

Διαλύεται το δυτικό τμήμα

493

Οι Γότθοι κατακτούν εδάφη σε Γαλλία, Ισπανία και Ιταλία

Μελετώντας
αυτό
το κεφάλαιο

☉ θα αξιολογήσουμε την ιστορική σημασία της απόφασης του Θεοδοσίου Α΄ να μοιράσει τη διοίκηση του κράτους στους δύο διαδόχους του

☉ θα γνωρίσουμε και θα κατανοήσουμε τις συνθήκες κατάλυσης του δυτικού τμήματος από τα γερμανικά φύλα

☉ θα γνωρίσουμε και θα αξιολογήσουμε τους τρόπους με τους οποίους το ανατολικό τμήμα αντιμετώπισε τον γερμανικό κίνδυνο.

► Στον χάρτη αυτόν βλέπουμε ποια εδάφη ανήκουν στη Δυτική και ποια στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Παρατηρούμε κάτι που μας κάνει εντύπωση;

◆ Η διαίρεση της αυτοκρατορίας

Προς τα τέλη του 4ου αιώνα η αυτοκρατορία δέχεται επιθέσεις από διάφορα μετακινούμενα φύλα. Καθώς οι Ούννοι, οι Βάνδαλοι και οι Γότθοι απειλούν τα σύνορα, η διοίκηση αποδυναμώνεται και το κράτος αποδιοργανώνεται. Ο αυτοκράτορας Θεοδοσίος Α΄ αποφασίζει τότε να χωρίσει την αυτοκρατορία σε δύο τμήματα, με την ελπίδα ότι το σχήμα αυτό θα είναι πιο αποτελεσματικό. Έτσι, μετά τον θάνατό του, ο ένας γιος του, ο Αρκάδιος, αναλαμβάνει το ανατολικό, ενώ ο Ονώριος, ο μικρότερος γιος του που είναι μόλις δέκα ετών, το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας.

◆ Το Ανατολικό Ρωμαϊκό κράτος...

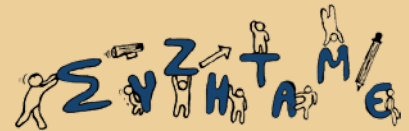
Ο Αρκάδιος διοικεί αποτελεσματικά τη δική του περιοχή και αντιμετωπίζει με επιτυχία τις εχθρικές επιθέσεις. Σε αυτό βοηθούν και τα «Θεοδοσιανά Τείχη», μια σειρά από διπλά τείχη που έχουν κατασκευαστεί για να προστατεύουν την αυτοκρατορία κατά τις πολιορκίες.

Προς τα τέλη του 4ου αιώνα η αυτοκρατορία δέχεται επιθέσεις από διάφορα μετακινούμενα φύλα. Καθώς οι Ούννοι, οι Βάνδαλοι και οι Γότθοι απειλούν τα σύνορα, η διοίκηση αποδυναμώνεται και το κράτος αποδιοργανώνεται. Ο αυτοκράτορας Θεοδοσίος Α΄ αποφασίζει τότε να χωρίσει την αυτοκρατορία σε δύο τμήματα, με την ελπίδα ότι το σχήμα αυτό θα είναι πιο αποτελεσματικό. Έτσι, μετά τον θάνατό του, ο ένας γιος του, ο Αρκάδιος, αναλαμβάνει το ανατολικό, ενώ ο Ονώριος, ο μικρότερος γιος του που είναι μόλις δέκα ετών, το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας.

Ο Αρκάδιος διοικεί αποτελεσματικά τη δική του περιοχή και αντιμετωπίζει με επιτυχία τις εχθρικές επιθέσεις. Σε αυτό βοηθούν και τα «Θεοδοσιανά Τείχη», μια σειρά από διπλά τείχη που έχουν κατασκευαστεί για να προστατεύουν την αυτοκρατορία κατά τις πολιορκίες.

Τα Θεοδοσιανά Τείχη όπως φαίνονται σήμερα

► Εδώ βλέπουμε ένα τμήμα από τα «Θεοδοσιανά Τείχη» της Κωνσταντινούπολης. Συμφωνεί αυτή η εικόνα με ό,τι διάβασες στο παραπάνω κείμενο;

Επίσης, τόσο ο ίδιος όσο και ο διάδοχός του, ο Θεοδοσίος Β΄, αναπτύσσουν έντονη διπλωματική δραστηριότητα. Κλείνουν συμφωνίες ειρήνης, παραχωρούν καλλιεργήσιμη γη στους υποψήφιους εισβολείς και προσλαμβάνουν τους βαρβάρους ως μισθοφόρους.

◆ ...και οι κάτοικοί του

Θεοδοσιανός Κώδικας:
η πρώτη επίσημη
καταγραφή
του ρωμαϊκού δικαίου

Οι κάτοικοι της ανατολικής αυτοκρατορίας αποδέχονται ως κοινά τους στοιχεία τη χριστιανική θρησκεία και την ελληνική γλώσσα, ενώ υπακούουν στον *Θεοδοσιανό Κώδικα** που εμπεριέχει όλους τους αυτοκρατορικούς νόμους.

Το ενδιαφέρον του γιου του Αρκάδιου, Θεοδοσίου Β΄, για την εκπαίδευση των πολιτών, μάλιστα, τον οδηγεί στην απόφαση να ιδρύσει μαζί με τη σύζυγό του, Ευδοκία την Αθηναία, ένα σπουδαίο εκπαιδευτήριο στην Κωνσταντινούπολη, το Πανδιδακτήριο.

Το
αυτοκρατορικό
σταυρόλεξο

Γνώριζες ότι...

.....η αυτοκράτειρα Ευδοκία, σύζυγος του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Β', ήταν κόρη καθηγητή ρητορικής στη Φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών και από τον πατέρα της είχε διδαχθεί τον Όμηρο, τους τραγικούς, τον Λυσία, τον Δημοσθένη, φιλοσοφία, αστρονομία και γεωμετρία;

Ευδοκία η Αθηναία. Έγχρωμη πέτρα σε μάρμαρο.
Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης

♦ Το Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος

Στο δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας, όμως, η κατάσταση είναι διαφορετική. Ο νεαρός Ονώριος είναι αδύναμος να αντιμετωπίσει τις εχθρικές επιδρομές των γερμανικών φύλων, δηλαδή:

- των Γότθων του Αλάρικου, οι οποίοι λεηλατούν τη Ρώμη, κατακτούν εδάφη στη Γαλλία, στην Ισπανία και στην Ιταλία και, τελικά, ιδρύουν το «Οστρογοτθικό βασίλειο της Ιταλίας» με πρωτεύουσα τη Ραβέννα
- των Βανδάλων που περνούν στη βόρεια Αφρική, καταλαμβάνουν την Καρχηδόνα και την κάνουν πρωτεύουσα του κράτους τους.

Και, παρότι οι Ούννοι του Αττίλα ηττώνται το 451 στη Μάχη των Εθνών στα Καταλαυνικά Πεδία (Γαλλία) από τον Ρωμαίο στρατηγό Αέτιο, το Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος δεν καταφέρνει να αντιμετωπίσει τις συνεχείς εισβολές. Έτσι, διαλύεται λίγα χρόνια μετά τον θάνατο του Ονώριου.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Είναι Σωστό ή Λάθος;

- Οι Ούννοι, οι Βάνδαλοι και οι Ενετοί απειλούν τα σύνορα της αυτοκρατορίας.
- Οι Γότθοι έχουν αρχηγό τον Αλάριχο.
- Ο Αρκάδιος και ο Θεοδόσιος Β΄ αναλαμβάνουν τη διοίκηση του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους.

Σ

Λ

Σ

Λ

Σ

Λ

Γότθοι και άλλοι εχθροί της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας

B. Διαβάζουμε την πηγή και σημειώνουμε σε ποια σημερινή εκπαιδευτική βαθμίδα (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια) θα μπορούσε να ενταχθεί το συγκεκριμένο εκπαιδευτήριο και γιατί.

«Στο Πανδιδακτήριο διδάσκονταν η φιλολογία, η ρητορική και το ρωμαϊκό δίκαιο, η γραμματική και η φιλοσοφία, όχι όμως και η Θεολογία, η οποία διδασκόταν στην Πατριαρχική Σχολή».

Τα Εκπαιδευτικά. τχ. 107-108, σελ. 139

Γ. Παρατηρούμε τον πίνακα με τον Ονώριο ως αυτοκράτορα του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους και καταγράφουμε τα χαρακτηριστικά που αποτυπώνουν τη νεαρή ηλικία του. Κατά τη γνώμη σας, η ηλικία του Ονώριου έχει παίξει ρόλο στη διάλυση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας;

Ο Αυτοκράτορας Ονώριος, όπως απεικονίζεται από τον Ζαν-Πωλ Λωράν το 1880.
Αμερικανικό Μουσείο Τέχνης Virginia, ΗΠΑ

Ζαν-Πωλ Λωράν: Ο αυτοκράτορας Ονώριος

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Συμπληρώνουμε τα κενά.

Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία
Αρκάδιο
γερμανικά
Ονώριο
Ούννοι

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία χωρίζεται από τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο σε δύο τμήματα, το ανατολικό και το δυτικό. Το πρώτο διοικείται από τον _____ και το δεύτερο από τον _____. Το ανατολικό κράτος καταφέρνει να αντιμετωπίσει τους εχθρούς, ενώ το δυτικό λεηλατείται από διάφορα _____ φύλα, όπως οι Γότθοι, οι _____ και οι Βάνδαλοι. Τελικά η Δυτική _____ διαλύεται το 476.

Τον 6ο αιώνα ανεβαίνει ο Ιουστινιανός Α' στον αυτοκρατορικό θρόνο. Στα επόμενα σαράντα περίπου χρόνια θα κάνει μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση, θα συνθηκολογήσει με τους εχθρούς στην Ανατολή ή θα τους εξοντώσει στη Δύση, θα φέρει την αυτοκρατορία στα παλιά της γεωγραφικά όρια και θα ολοκληρώσει σημαντικά έργα για τον εξωραϊσμό* του κράτους.

Το σπουδαιότερο έργο του είναι ο ναός της Αγίας Σοφίας που αποτέλεσε σύμβολο ενότητας για τους Βυζαντινούς. Γιατί, άραγε;

εξωραϊσμός:
το να γίνει κάτι πιο ωραίο

μελετώντας
αυτό
το κεφάλαιο

☉ θα γνωρίσουμε το έργο του Ιουστινιανού στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και θα αντιληφθούμε ότι βασικός του στόχος ήταν η επέκταση του κράτους στα παλαιά σύνορα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας

☉ θα επισημάνουμε τα θετικά και τα αρνητικά αποτελέσματα των μακροχρόνιων πολέμων που διεξήγαγε ο Ιουστινιανός στη Δύση

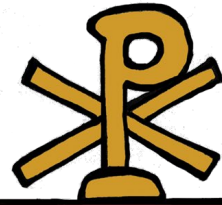
☉ θα γνωρίσουμε και θα αξιολογήσουμε το έργο του Ιουστινιανού στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής (διοίκηση, νομοθεσία, θρησκευτική πολιτική, οικοδομικό πρόγραμμα)

☉ θα αναγνωρίσουμε τον ναό της Αγίας Σοφίας ως το λαμπρότερο αρχιτεκτονικό δημιούργημα του οικοδομικού προγράμματος του Ιουστινιανού

☉ θα κατανοήσουμε τον ρόλο των Δήμων της Κωνσταντινούπολης και τα αίτια της εξέγερσής τους κατά του Ιουστινιανού (Στάση του Νίκα).

Γνώριζες ότι...

... ο Ιουστινιανός, ο πιο γνωστός βυζαντινός αυτοκράτορας, ήθελε όλοι οι λαοί της αυτοκρατορίας να είναι ενωμένοι μέσω της χριστιανικής θρησκείας αλλά και αφοσιωμένοι στο πρόσωπο του αυτοκράτορα;

527

Ο Ιουστινιανός γίνεται αυτοκράτορας

532

Στάση του Νίκα

537

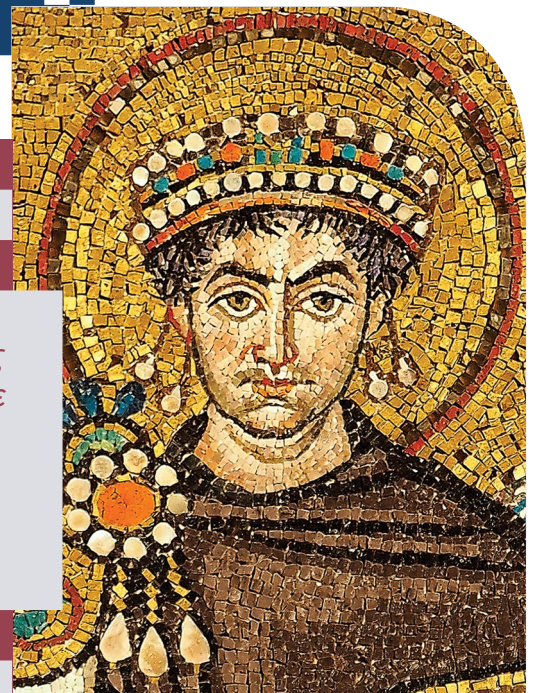
Εγκαινιάζεται ο ναός της Αγίας Σοφίας

6ος αιώνας

Η αυτοκρατορία φτάνει στα παλιά της σύνορα

565

Θάνατος Ιουστινιανού

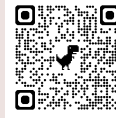
Η μορφή του Ιουστινιανού στα ψηφιδωτά του ναού του Αγίου Βιταλίου στη Ραβέννα (Ιταλία)

◆ Ένας διαφορετικός αυτοκράτορας

Η Αυτοκράτειρα Θεοδώρα.
Βασιλική του Αγίου Βιταλίου,
Ραβέννα

Το 527 στέφεται αυτοκράτορας ο Ιουστινιανός. Είναι μορφωμένος, εργατικός και αποφασιστικός. Έχει ξεκάθαρο σχέδιο για να αναδιοργανώσει το βυζαντινό κράτος και να ανακτήσει τα εδάφη της χαμένης Δυτικής αυτοκρατορίας. Τους συνεργάτες που επιλέγει για το δύσκολο έργο του δεν τους κρίνει με βάση την αριστοκρατική τους καταγωγή, αλλά με βάση τις ικανότητές τους. Παντρεύεται τη Θεοδώρα, μια ηθοποιό ταπεινής καταγωγής, η οποία στέφεται αυτοκράτειρα και γίνεται το δεξί του χέρι. Η Θεοδώρα θα παίξει καθοριστικό ρόλο στα ζητήματα της αυτοκρατορίας. Συμβουλεύει και υποστηρίζει τον Ιουστινιανό μέχρι το τέλος και εκείνος την εμπιστεύεται και ζητάει πάντα τη γνώμη της.

Ο Ιουστινιανός
και οι
συνεργάτες του
(παρουσίαση)

Αντιστοίχιση
με τους
συνεργάτες του
Ιουστινιανού

◆ Οι μεταρρυθμίσεις του Ιουστινιανού

Ο Ιουστινιάνειος Κώδικας. Όταν ο Ιουστινιανός ανεβαίνει στον θρόνο, οι νόμοι της αυτοκρατορίας είναι πολύ συγκεχυμένοι. Υπάρχουν αρκετοί που αναιρούν άλλους ή που δεν εφαρμόζονται ποτέ. Επιπλέον, η νομοθεσία δεν είναι ολόκληρη συγκεντρωμένη κάπου, ώστε οι δικαστές και οι νομικοί να την εντοπίζουν εύκολα. Εκτός αυτού, πάρα πολλοί ελληνόφωνοι κάτοικοι της αυτοκρατορίας δεν καταλαβαίνουν όσους νόμους είναι γραμμένοι στα λατινικά.

κωδικοποιώ:
οργανώνω,
συστηματοποιώ

Ο Ιουστινιανός ορίζει επιτροπή, η οποία **κωδικοποιεί*** όλους τους νόμους της αυτοκρατορίας στον περίφημο Ιουστινιάνειο Κώδικα, καταργεί κάποιους άχρηστους ή άδικους και συντάσσει καινούργιους στα ελληνικά (τις **Νεαρές***). Για να είναι σίγουρος ότι οι νόμοι εφαρμόζονται, ο Ιουστινιανός διορίζει **λογοθέτες***.

λογοθέτης:
υπουργός

Νεαρές:
αυτοκρατορικά διατάγματα
με αλλαγές ή προσθήκες
στους νόμους

«Γράψαμε νόμους στα ελληνικά, για να εξυπηρετήσουμε όλους τους υπηκόους, και θέσαμε κανόνες σε γλώσσα κατανοητή, έτσι ώστε να είναι εύκολο σε όλους να ακολουθούν τους νόμους».

Ιουστινιάνειος Κώδικας, απόσπασμα
(διασκευή)

Ιουστινιάνειος
Κώδικας

▶ Ανά δύο, διαβάζουμε την πηγή και αξιολογούμε τις συνέπειες της σύνταξης νόμων στην ελληνική γλώσσα.

Φορολογία. Οι διαρκείς επιδρομές των εχθρών καθώς και οι φυσικές καταστροφές έχουν ως αποτέλεσμα την πρόκληση εκτεταμένων ζημιών στο οδικό δίκτυο και τις οχυρώσεις. Χωρίς δρόμους δεν μπορεί να υπάρχει εμπόριο ούτε μπορεί να μετακινηθεί ο στρατός, ενώ χωρίς τείχη οι εχθροί εισβάλλουν ανενόχλητοι. Γι' αυτό και ο Ιουστινιανός ξεκινάει ένα τεράστιο οικοδομικό πρόγραμμα.

Προκειμένου να μπορεί να χρηματοδοτεί τις εκστρατείες του στρατού και τις κατασκευές έργων, φορολογεί τους πολίτες ανάλογα με τα εισοδήματά τους. Η φορολόγηση φέρνει πολλά χρήματα στο κράτος, δημιουργεί, όμως, και μια αυξανόμενη δυσαρέσκεια.

Το οικοδομικό πρόγραμμα του Ιουστινιανού

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

♦ Στάση του Νίκα

Την εποχή του Ιουστινιανού το πιο αγαπητό άθλημα είναι η ιπποδρομία. Ο Ιουστινιανός γνωρίζει ότι οι **Δήμοι*** έχουν πολλά έσοδα από τους οπαδούς τους, τα οποία και φορολογεί. Είναι μια απόφαση που στο τέλος θα του κοστίσει ακριβά.

Δήμοι:
ομάδες,
αθλητικά σωματεία

Βένετοι:
γαλάζιοι

Νίκα:
Θα νικήσουμε!

Ο Ιππόδρομος της Κωνσταντινούπολης είναι δίπλα στο παλάτι. Κάθε φορά που αγωνίζονται οι Πράσινοι και οι **Βένετοι***, οι δύο πιο δυνατοί Δήμοι, ο ιππόδρομος γεμίζει θεατές, ενώ συχνά δημιουργούνται βίαια επεισόδια ανάμεσα στους οπαδούς τους. Το 532, κατά τη διάρκεια μιας ιπποδρομίας, γίνεται εξέγερση. Οι Πράσινοι και οι Βένετοι δεν είναι πια αντίπαλοι. Τους ενώνει η δυσαρέσκεια για τη σκληρή φορολογία και ξεχύνονται στους δρόμους της Βασιλεύουσας. Καίνε και λεηλατούν ό,τι βρουν μπροστά τους και φτάνουν έξω από το παλάτι, κραυγάζοντας «**Νίκα***, νίκα!», απαιτώντας την παραίτηση του Ιουστινιανού.

Η Στάση του Νίκα

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Ο αυτοκράτορας σκέφτεται σοβαρά να παραιτηθεί. Όμως, η Θεοδώρα τού εξηγεί ότι δεν επιτρέπεται να εγκαταλείψει τον θρόνο τη στιγμή που η αυτοκρατορία οδεύει προς την καταστροφή. Αλλάζει, λοιπόν, γνώμη και αποφασίζει να αντιμετωπίσει με σκληρότητα τους **στασιαστές***. Δίνει εντολή στους στρατηγούς Βελισσάριο και Ναρσή να πνίξουν τη Στάση του Νίκα στο αίμα. Ο απολογισμός όλων των παραπάνω είναι μια πόλη κατεστραμμένη και τριάντα χιλιάδες νεκροί.

στασιαστές:
επαναστάτες

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

◆ Η Αγία Σοφία

Αμέσως μετά τη Στάση του Νίκα, ο Ιουστινιανός ξεκινάει την ανοικοδόμηση όσων κτηρίων έχουν καταστραφεί ή λεηλατηθεί. Απευθύνεται στον Ανθέμιο και τον Ισίδωρο, δύο ξακουστούς αρχιτέκτονες, και τους ζητάει να κατασκευάσουν την καινούργια εκκλησία της Αγίας του Θεού Σοφίας πάνω στα αποκαΐδια του παλιού ναού. Θέλει να είναι ένα γερό και όμορφο κτήριο, το οποίο θα συμβολίζει την ενότητα και την ισχύ όλης της αυτοκρατορίας.

Χιλιάδες τεχνίτες εργάζονται για πέντε χρόνια. Μάρμαρα, ολόκληροι κίονες και ψηφιδωτά έρχονται από κάθε γωνιά του Βυζαντίου. Το αποτέλεσμα είναι μια μεγαλειώδης εκκλησία, τα εγκαίνια της οποίας γίνονται το 537.

Σημαντική επισήμανση:

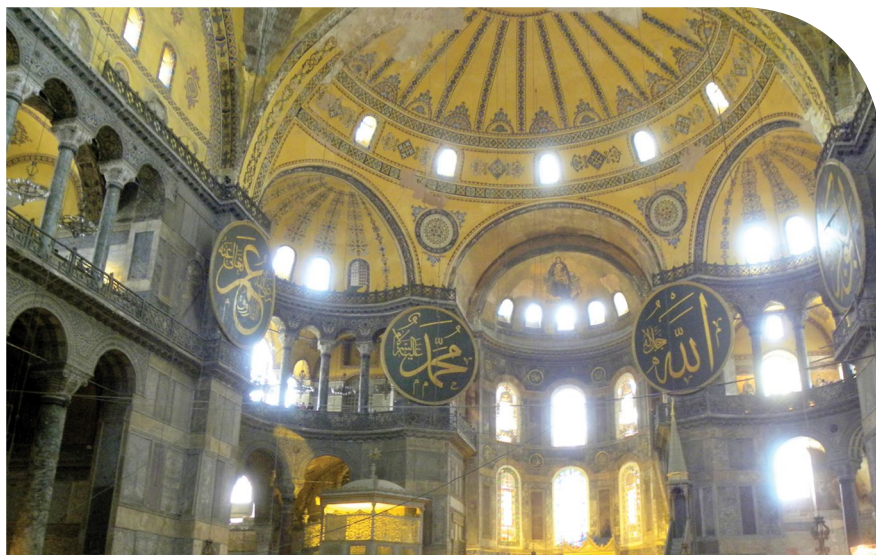
Οι φωτογραφίες από την Αγία Σοφία δείχνουν τον ναό όπως είναι σήμερα. Οι μιναρέδες και οι στρογγυλοί δίσκοι με τις αραβικές λέξεις έχουν τοποθετηθεί μετά το 1453, όταν η Αγία Σοφία μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος. Μετά το 1934 ο ναός λειτούργησε ως μουσείο και έγινε και πάλι τζαμί το 2020.

Άποψη της Αγίας Σοφίας

Όψεις της Αγίας Σοφίας

Το εσωτερικό του ναού

Για μια τριδιάστατη επίσκεψη στην Αγία Σοφία, πατήστε εδώ:

◆ Η επανάκτηση της Δύσης

Αφού ησυχάζουν τα πράγματα στο εσωτερικό του κράτους, ο Ιουστινιανός υπογράφει συνθήκη ειρήνης με τους Πέρσες μετά από μια σειρά πολέμων. Έπειτα, καταπιάνεται με την ανάκτηση της Δυτικής αυτοκρατορίας.

Στη Δύση ο στρατός, με επικεφαλής τον Βελισσάριο, αντιμετωπίζει με επιτυχία τους Γότθους και τους Βάνδαλους.

Έτσι, μέχρι τον θάνατο του Ιουστινιανού, η αυτοκρατορία ενωμένη μέσω της χριστιανικής θρησκείας, φτάνει στα παλιά της σύνορα και ανοίγει νέους εμπορικούς δρόμους από τα βάθη της Ανατολίας μέχρι την Ισπανία.

Ωστόσο, δε λείπουν οι εχθρικές επιθέσεις και γι' αυτό η επέκταση του Βυζαντίου θα κρατήσει μόνο 25 χρόνια.

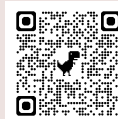

Ο Αυτοκράτορας Ιουστινιανός με την ακολουθία του

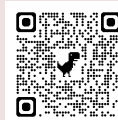
Η Αυτοκράτειρα Θεοδώρα με την ακολουθία της

Στην ιταλική Ραβέννα, την πρωτεύουσα της Δυτικής αυτοκρατορίας, οικοδομείται ο ναός του του Αγίου Βιταλίου.

Εκεί, ανάμεσα στις παραστάσεις των αγίων, βρίσκονται και τα παραπάνω δύο πολύ σημαντικά ψηφιδωτά. Από τη μια μεριά, ο Ιουστινιανός με την ακολουθία του και, από την άλλη, η Θεοδώρα με τη δική της ακολουθία. Σύμφωνα με την παράδοση των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, ο Ιουστινιανός απεικονίζεται ανάμεσα σε εκπροσώπους του στρατού και του κλήρου, οι οποίοι συμβολίζουν τη δύναμη του Βυζαντίου. Όσο για τη Θεοδώρα, η παράσταση με τις ακόλουθές της και τους υπηρέτες της βρίσκεται στον γυναικωνίτη.

Το ψηφιδωτό του Ιουστινιανού

Το μετάξι στο Βυζάντιο

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Μπορείς να επιλέξεις τη σωστή απάντηση;

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του, ο Ιουστινιανός:

- δεν αντιμετωπίζει με επιτυχία τη Στάση του Νίκα.
- με νικηφόρους πολέμους επιστρέφει στο Βυζάντιο τα χαμένα του εδάφη.
- αποτυγχάνει στην επιλογή των συνεργατών του.
- δεν ενδιαφέρεται καθόλου για επικοινωνία με τη Δύση.

B. Διαβάζουμε σε μικρές ομάδες τα παρακάτω κείμενα και απαντάμε στο ερώτημα που ακολουθεί.

Λέγεται ότι στα επίσημα εγκαίνια της Αγίας Σοφίας, ενώπιον του Πατριάρχη, ο Ιουστινιανός, εντυπωσιασμένος από τον τρούλο και όλο το αρχιτεκτονικό επίτευγμα, αναφωνεί: «Νενίκηκά σε (σε νίκησα) Σολομών!».

Θεώρησε, δηλαδή, πως η Αγία Σοφία ήταν λαμπρότερο οικοδόμημα από τον διάσημο Ναό του Σολομώντα στην Ιερουσαλήμ.

Ε. Γκίμπον, *Ιστορία της παρακμής και της πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας* (δισκευή)

Η θρησκευτική πολιτική του Ιουστινιανού

Είσαι ο Ιουστινιανός και παραβρίσκεσαι στα εγκαίνια της Αγίας Σοφίας. Τι σε εντυπωσιάζει περισσότερο; Πώς νιώθεις για την απόφασή σου να προσλάβεις τον Ανθέμιο και τον Ισίδωρο ως αρχιτέκτονες του ναού;

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

3, 2, 1... και φύγαμε!

Γράφω:

3 προβλήματα που αντιμετωπίζει με επιτυχία ο Ιουστινιανός

2 συνεργάτες του Ιουστινιανού

1 σημαντικό έργο του Ιουστινιανού

Τον 7ο αιώνα ανέρχεται στον θρόνο του Βυζαντίου ο Ηράκλειος. Καθώς είναι στρατηγός-αυτοκράτορας, προτεραιότητά του αποτελεί η οργάνωση του στρατού και του στόλου. Έτσι, υπογράφει ειρήνη με τους Άβαραους και εκστρατεύει εναντίον των Περσών, επιστρέφοντας θριαμβευτής στην Κωνσταντινούπολη. Συγχρόνως, επιβάλλει την ελληνική γλώσσα.

Λέτε η αντικατάσταση των ρωμαϊκών ονομασιών με ελληνικές να έπαιξε βασικό ρόλο στον εξελληνισμό της αυτοκρατορίας;

610

Ο Ηράκλειος γίνεται αυτοκράτορας

622-628

Εκστρατείες των Βυζαντινών εναντίον των Περσών

626

Άβαροι, Σλάβοι και Πέρσες πολιορκούν την Κωνσταντινούπολη

641

Θάνατος Ηρακλείου

ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ
αυτό
ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

⊙ Θα κρίνουμε την προσωπικότητα του Ηρακλείου ως στρατηγού-αυτοκράτορα,

⊙ Θα κατανοήσουμε τα αίτια της επικράτησης του Βυζαντίου στον αγώνα κατά των Περσών και των Αβάρων στα χρόνια της βασιλείας του Ηρακλείου,

⊙ Θα αξιολογήσουμε τη σημασία της καθιέρωσης της ελληνικής ως επίσημης γλώσσας του κράτους και της υιοθέτησης του ελληνικού τίτλου «βασιλεύς» από τον ίδιο τον αυτοκράτορα.

► Επιβεβαιώνονται τα λόγια του αυτοκράτορα μέσα από τον παρακάτω χάρτη;

Όταν ανέλαβα τον θρόνο, το βυζαντινό κράτος ήταν σε κρίσιμη κατάσταση. Κυρίως, ο στρατός ήταν παραμελημένος, με αποτέλεσμα το κράτος να δυσκολεύεται να αντιμετωπίσει τις πολλές εχθρικές επιδρομές.

♦ Ο Ηράκλειος, ένας στρατηγός-αυτοκράτορας

Το 610 ο Ηράκλειος αναλαμβάνει την εξουσία σε μια στιγμή που το Βυζάντιο αντιμετωπίζει εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα. Ως αυτοκράτορας έρχεται αμέσως αντιμέτωπος με κάποιες συνεχόμενες ατυχίες, όπως σεισμούς, επιδημίες, κακές σοδειές αλλά και εχθρικές επιθέσεις. Τα αποτελέσματα όλων των παραπάνω είναι, βέβαια, καταστροφικά, αφού

- οι πόλεις παρακμάζουν
- ο πληθυσμός της αυτοκρατορίας μειώνεται
- το εμπόριο αποδυναμώνεται
- σταματάει η κυκλοφορία νομισμάτων.

Για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα, ο Ηράκλειος γίνεται ο πρώτος στρατηγός-αυτοκράτορας και ηγείται ο ίδιος προσωπικά του βυζαντινού στρατού. Η απόφασή του αυτή προκαλεί αντιδράσεις, αλλά κανείς δεν καταφέρνει να του αλλάξει γνώμη. Συνεργάζεται, επίσης, με την Εκκλησία και, με την οικονομική βοήθειά της, αναδιοργανώνει τον στρατό και δημιουργεί ισχυρό στόλο, ώστε να ασφαλίσει την Κωνσταντινούπολη από οποιαδήποτε επίθεση.

Ηράκλειος και Χοσρόης

Γνώριζες ότι...

...ο Ηράκλειος ήταν πάντοτε παρών εκεί όπου πολεμούσε ο βυζαντινός στρατός και εμπύχωνε και τον πιο ολιγόψυχο στρατιώτη;

♦ Ο αγώνας κατά των Περσών και των Αβάρων

Αβαραί:
 μια από τις μεγαλύτερες ομάδες πολεμιστών με κοινή καταγωγή που ζουν στον βόρειο Καύκασο

Οι *Αβαραί** απειλούν την αυτοκρατορία από τον βορρά, ενώ οι Πέρσες από τα ανατολικά της σύνορα. Για να αντιμετωπίσει την απειλή της ισχυρής Περσίας, ο Ηράκλειος υπογράφει συνθήκη ειρήνης με τους Άβαραους. Τον ίδιο καιρό, οι Πέρσες κατακτούν τη Συρία και την Παλαιστίνη και αιχμαλωτίζουν τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων. Τότε, ο βυζαντινός στρατός κάνει μια επιτυχημένη εκστρατεία και διώχνει τους Πέρσες από τα εδάφη της αυτοκρατορίας.

Οι Άβαραοι

Εγώ είμαι ο αρχηγός των Αβάρων, ο δυνατός Χαγάνος. Ο Ηράκλειος έχει υπογράψει συνθήκη ειρήνης μαζί μου, όμως, εγώ πάω με το μέρος των Περσών, για να πολιορκήσουμε μαζί την Κωνσταντινούπολη.

Βίκτορ Βασνετσόφ (1898). Οι ιππότες. Πίνακοθήκη Τρετιάκοφ, Μόσχα

Το 626 Πέρσες και Άβαροι πολιορκούν από κοινού την Κωνσταντινούπολη. Ο αυτοκράτορας Ηράκλειος βρίσκεται σε εκστρατεία εναντίον των Περσών και ο Πατριάρχης Σέργιος συμπαραστέκεται στην προσπάθεια και το έργο του. Έτσι, αποφασίζει να προσφέρει χρήματα στους Άβαρους για να αποχωρήσουν. Όταν εκείνοι αρνούνται, οι Βυζαντινοί καταστρέφουν τα πλοία τους και οι Πέρσες αναγκάζονται να λύσουν την πολιορκία. Οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης αποδίδουν τη σωτηρία τους στην Παναγία και όρθιοι όλη τη νύχτα ψάλλουν στις εκκλησίες προς τιμήν της τον *Ακάθιστο Ύμνο**.

Ακάθιστος Ύμνος:
ορθόδοξος χριστιανικός
ύμνος που ψάλλεται
από τους χριστιανούς
πιστούς σε όρθια στάση

Τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῶ τὰ νικητήρια,
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια,
ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου, Θεοτόκε·
ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζω σοί·
Χαῖρε Νύμφη ἀνύμφευτε.

Εγώ, η πόλη σου Θεοτόκε,
προσφέρω τον επινίκιο ύμνο σε σένα, την Υπέρμαχο Στρατηγό,
ως ευχαριστία για τη σωτηρία μου από τα δεινά.
Εσύ, με την ακατανίκητη δύναμή σου,
λευτέρωσέ με από κάθε είδους κινδύνους,
για να ψάλλω σε σένα,
«Χαίρε Νύμφη ανύμφευτε»

Ακάθιστος
Ύμνος

- ▶ Ας διαβάσουμε τον Ακάθιστο Ύμνο.
Ποιος μιλάει εδώ και από ποιον ζητάει βοήθεια;

Τελικά, ο Ηράκλειος επιστρέφει θριαμβευτής στη Βασιλεύουσα, αφού, μετά από συνεχόμενες μάχες, έχει κατορθώσει να απελευθερώσει αρκετές υπόδουλες περιοχές και να εξουδετερώσει τον αιώνιο εχθρό της αυτοκρατορίας.

Η εικόνα της Παναγίας του Άθωνα που δημιουργήθηκε από τον πατέρα Βασίλειο Παβλάτο στην Κεφαλονιά με την τεχνική της πυρογραφίας. Βρίσκεται στην Ιερά Σκήτη της Αγίας Άννης στο Άγιον Όρος

♦ Η νέα επίσημη γλώσσα του Βυζαντίου

Ο Ηράκλειος αποφασίζει να κάνει επίσημη γλώσσα της βυζαντινής πολιτικής και της στρατιωτικής διοίκησης την ελληνική. Οι ρωμαϊκοί τίτλοι «αυτοκράτορας» και «αύγουστος» αντικαθίστανται από χριστιανικούς και ο ίδιος υιοθετεί τον τίτλο «βασιλεύς πιστός εν Χριστώ», ενέργεια η οποία ορίζει και το τέλος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Για τους ιστορικούς, άλλωστε, από τον Ηράκλειο ξεκινάει η λεγόμενη μεσαιωνική ελληνική Βυζαντινή Αυτοκρατορία, η οποία και συμπίπτει χρονικά με την περίοδο του Μεσαίωνα στη δυτική Ευρώπη (περ. 5ος-15ος αιώνας).

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Διαβάζουμε απόσπασμα από ραδιοφωνικό θεατρικό έργο, όπου ο Πατριάρχης Σέργιος μιλάει στον Ηράκλειο.

Τα σκεύη των ναών είναι από καθαρό χρυσάφι και ασήμι. Δεν έχει ανάγκη ο Παντοκράτορας ασήμι και χρυσάφι. Ασήμι και χρυσάφι θέλει την ψυχή, πολύτιμο πετράδι. Ασήμι και χρυσάφι είναι το κράτος, όταν πορεύεται ελεύθερο. Ασήμι και χρυσάφι είναι η ειρήνη μες στις πόλεις και γύρω στα σύνορα.

Κ. Χρυσάνθης, «Ο Ηράκλειος». Πνευματική Κύπρος, τχ. 53, 1965

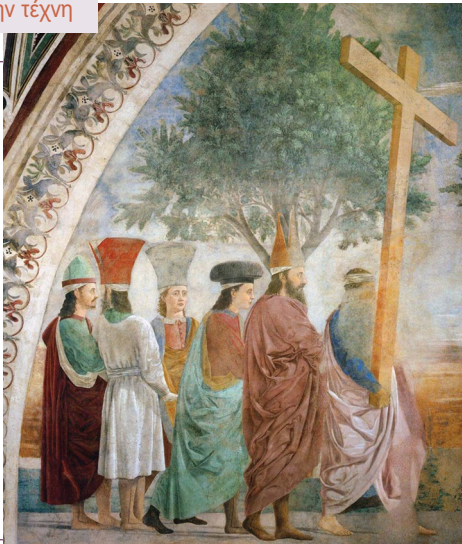
Ο αυτοκράτορας Ηράκλειος και ο Πατριάρχης Σέργιος

Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές (Σ) και ποιες λανθασμένες (Λ);

- Ο Σέργιος δε θα βοηθήσει τον Ηράκλειο. Σ Λ
- Ο Ηράκλειος έχει ζητήσει οικονομική στήριξη. Σ Λ
- Ο Σέργιος προστατεύει την Εκκλησία. Σ Λ
- Το ασήμι και το χρυσάφι ανήκουν στην Εκκλησία. Σ Λ

Ο Ηράκλειος στην τέχνη

B. Είσαι ο Ηράκλειος και επιστρέφεις στην Κωνσταντινούπολη, καταβεβλημένος από τους πολέμους εναντίον των Περσών και κρατώντας τον Τίμιο Σταυρό. Πώς αισθάνεσαι και γιατί; Η εικόνα θα σε βοηθήσει να απαντήσεις σωστά.

Όταν οι Πέρσες κατακτούν την Παλαιστίνη, παίρνουν μαζί τους τον Τίμιο Σταυρό. Το 628, ο Ηράκλειος φέρνει θριαμβευτικά το σύμβολο της Χριστιανοσύνης πίσω στην Κωνσταντινούπολη, μετά τις νικηφόρες εκστρατείες του εναντίον των Περσών.

Η επιστροφή του Τιμίου Σταυρού στην Κωνσταντινούπολη από τον Ηράκλειο. Τοιχογραφία του Πιέρο Ντελα Φραντσέσκα που βρίσκεται στον ναό του San Francesco, στο Αρέτσο της Ιταλίας

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Υπογραμμίζουμε με:

► **πράσινο** τις πληροφορίες που ήδη γνωρίζουμε

► **κόκκινο** τις πληροφορίες που μας φαίνονται καινούργιες

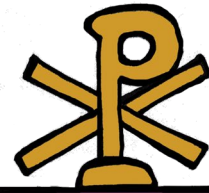
Ο αυτοκράτορας με την κομμένη μύτη

- Ο Ηράκλειος ανεβαίνει στον θρόνο του Βυζαντίου και παραλαμβάνει ένα κράτος που βρίσκεται σε κρίσιμη κατάσταση.
- Αποφασίζει να αναδιοργανώσει τον στρατό και να γίνει ο ίδιος αυτοκράτορας-στρατηγός.
- Η αυτοκρατορία αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα και ο Ηράκλειος αναγκάζεται να ζητήσει βοήθεια από την Εκκλησία.
- Οι Πέρσες κάνουν εκστρατείες εναντίον του Βυζαντίου και οι Άβαροι ακυρώνουν τη συμμαχία με το Βυζάντιο και παίρνουν το μέρος τους.
- Ο Ηράκλειος αντιμετωπίζει τους Πέρσες με επιτυχία και επιστρέφει στην Κωνσταντινούπολη.
- Την εποχή του Ηρακλείου η ελληνική γίνεται επίσημη γλώσσα του βυζαντινού κράτους και ο τίτλος «αυτοκράτορας» γίνεται «βασιλεύς πιστός εν Χριστώ».

Τον 7ο και 8ο αιώνα οι Άραβες δημιουργούν ένα δικό τους κράτος, φτάνοντας μέχρι την Ισπανία. Για να τους αντιμετωπίσουν, οι Βυζαντινοί βελτιώνουν την κρατική άμυνα, αναπτύσσουν την πολεμική τους τεχνολογία και ενισχύουν τον θεματικό τους στρατό, εγκαθιστώντας **Ακρίτες*** ως μόνιμους φρουρούς στις **άκρες*** της αυτοκρατορίας. Τελικά, παρότι δεν πετυχαίνουν τους επεκτατικούς στόχους τους, οι Άραβες αναπτύσσουν αξιόλογο πολιτισμό. Θα μπορούσε, τάχα, ο αραβικός πολιτισμός να επηρεάσει στη συνέχεια το Βυζάντιο και τη Δύση;

Ακρίτες:
συνοριακοί φρουροί

άκρες:
τα ανατολικά σύνορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

674-678

Πρώτη πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Άραβες

717-718

Δεύτερη πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Άραβες (αυτοκράτορας ο Λέων Γ΄ ο Ίσαυρος)

732

Αναχαιτίζεται η επέλαση των Αράβων στην Ευρώπη μετά τη μάχη στο Πουατιέ

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

- θα επισημάνουμε τους παράγοντες που ευνόησαν την αραβική επέκταση
- θα αποτιμήσουμε τη σημασία που είχε για την Ευρώπη η ανάσχεση της αραβικής επέκτασης από τους Βυζαντινούς
- θα γνωρίσουμε το σύστημα των θεμάτων και των θεματικών στρατών και θα αποτιμήσουμε την αποτελεσματικότητά τους για την άμυνα της αυτοκρατορίας

- θα γνωρίσουμε και θα αποτιμήσουμε τη συνεισφορά της στρατιωτικής τεχνολογίας των Βυζαντινών (υγρόν πυρ) στις στρατιωτικές νίκες επί των Αράβων
- θα γνωρίσουμε τη συμβολή των Ακριτών στην άμυνα της αυτοκρατορίας και θα εντοπίσουμε την ηρωοποίησή τους από τη λαϊκή μούσα (ακριτικά τραγούδια)
- θα γνωρίσουμε τα βασικά επιτεύγματα του αραβικού πολιτισμού και θα κατανοήσουμε την πολιτιστική αλληλεπίδραση μεταξύ του αραβικού κόσμου, του Βυζαντίου και της Δυτικής Ευρώπης.

Γνώριζες ότι...

...οι Άραβες είναι εκείνοι που καλλιέργησαν πρώτοι ή έφεραν στη Μεσόγειο νέα προϊόντα και ότι, χωρίς αυτούς, μπορεί να μη γευόμασταν ποτέ το λεμόνι, το βερίκοκο ή την αγκινάρα;

Άραβας έμπορος διασχίζει την έρημο με καραβάνι. Ψηφιδωτό του 722 από εκκλησία στο Deir al-'Adas της Συρίας

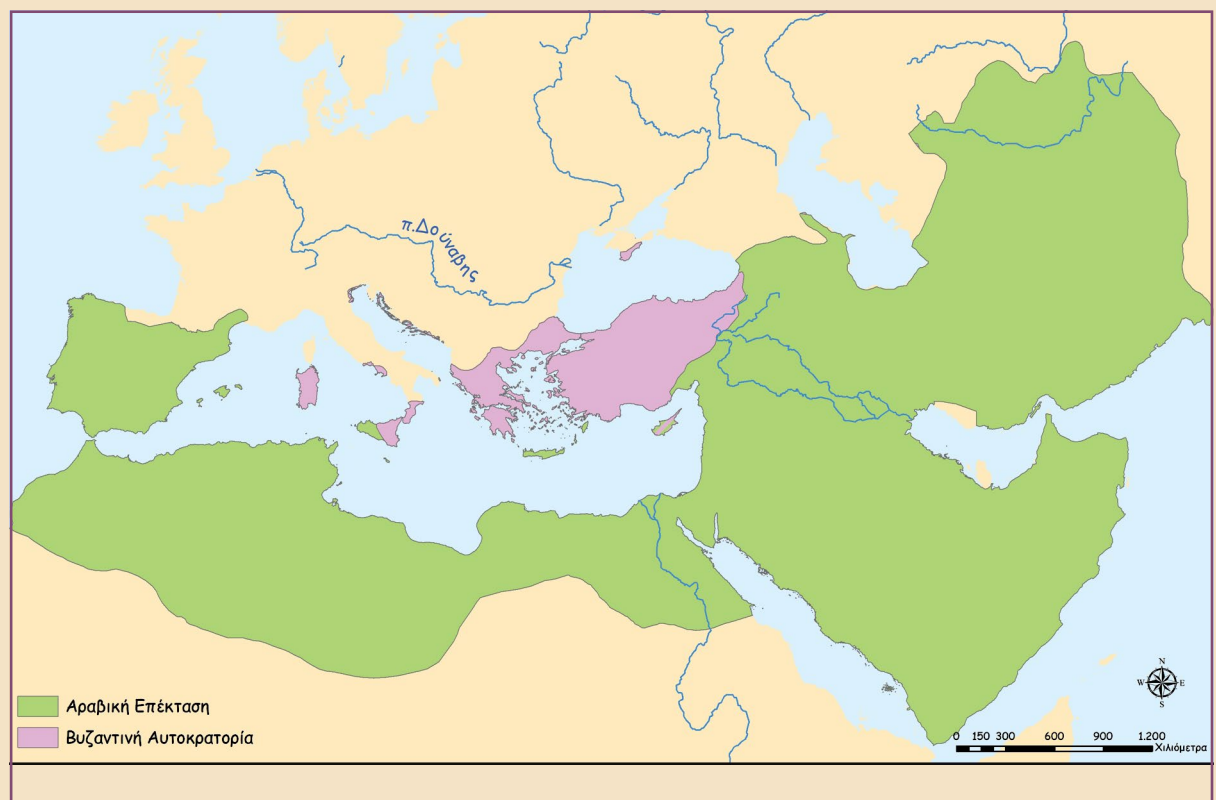
◆ Οι Άραβες: η νέα θρησκεία και το χαλιφάτο

Οι Άραβες ζουν στα βάθη της Ανατολής, στην άγονη Αραβική χερσόνησο, σκορπισμένοι σε ομάδες. Καμηλιέρηδες ή έμποροι, μετακινούνται συχνά μέσα στην έρημο, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής. Επίσης, με τα καραβάνια τους μεταφέρουν εμπορεύματα και ταξιδιώτες και έτσι γνωρίζουν άλλους πολιτισμούς.

Τον καιρό που στο Βυζάντιο ο αυτοκράτορας Ηράκλειος οργανώνει εκστρατείες εναντίον των Περσών, ο Μωάμεθ, ένας πλούσιος και ευφυής έμπορος, ιδρύει μια νέα θρησκεία και ενώνει τις ομάδες των Αράβων. Η νέα θρησκεία, το Ισλάμ, περιλαμβάνει στοιχεία από τον Χριστιανισμό, τον Ιουδαϊσμό και την περσική παράδοση.

χαλιφάτο:
το πολιτικό-θρησκευτικό
κράτος του Ισλάμ

Με συνδυαστικό ιστό αυτή τη νέα θρησκεία, οι Άραβες ιδρύουν το κράτος τους, το **χαλιφάτο***. Στη συνέχεια, με ορμή και πίστη στον θεό τους, τον Αλλάχ, ξεκινούν Ιερό Πόλεμο εναντίον των «άπιστων» γειτόνων τους.

Παρατηρούμε σε ζευγάρια τον χάρτη και συνεργαζόμαστε για να απαντήσουμε στις εξής ερωτήσεις:

- Ποια είναι η αφετηρία των Αράβων;
- Σε ποιες ηπείρους εξαπλώνονται;
- Αναγνωρίζουμε κάποιες περιοχές που ήταν βυζαντινές και πέφτουν στα χέρια των Αράβων;
- Ποιος είναι ο τελικός στόχος των Αράβων;
- Έχουν κτήσεις στην Ευρώπη;

Χάρτης
εξάπλωσης
των Αράβων

◆ Η εξάπλωση των Αράβων

Αποκαμωμένη από τις συνεχείς συγκρούσεις με τους Βυζαντινούς, η Περσική Αυτοκρατορία καταλύεται σύντομα από τους Άραβες, των οποίων ο επόμενος στόχος είναι το Βυζάντιο. Αφού καταλαμβάνουν τεράστιες εκτάσεις στην Ασία και τη βόρεια Αφρική, αποσπών από τους Βυζαντινούς τη Συρία και την Παλαιστίνη, τη Μεσοποταμία και την Αίγυπτο. Το τέλος της βυζαντινής κυριαρχίας στη Μέση Ανατολή είναι πλέον γεγονός. Χάρη στον θεματικό στρατό, δηλαδή τον κύριο στρατό της αυτοκρατορίας που τον αποτελούσαν μόνο χριστιανοί κάτοικοι από διάφορες διοικητικές περιφέρειες (τα επονομαζόμενα θέματα), οι επαρχίες της Μικράς Ασίας σώζονται και το Βυζάντιο συνεχίζει να κυριαρχεί στο Αιγαίο και τη Μαύρη Θάλασσα.

Συγχρόνως, ο αραβικός στόλος ξεκινάει επιδρομές στα λιμάνια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Κύπρος, Ρόδος, Κρήτη, Θεσσαλονίκη, καθώς και αρκετά νησιά και λιμάνια του Βυζαντίου πέφτουν στα χέρια των Αράβων. Τι θα συμβεί, άραγε, με την Κωνσταντινούπολη;

◆ Οι πολιορκίες της Κωνσταντινούπολης

Οι Άραβες γνωρίζουν καλά ότι δεν μπορούν να κυριαρχήσουν στη Μεσόγειο, εάν δεν καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη. Η πρώτη προσπάθεια γίνεται το 673. Όμως, παρά τα εσωτερικά τους προβλήματα, οι Βυζαντινοί αντιστέκονται. Απωθούν τους Άραβες και εξασφαλίζουν μια σύντομη περίοδο ειρήνης.

*υγρόν πυρ:
υλικό που προκαλούσε
φωτιά, η οποία δεν
έσβηνε με το νερό*

Το 717 πραγματοποιείται μια δεύτερη προσπάθεια κατάληψης της Βασιλεύουσας. Ο αυτοκράτορας Λέων Γ΄ Ίσαυρος αντιμετωπίζει τους Άραβες και από στεριά και από θάλασσα. Η πολιορκία διαρκεί αρκετούς μήνες και οι Άραβες υποχωρούν ηττημένοι, όταν οι Βυζαντινοί καταστρέφουν μεγάλο μέρος του στόλου τους με το *υγρόν πυρ**. Σύντομα υποχωρεί και ο αραβικός στρατός, ο οποίος πλήττεται από τις κακουχίες.

Το υγρόν πυρ

Μάχη στο Πουατιέ

◆ Η μάχη στο Πουατιέ

Στο μεταξύ, οι Άραβες έχουν περάσει στην Ισπανία μέσω της οροσειράς των Πυρηναίων και σχεδιάζουν να κατακτήσουν την Κεντρική Ευρώπη. Τα σχέδιά τους, όμως, ματαιώνονται, όταν ο αρχηγός των Φράγκων, Κάρολος Μαρτέλος, τους νικάει στο Πουατιέ της Γαλλίας.

Σαρλ Στεμπέν (1837). Η μάχη του Πουατιέ, Βερσαλλίες

Άραβες και Φράγκοι περιμένουν περίπου μία εβδομάδα πριν ξεκινήσουν τη μάχη. Τότε, αναμετρώνται δύο διαφορετικοί κόσμοι. Οι πολεμιστές του Καρόλου, πεζοί και με βαριές, λαμπερές πανοπλίες, σφιχτά παραταγμένοι ο ένας δίπλα στον άλλο. Δικαίως οι Άραβες τους αποκαλούν «τοίχο του πάγου». Οι Άραβες, πάλι, με τα άλογά τους, ελαφρά οπλισμένοι, με τα λευκά σαρίκια τους, έχουν να αντιμετωπίσουν και το φοβερό για εκείνους ψύχος της ευρωπαϊκής ηπείρου.

Η μάχη στο Πουατιέ, μαζί με την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης, είναι πολύ σημαντικές, γιατί σταματούν την εξάπλωση των Αράβων. Έτσι, ο δρόμος προς την Ευρώπη κλείνει γι' αυτούς οριστικά και από την Ανατολή και από τη Δύση.

♦ Οι Ακρίτες: φύλακες των συνόρων και λαϊκοί ήρωες

Οι συνεχείς συγκρούσεις με τους Άραβες αναγκάζουν τους Βυζαντινούς να τονώσουν την άμυνά τους. Εκτός από τα θέματα, όπου δημιουργείται στρατός από μόνιμους κατοίκους, ενισχύεται και ο θεσμός των Ακριτών.

Οι Ακρίτες είναι φρουροί στα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας, που, εκτός από μισθό, το κράτος τούς παραχωρεί γη και οπλισμό. Επίσης, αναγνωρίζοντας την προσφορά τους, το Βυζάντιο τους απαλλάσσει από κάθε είδους φορολογία.

Σε καιρό πολέμου οι Ακρίτες υπερασπίζονται τον τόπο τους και προστατεύουν τον πληθυσμό. Σε καιρό ειρήνης, από την άλλη, καλλιεργούν τη γη, κυνηγούν και γυμνάζονται. Επειδή σώζουν πολλές φορές την αυτοκρατορία από κινδύνους, ο λαός τούς λατρεύει και τους υμνεί στα ακριτικά τραγούδια.

Ο πιο δημοφιλής Ακρίτας είναι ο Βασίλειος Διγενής, ο οποίος θεωρείται ότι συγγενεύει με τον Μέγα Αλέξανδρο και συγκεντρώνει δυνάμεις υπερφυσικές. Πολλές φορές, απεικονίζεται σαν τον Άγιο Γεώργιο, ενώ το μεγαλύτερο από τα κατορθώματά του, σύμφωνα με τη λαϊκή δοξασία, είναι ότι πάλεψε με τον μεγαλύτερο εχθρό του ανθρώπου, τον θάνατο. Ο Χάρος είναι, όμως, ανίκητος και ο Διγενής πέφτει νεκρός στη μάχη. Ποιος άλλος εχθρός θα ήταν ικανός να νικήσει ένα τέτοιο παλληκάρι;

♦ Βυζαντινός και αραβικός πολιτισμός

Οι σχέσεις των Βυζαντινών με τους Άραβες δεν είναι πάντα εχθρικές. Υπάρχουν και περίοδοι ειρήνης που ευνοούν τις εμπορικές σχέσεις των δύο λαών και την ανταλλαγή στοιχείων πολιτισμού.

Οι Άραβες συνεχίζουν τη βυζαντινή παράδοση στην κεραμική και την υαλουργία, ενώ δανείζονται στοιχεία της βυζαντινής αρχιτεκτονικής και διακόσμησης. Ακόμη, εμφανής είναι η αλληλεπίδραση στη μουσική και γενικά τις τέχνες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός ότι μεταφράζονται τα αρχαία ελληνικά συγγράμματα στα αραβικά. Οι Άραβες μελετούν και έτσι εξελίσσουν τις επιστήμες (αστρονομία, μαθηματικά, ιατρική). Όμως, ενδιαφέρονται και για το εμπόριο, καθώς ελέγχουν τον «δρόμο του μεταξιού» και εισάγουν το χαρτί από την Κίνα.

Ο δρόμος
του μεταξιού

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Ο Ναός του Παναγίου Τάφου στην Ιερουσαλήμ

Ο Ναός του Ιερού Βράχου στην Ιερουσαλήμ

Ο ναός του Ιερού Βράχου είναι ένα σπουδαίο δείγμα πρωτοϊσλαμικής αρχιτεκτονικής που οι δημιουργοί του τον εμπνεύστηκαν από τον Ναό του Παναγίου Τάφου. Διατηρεί τον τρούλο των βυζαντινών ναών, ο οποίος έχει εντυπωσιάσει τους Άραβες και δε διστάζουν να τον υιοθετήσουν. Όμως, δε διακοσμούν το εσωτερικό του ναού με εικόνες, επειδή η θρησκεία τους είναι ανεικονική* και δεν το επιτρέπει. Αντιθέτως, χρησιμοποιούν περίτεχνα διακοσμητικά μοτίβα εμπνευσμένα από τη φύση, τα λεγόμενα αραβουργήματα.

Ο Θόλος
του Βράχου
και
ο Ναός της
Αναστάσεως

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

ανεικονική θρησκεία:
η θρησκεία που δε χρησιμοποιεί
εικόνες ή παραστάσεις

► Με μια πρώτη ματιά, οι δύο αυτοί ναοί μοιάζουν. Ποιες είναι οι ομοιότητες και ποιες οι διαφορές των δύο ναών, του χριστιανικού και του μουσουλμανικού;

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A.

καστροπολεμίτης: ο πολιορκητής ενός κάστρου
αντάμα: μαζί
τους μαύρους: τα άλογα
χαροκοπούσαν: γλεντούσαν
τάβλα: τραπέζι
λιανοτραγουδάτε: τραγουδάτε
κουρσεύουνε: λεηλατούν
Σαρακηνόι κουρσάροι: Άραβες πειρατές

ψυχομαχεί: ξεψυχά
σειέτ': ταρακουνιέται
ανατριχιά: ανατριχιάζει
τση γης: της γης
σπήλιο: σπηλιά
όρη εδιασκέλιζε: πηδούσε τα βουνά με ένα βήμα
χαράκι αμαδολόγανε: σημάδευε τους μεγάλους βράχους
ριζιμιά ξεκούνειε: ξεριζώνε τις πέτρες
βίτσιμα: τέντωμα των χεριών
γλάκιο: τρέξιμο λάφια: ελάφια χωσιά: ενέδρα
βιγλίζε: παρατηρεί
ελάβωσε: τραυμάτισε

Τα ακριτικά τραγούδια τα έφτιαξε ο λαός για να υμνήσει τους ήρωές του, τους Ακρίτες. Προσπαθώντας να ξεπεράσουμε τη δυσκολία της γλώσσας μιας περασμένης εποχής, διαβάζουμε σε ζευγάρια τις πηγές, και υπογραμμίζουμε:

- ▶ **με μπλε** τα ονόματα των Ακριτών
- ▶ **με κόκκινο** τους εχθρούς τους
- ▶ **με πράσινο** λέξεις-φράσεις που δείχνουν πώς περνούν σε καιρό ειρήνης
- ▶ **με πορτοκαλί** λέξεις-φράσεις που δείχνουν τις υπερφυσικές δυνάμεις τους

Πώς δικαιολογεί ο λαός τον θάνατο του σημαντικότερου Ακρίτα, του Βασιλείου Διγενή; Για να βρούμε την απάντηση, διαβάζουμε προσεκτικά τους δύο τελευταίους στίχους από τον «θάνατο του Διγενή».

Του μικρού βλαχόπουλου

Ο Κωνσταντίνος ο μικρός κι ο Αλέξης ο αντρειωμένος, και το μικρό Βλαχόπουλο, ο καστροπολεμίτης*, αντάμα* τρων και πίνουνε και γλυκοκουβεντιάζουν, κι αντάμα έχουν τους μαύρους* των στον πλάτανο δεμένους. Του Κώστα τρώει τα σίδερα, τ' Αλέξη τα λιθάρια, και του μικρού βλαχόπουλου τα δέντρα ξεριζώνει. Κι εκεί που τρώγαν κι έπιναν και που χαροκοπούσαν*, πουλάκι πήγε κι έκατσε δεξιά μεριά στην τάβλα*. Δεν κελαηδούσε σαν πουλί, δεν έλεε σαν αηδόνι, μον' ελαλούσε κι έλεγεν ανθρώπινη κουβέντα. «Εσείς τρώτε και πίνετε και λιανοτραγουδάτε*, και πίσω σάς κουρσεύουνε* Σαρακηνόι κουρσάροι*. Πήραν τ' Αλέξη τα παιδιά, του Κώστα τη γυναίκα, και του μικρού βλαχόπουλου την αρραβωνιασμένη».

Ο θάνατος του Διγενή

Ο Διγενής ψυχομαχεί* κι η γη τότε τρομάσσει. Βροντά κι αστράφτει ο ουρανός και σειέτ'* ο απάνω κόσμος, κι ο κάτω κόσμος άνοιξε και τρίζουν τα θεμέλια, κι η πλάκα τον ανατριχιά* πώς θα τότε σκεπάσει. Πώς θα σκεπάσει τον αητό τση γης* τον αντρειωμένο, σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο* δεν τον εχώρει, τα όρη εδιασκέλιζε*, βουνού κορφαίς επήδα, χαράκι αμαδολόγανε* και ριζιμιά ξεκούνειε*. Στο βίτσιμά* πιανε πουλιά, στο πέταμα γεράκι, στο γλάκιο* και στο πήδημα τα λάφια* και τ'αγρίμια. Ζηλεύει ο Χάρος με χωσιά*, μακρά τότε βιγλίζει*, κι ελάβωσε* του την καρδιά και τη ψυχή του πήρε.

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Δύση
χαλιφάτο
Βυζαντινοί
Αράβων
Ασία
Κωνσταντινούπολη
Ευρώπη

Συμπληρώνουμε τα κενά.

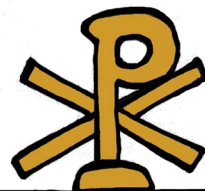
Κατά τον 7ο και 8ο αιώνα, το _____ των _____ εξαπλώνεται στην _____ και τη βόρεια Αφρική. Στόχος τους είναι να καταλάβουν την _____, να κυριαρχήσουν στη Μεσόγειο και να περάσουν στην _____. Οι _____ ανακόπτουν την πορεία τους στην Ανατολή και οι Φράγκοι στη _____.

Τον 8ο αιώνα στον βυζαντινό θρόνο θα βρεθεί ο Λέων Γ' ο Ίσαυρος, ο οποίος έχει να αντιμετωπίσει όσα εσωτερικά προβλήματα έχουν προκαλέσει οι μακροχρόνιοι πόλεμοι. Δημιουργεί, λοιπόν, νόμους που γίνονται δεκτοί με ανακούφιση από τα οικονομικά ασθενέστερα στρώματα του πληθυσμού. Ωστόσο, οι οικονομικά προνομιούχοι είναι αντίθετοι, επειδή με τις αυτοκρατορικές αποφάσεις μειώνονται τα εισοδήματά τους. Μήπως, όμως, οι ενέργειες του Λέοντα δημιουργήσουν επιπλέον εσωτερικά προβλήματα;

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

- θα γνωρίσουμε το μεταρρυθμιστικό έργο του Λέοντα Γ' και των διαδόχων του στη διοίκηση και τη νομοθεσία
- θα αναλύσουμε τη σκοπιμότητα των μέτρων προστασίας των ελεύθερων γεωργών

● θα γνωρίσουμε ότι κατά την εποχή της ανασυγκρότησης (7ος και 8ος αιώνας) εγκαταλείπονται οριστικά τα τελευταία χαρακτηριστικά του αρχαίου κόσμου και παγιώνονται τα χαρακτηριστικά της μεσαιωνικής κοινωνίας.

714

Ο Λέων Γ' ο Ίσαυρος γίνεται αυτοκράτορας

717-718

Δεύτερη πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Άραβες

725

Δημοσιεύεται η «Εκλογή των Νόμων»

741

Ο Λέων Γ' πεθαίνει

Γνώριζες ότι...

...η Συριακή δυναστεία οφείλει το όνομά της στη βόρεια Συρία, τον τόπο καταγωγής του αυτοκράτορα Λέοντα Γ', που όμως ονομάζεται και Ίσαυρος, γιατί κάποιοι πιστεύουν ότι καταγόταν από την Ισαυρία της Μικράς Ασίας;

Ο Λέων Γ' σε χρυσό σόλιδο

◆ Η ανάγκη για ανασυγκρότηση

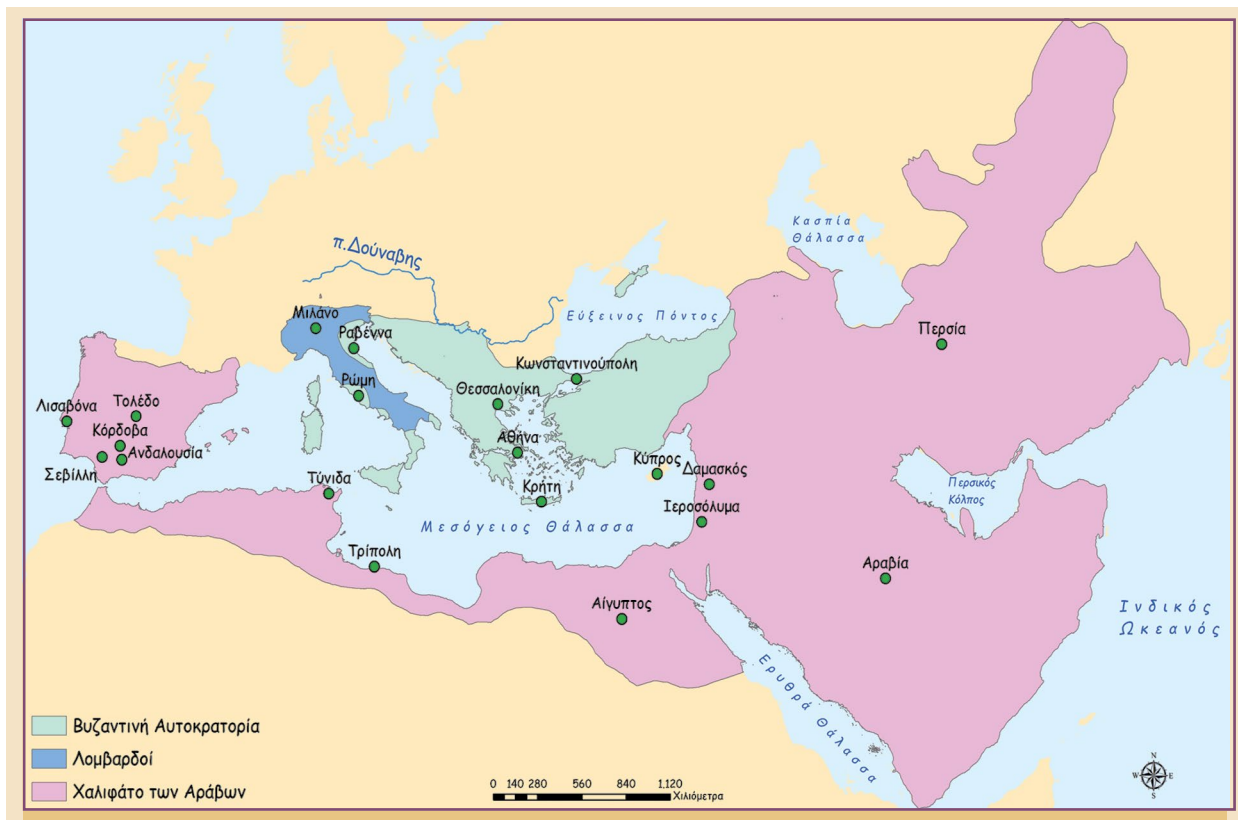

Είμαι ο Λέων Γ΄ που κατόρθωσα να σώσω την Κωνσταντινούπολη από την πολιορκία των Αράβων και, αργότερα, να τους νικήσω στη Φρυγία της Μ. Ασίας. Με τις μεταρρυθμίσεις μου, επίσης, κατόρθωσα να αλλάξω πολλά πράγματα στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας.

Όταν ο Λέων Γ΄ ανεβαίνει στον θρόνο, οι αραβικές επιδρομές είναι διαρκείς στη στεριά και τη θάλασσα και το Βυζάντιο χρειάζεται επείγοντως ισχυρό στρατό και δυνατή οικονομία. Συγχρόνως, οι αδύναμοι οικονομικά αγροτικοί πληθυσμοί έχουν ανάγκη από περισσότερη κρατική φροντίδα και δικαιοσύνη.

Κατά τη βασιλεία του Λέοντα Γ΄, η Κωνσταντινούπολη πολιορκείται από τους Άραβες από την ξηρά και από τη θάλασσα. Ωστόσο, αντέχει λόγω των επιβλητικών οχυρώσεών της και του μυστικού όπλου των Βυζαντινών, του υγρού πυρός. Στη συνέχεια, ο αυτοκράτορας περνάει στην επίθεση, με αποτέλεσμα τη μεγάλη νίκη του βυζαντινού στρατού επί των Αράβων στη Φρυγία της Μ. Ασίας, όπου στα κατακτημένα εδάφη θα δημιουργηθούν το θέμα των Θρακησίων (στη δυτική Μ. Ασία) και το ναυτικό θέμα των Κιβυρραιωτών που περιλαμβάνει τις νότιες ακτές της Μ. Ασίας και τα γύρω νησιά.

Πηγή: Συγγραφική ομάδα

Παρατηρούμε τον χάρτη με τα σύνορα του βυζαντινού κράτους για να διαπιστώσουμε πόσο έχουν επεκταθεί οι Άραβες.

◆ Οι μεταρρυθμίσεις των Ισαύρων

▶ **Οι νέοι νόμοι.** Επειδή οι κοινωνικές τάξεις των Βυζαντινών ορίζονται με βάση την ιδιοκτησία της γης που ο καθένας διαθέτει, στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας βρίσκονται οι «**δυνατοί**»*, οι οποίοι κατέχουν μεγάλες εκτάσεις γης. Κοντά τους ζουν οι ελεύθεροι μικροκαλλιεργητές που, συχνά, αναγκάζονται, λόγω των συνθηκών, να τους πουλήσουν τα χωράφια τους και να γίνουν **πάροικοι***. Με τον «Γεωργικό νόμο» της Συριακής δυναστείας, όμως, προστατεύεται πλέον η περιουσία των ελεύθερων γεωργών και κτηνοτρόφων με αποτέλεσμα να μειώνονται οι πάροικοι και να αυξάνονται οι μικροκαλλιεργητές. Με τη γραμμένη σε απλή ελληνική γλώσσα «Εκλογή των Νόμων», πάλι, προστατεύεται η οικογένεια και ο γάμος. Παρέχεται δικαίωμα απόκτησης περιουσίας στις γυναίκες, ενώ καλούνται οι δικαστές να εφαρμόζουν τους νόμους σε όλους τους πολίτες, χωρίς να υπολογίζουν την κοινωνική τους προέλευση.

«δυνατός» / «δυνατοί»: αυτός/-οί που κατέχει/ουν γη, πλούτο και πολιτική δύναμη

πάροικος: εργάτης της γης, καλλιεργητής που είναι αναπόσπαστα δεμένος με τη γη

▶ **Οι κρατικοί φόροι.** Καθώς οι διαρκείς πόλεμοι κάνουν τον απλό κόσμο να στρέφεται για ανακούφιση στη θρησκεία, ο κλήρος αποκτάει δύναμη και τα μοναστήρια τεράστιο αφορολόγητο πλούτο. Επιπλέον, χιλιάδες νέοι γίνονται μοναχοί, προκειμένου να αποφύγουν τη στράτευση και τη φορολόγηση. Ο Λέων Γ΄ επιβάλλει στα εκκλησιαστικά και τα μοναστηριακά κτήματα τον κοινό για όλους κρατικό φόρο και απαγορεύει στα μοναστήρια την παροχή δημόσιας εκπαίδευσης, ώστε να μειώσει την επιρροή τους στα λαϊκά στρώματα.

▶ **Η διοίκηση και ο στρατός.** Η έκταση των θεμάτων περιορίζεται με τις μεταρρυθμίσεις του Λέοντα Γ΄ και μειώνεται η δύναμη των αρχηγών τους, ώστε να μην μπορούν εύκολα να ανατρέψουν τον αυτοκράτορα. Οι θεματικοί στρατοί, πάλι, ενισχύονται με επιπλέον αγρότες που επιστρατεύονται περιστασιακά κατά τη διάρκεια των πολέμων.

Τα βυζαντινά θέματα

Από την άλλη, το κράτος παραχωρεί αφορολόγητη γη στους γεωργούς των ακριτικών περιοχών, τους γνωστούς μας Ακρίτες. Αυτοί, με τη σειρά τους, έχουν την υποχρέωση να στρατεύονται σε περίπτωση κινδύνου. Έτσι, στη βυζαντινή ύπαιθρο περιορίζονται οι μισθοφόροι και ενισχύονται οι τοπικοί στρατιώτες και οι μικροκαλλιεργητές.

◆ Το Βυζάντιο διχάζεται

Οι λαϊκές τάξεις αποδέχονται με ανακούφιση τις αυτοκρατορικές μεταρρυθμίσεις. Οι «δυνατοί» και οι μοναχοί, όμως, δυσανασχετούν, επειδή περιορίζονται τόσο τα κέρδη τους όσο και ο έλεγχος που ασκούν στη βυζαντινή κοινωνία. Η σύγκρουσή τους με τον αυτοκράτορα μοιάζει αναπόφευκτη και θα εκφραστεί λίγο αργότερα μέσα από ένα καθαρά θρησκευτικό ζήτημα, τη λατρεία των εικόνων.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

- Α.** Διαβάζουμε την πηγή, προκειμένου να εντοπίσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά της πολιτικής του Λέοντα Γ΄.

«Το σύνθημα "Μαζί με τον Θεό για τους φτωχούς και τους καταπιεσμένους και την υπεράσπιση της πατρίδας" αποτελεί το θεμέλιο της πολιτικής του Λέοντα Γ΄ και δημιουργεί μια εθνική αλληλεγγύη που θα επιτρέψει να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά η εξωτερική απειλή».

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας* (δίασκει)

- Β.** Ας υποθέσουμε ότι είσαι ο Λέων Γ΄ και θέλεις να ενθαρρύνεις τους νέους να παραμείνουν στον στρατό. Τι κίνητρα τους δίνεις;

- Γ.** Πόση σημασία έχει για τους κατοίκους της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας το να διαθέτουν καλλιεργήσιμη γη;

Πάροικοι πληρώνονται, αφού έχουν εργαστεί στα κτήματα. Από βυζαντινό ευαγγέλιο του 11ου αιώνα. Περγαμηνή. Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Υπογραμμίζουμε:

με πράσινο τις πληροφορίες που ξέρουμε καλά.

με κόκκινο τις πληροφορίες που μας φαίνονται καινούργιες.

Κατά την περίοδο της Συριακής δυναστείας:

- ▶ γίνονται σημαντικές πολιτικές, διοικητικές και φορολογικές μεταρρυθμίσεις
- ▶ φορολογούνται τα μοναστήρια, προστατεύονται οι ελεύθεροι καλλιεργητές από τους «δυνατούς» και αντιμετωπίζονται οι εχθροί με επιτυχία
- ▶ οι μεταρρυθμίσεις αρέσουν στους απλούς ανθρώπους, αλλά οι «δυνατοί» και ο κλήρος δυσανασχετούν

Τον 8ο και 9ο αιώνα η **Εικονομαχία*** αναστατώνει το Βυζάντιο. Ξεκινάει με την απαγόρευση του Λέοντα Γ' για τη λατρεία των εικόνων, στην οποία απαγόρευση υπακούει και ο διάδοχός του, Κωνσταντίνος Ε'. Έτσι, για πολλά χρόνια ο λαός θα χωριστεί σε **Εικονομάχους*** και **Εικονολάτρες*** και λύση στο πρόβλημα θα δώσουν δύο γυναίκες: οι αυτοκράτειρες Ειρήνη η Αθηναία και Αυγούστα Θεοδώρα. Μήπως αυτό το γεγονός δείχνει κάτι για τον ρόλο των γυναικών στο Βυζάντιο;

726-843
Περίοδος Εικονομαχίας

730
Αυτοκρατορικό διάταγμα κατά της λατρείας των εικόνων

843
Λήξη της Εικονομαχίας

Εικονομάχοι:
πιστοί που εναντιώνονται στη λατρεία των εικόνων

Εικονομαχία:
διαμάχη που προκλήθηκε από την απόφαση της Συριακής δυναστείας να απαγορευτεί η λατρεία των εικόνων

Εικονολάτρες:
πιστοί που υπερασπίζονται τη λατρεία των εικόνων

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

- Θα κατανοήσουμε τα κίνητρα της εικονομαχικής πολιτικής των αυτοκρατόρων της Συριακής δυναστείας και εκείνα της δυναστείας του Αμορίου
- Θα γνωρίσουμε τις βασικές θέσεις των δύο αντιμαχόμενων παρατάξεων

● Θα γνωρίσουμε και θα αξιολογήσουμε τα αποτελέσματα της εικονομαχικής έριδας για το βυζαντινό κράτος και τον βυζαντινό πολιτισμό.

Γνώριζες ότι...

...στην Εικονομαχία οδήγησαν και οι παράλογες πράξεις πιστών από τα λαϊκά στρώματα και αφελών μοναχών, όπως η εικόνα που παίρνει τη θέση του αναδόχου στη βάπτιση ή το ξύσμα από το χρώμα της εικόνας που αναμειγνύεται με τη θεία μέταλη και χρησιμοποιείται για θεραπευτικούς σκοπούς;

Πληροφορίες για την Εικονομαχία

Εικονομάχοι καταστρέφουν τη διακόσμηση ναού με διαταγή του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ε'. Από το βιβλίο *Miniatures from the Manasses Chronicle*, Ivan Duichev, εκδ. Bulgarski hudojnik, Σόφια, 1962.

♦ Ο Χριστιανισμός και η λατρεία των εικόνων

την ανάγκη να απεικονίσουν ιερά πρόσωπα και σκηνές από την Αγία Γραφή. Έτσι, πολλές εικόνες διακοσμούν τους ναούς και τα σπίτια πιστών στον ελλαδικό χώρο, ενώ πιο λιτή είναι η διακόσμηση των ναών στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας.

Ο Χριστιανισμός ξεκινάει ως θρησκεία ανεικονική. Σύντομα, όμως, οι χριστιανοί αισθάνονται

♦ Η πρώτη φάση της Εικονομαχίας

Η στάση των αυτοκρατόρων της Συριακής δυναστείας

Εγώ ο Λέων Γ΄, ο Ίσαυρος, με μεγάλο κόπο και γενναιότητα έλυσα την πολιορκία της Πόλης από τους Άραβες. Η τελική μάχη, όμως, δεν έχει δοθεί και η αυτοκρατορία βρίσκεται ακόμη σε κίνδυνο. Χρειαζόμαστε στρατό, χρήματα και καθαρό μυαλό. Αλλά κάτι τέτοιο μοιάζει αδύνατο. Ολοένα και περισσότεροι νέοι προτιμούν να γίνουν μοναχοί και δεν υπηρετούν στον στρατό, ενώ τα μοναστήρια μαζεύουν τον πλούτο των πιστών και δεν πληρώνουν φόρους. Όσο για τον λαό, υπακούει στις δεισιδαιμονίες και αντιμετωπίζει τις εικόνες ως είδωλα.

Ο Λέων Γ΄ αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα:

- ➔ τα μοναστήρια αυξάνονται μαζί και το πλήθος των μοναχών
- ➔ οι πιστοί αποδίδουν στις εικόνες και τα λείψανα των αγίων θαυματουργές ιδιότητες που ξεπερνούν τα όρια της θρησκευτικής ευλάβειας
- ➔ στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας, όπου οι ισορροπίες είναι πολύ εύθραυστες, οι Άραβες αποδοκιμάζουν τους χριστιανούς και τους χαρακτηρίζουν ειδωλολάτρες.

Κωνσταντίνος Ε΄ και Εικονομαχία

Όταν ο αυτοκράτορας αποκαθλώνει την εικόνα του Χριστού από τη **Χαλκή Πύλη*** του παλατιού και απαγορεύει με διάταγμα τη λατρεία των εικόνων (730), ο λαός αντιδρά και διχάζεται σε Εικονομάχους και Εικονολάτρες.

Χαλκή Πύλη: η κύρια είσοδος του παλατιού της Κωνσταντινούπολης, γνωστή για τη διακόσμησή της με χάλκινα στοιχεία και αγάλματα

Η Εικονομαχία κορυφώνεται, όταν στον θρόνο ανεβαίνει ο γιος του Λέοντα, Κωνσταντίνος Ε΄. Στα χρόνια του:

- ▶ μοναχοί και Εικονολάτρες τιμωρούνται και διώκονται
- ▶ μοναστήρια κλείνουν
- ▶ έργα τέχνης και βιβλία καταστρέφονται.

Η Ειρήνη η Αθηναία είναι εικονόφιλη και γίνεται αυτοκράτειρα το 780, κηδεμονεύοντας τον ανήλικο γιο της. Επί των ημερών της, επίσκοποι από το Βυζάντιο και τη Δύση αποφασίζουν την **αναστήλωση*** των εικόνων στη Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο (787). Αυτή η σύνοδος δίνει μια προσωρινή λύση, κλείνοντας την πρώτη φάση της Εικονομαχίας.

αναστήλωση: η επαναφορά των εικόνων στους ναούς

◆ Η δεύτερη φάση της Εικονομαχίας

αποκαθλώνονται:
οι εικόνες απομακρύνονται
από τους ναούς

Η εικονομαχική κρίση αναζωπυρώνεται, όταν ο αυτοκράτορας Λέων Ε΄ αποδίδει τις στρατιωτικές αποτυχίες του Βυζαντίου στην οργή του Θεού απέναντι στους Εικονολάτρες. Μοναχοί και Εικονολάτρες εξορίζονται και τιμωρούνται, ενώ οι εικόνες *αποκαθλώνονται**.

Η έναρξη της δεύτερης φάσης της Εικονομαχίας (815) χαρακτηρίζεται από τους ιστορικούς ηπιότερη. Δε λείπουν, ωστόσο, και τα επεισόδια βίας και φανατισμού εναντίον των εικονολατρών που αντιδρούν στις αποφάσεις των Εικονομάχων αυτοκρατόρων. Το Βυζάντιο διχάζεται για ακόμη μια φορά.

Εικονομάχοι συλλαμβάνουν και βασανίζουν τον Ευθύμιο, επίσκοπο από τις Σάρδεις, που δεν αποδέχεται τα εικονομαχικά μέτρα του αυτοκράτορα. 13ος αιώνας.
Χρονογραφία Ιωάννη Σκυλίτζη, Εθνική Βιβλιοθήκη Μαδρίτης

Η Αυγούστα Θεοδώρα, εκπροσωπώντας τον γιο της Μιχαήλ Γ΄, αυτοκράτορα της δυναστείας του Αμορίου, στην Οικουμενική Σύνοδο του 843 προχωράει στην οριστική αναστήλωση των εικόνων. Οι εικονόφιλοι Βυζαντινοί δικαιώνονται και εγκαινιάζεται έτσι μια περίοδος συνεργασίας κράτους και Εκκλησίας.

◆ Οι συνέπειες της Εικονομαχίας

Πάπας:
ο πνευματικός αρχηγός
της Δυτικής Εκκλησίας

Η Συριακή δυναστεία προστατεύει πολλές φορές την αυτοκρατορία από τον κίνδυνο των Αράβων, αλλά η Εικονομαχία επισκιάζει το έργο της. Ο λαός διχάζεται και η σχέση του Βυζαντίου με τη Δύση ταράσσεται. Ο Πάπας* ενοχλείται από το διάταγμα και τα αυστηρά μέτρα των Εικονομάχων αυτοκρατόρων και γυρνά την πλάτη στο Βυζάντιο. Ο χριστιανικός κόσμος διασπάται.

Υπέρμαχος των εικονολατρών είναι και ο Ιωάννης Δαμασκηνός. Άνθρωπος με ευγενική καταγωγή και ευρεία μόρφωση, μοναχός και ο ίδιος, υπερασπίζεται την προσκύνηση των εικόνων, συντάσσοντας θεολογικά κείμενα και επιστολές προς τους Εικονομάχους αυτοκράτορες. Σύμφωνα με τα διδάγματα του Δαμασκηνού, οι πιστοί προσκυνούν τις εικόνες μόνο για να τιμήσουν το εικονιζόμενο πρόσωπο.

Ο Θρίαμβος
της
Ορθοδοξίας

Η Αγία
Θεοδώρα
η Αυγούστα

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

Σύμφωνα με τους Άγιους Πατέρες μας και την παράδοση της Εκκλησίας, αποφασίζουμε ότι οι άγιες και πολύτιμες εικόνες, που ζωγραφίζονται με χρώματα, που φτιάχνονται με μικρούς λίθους ή με κάθε άλλο υλικό, πρέπει να τοποθετηθούν μέσα στις εκκλησίες, στα σπίτια και στους δρόμους. Έτσι, κάθε φορά που ο πιστός αντικρίζει την εικόνα, θυμάται τα πρόσωπα που απεικονίζονται, νιώθει περισσότερη αγάπη για αυτά και παρακινείται περισσότερο να τα τιμά. Όποιος προσκυνάει με ευσέβεια την εικόνα, τιμάει ευλαβικά και το πρόσωπο που απεικονίζεται...

Πρακτικά της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου (διασκευή)

A. Ας διαβάσουμε λίγες γραμμές από τα Πρακτικά της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου και ας υπογραμμίσουμε:

- ▶ **με πράσινο χρώμα** λέξεις και φράσεις που δείχνουν τις αποφάσεις της
- ▶ **με πορτοκαλί χρώμα** λέξεις και φράσεις που μαρτυρούν πού στηρίχθηκαν αυτές οι αποφάσεις
- ▶ **με μπλε χρώμα** λέξεις και φράσεις που περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να λατρεύονται οι εικόνες από τους πιστούς

B. Συμπληρώνουμε τα κενά.

Στα χρόνια που αυτοκράτορας είναι ο _____ στο Βυζάντιο ξεσπά μια θρησκευτική διαμάχη, η _____. Ο λαός διχάζεται στους _____ και τους _____. Η κατάσταση γίνεται ακόμη πιο έντονη, όταν στο θρόνο ανεβαίνει ο _____. Λύση προσπαθεί να δώσει η αυτοκράτειρα _____ με την Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο. Ο Λέων ο Ε΄, όμως, αναζωπυρώνει τη διαμάχη, η οποία θα λήξει οριστικά με την Αυγούστα _____ και την οριστική _____ των εικόνων.

Θεοδώρα
Εικονομάχους
Κωνσταντίνος Ε΄
Ειρήνη η Αθηναία
αναστήλωση
Λέων Γ΄
Εικονολάτρες
Εικονομαχία

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Τον 8ο και τον 9ο αιώνα στο Βυζάντιο ξεσπά μια θρησκευτική διαμάχη:

- α. η Εικονολατρία.
- β. η Εικονομαχία.
- γ. η Εικονοφιλία.

Κυκλώνουμε το σωστό.

Αυτή η διαμάχη ξεκινάει στα χρόνια που αυτοκράτορας είναι:

- α. ο Λέων Ε΄.
- β. ο Κωνσταντίνος Ε΄.
- γ. ο Λέων Γ΄.

Η διαμάχη λήγει οριστικά με σύνοδο που συγκαλεί η Αυγούστα Θεοδώρα το:

- α. 843.
- β. 730.
- γ. 787.

Οι Σλάβοι είναι εχθροί του Βυζαντίου που, αρχικά, επιτίθενται στην αυτοκρατορία από τα βόρεια σύνορά της. Σταδιακά, όμως, αναπτύσσουν διπλωματικές σχέσεις με αυτήν και ιδρύουν δικό τους κράτος στη Βαλκανική χερσόνησο. Τον 9ο αιώνα οι ιεραπόστολοι Κύριλλος και Μεθόδιος, μετά από αίτημα των ίδιων των Σλάβων, αναλαμβάνουν να τους εκχριστιανίσουν. Άραγε, αυτή η ενέργεια των δύο μοναχών θα ωφελήσει μόνο τους Σλάβους ή και το Βυζάντιο;

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

- Θα γνωρίσουμε τη στάση του βυζαντινού κράτους έναντι των σλαβικών πληθυσμών της Βαλκανικής
- Θα κατανοήσουμε τους λόγους για τους οποίους το Βυζάντιο επιδίωξε τον εκχριστιανισμό των Σλάβων
- Θα αξιολογήσουμε τη σημασία του έργου των ιεραποστόλων Κύριλλου και Μεθόδιου τόσο για τους ίδιους τους Σλάβους όσο και για το Βυζάντιο.

4ος αιώνας

Οι Σλάβοι εμφανίζονται στα σύνορα της αυτοκρατορίας

7ος αιώνας

Οι Σλάβοι εισβάλλουν στη Θράκη και τη Μακεδονία

862

Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος ξεκινούν τον εκχριστιανισμό των Σλάβων

Γνώριζες ότι...

...οι Σλάβοι ήταν γνωστοί από την αρχαιότητα, επειδή τους αναφέρει ακόμη και ο Ηρόδοτος για τις σφοδρές μάχες τους με τους Σκύθες της Κεντρικής Ασίας;

Βίκτωρ Βασνετσόφ, Οι Σλάβοι πολεμάνε τους Σκύθες (1881). Μουσείο Αγ. Πετρούπολης, Ρωσία

◆ Βυζάντιο και Σλάβοι: Από τον πόλεμο στην ειρήνη

νομαδικά φύλα:
ομάδες ανθρώπων
που μετακινούνται
από τόπο σε τόπο

προτού να επέλθει ειρήνη μεταξύ τους. Αρχικά, οι Σλάβοι εμφανίζονται ως *νομαδικά φύλα** που κινούνται βόρεια από τον ποταμό Δούναβη. Από τον 6ο αιώνα, μάλιστα, ξεκινούν επιθέσεις εναντίον του Βυζαντίου, οι οποίες εντείνονται, όταν συμμαχούν με τους Άβαραους.

Τον 7ο αιώνα οι Σλάβοι, μαζί με τους Άβαραους, διασχίζουν τον ποταμό Δούναβη και εισβάλλουν στις βόρειες επαρχίες του Βυζαντίου. Είναι τότε που φτάνουν ως τη Θράκη και τη Μακεδονία και λεηλατούν τη Φιλιππούπολη, την Αδριανούπολη και τη Θεσσαλονίκη.

- ▶ Εντοπίζουμε στον χάρτη:
  - ➔ τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία
  - ➔ την περιοχή εγκατάστασης των Αβάρων
  - ➔ τα νότια σλαβικά κράτη
  - ➔ τα βόρεια σλαβικά κράτη
- Μετά, χρωματίζουμε την κάθε περιοχή με διαφορετικό χρώμα.

Στα τέλη του 7ου αιώνα
οι Σλάβοι έχουν εγκατασταθεί
σε ολόκληρη τη Βαλκανική χερσόνησο

◆ Οι διπλωματικές κινήσεις του Βυζαντίου

μισθοφόρος:
πολεμιστής
που πληρώνεται για
να πάρει μέρος σε μάχες

στη νότια Βαλκανική χερσόνησο. Αρχικά, τους χρησιμοποιούν ως *μισθοφόρους**. Έπειτα, τους παραχωρούν βυζαντινά εδάφη, τα οποία εκείνοι καλλιεργούν και υπερασπίζονται. Σιγά-σιγά, τους ενθαρρύνουν να βαφτιστούν χριστιανοί. Με αυτό τον τρόπο, οι Σλάβοι των νοτίων Βαλκανίων ενσωματώνονται

στους βυζαντινούς πληθυσμούς.

Στη βόρεια Βαλκανική χερσόνησο, ωστόσο, η κατάσταση είναι διαφορετική. Οι Σλάβοι που εγκαθίστανται εκεί οργανώνουν δικά τους κράτη, τις λεγόμενες σκλαβηνίες. Η οργάνωση που ακολουθούν είναι φανερά επηρεασμένη από το Βυζάντιο, το οποίο θαυμάζουν και, για μεγάλα χρονικά διαστήματα, διατηρούν καλές σχέσεις μαζί του.

Είμαι ο Ρατισλάβος,
ο ηγεμόνας της Μοραβίας*.
Το 862 ζητώ από τον
βυζαντινό αυτοκράτορα
να γίνουμε όλοι οι Σλάβοι
χριστιανοί.

Μοραβία:
το σημερινό ανατολικό
τμήμα της Τσεχίας

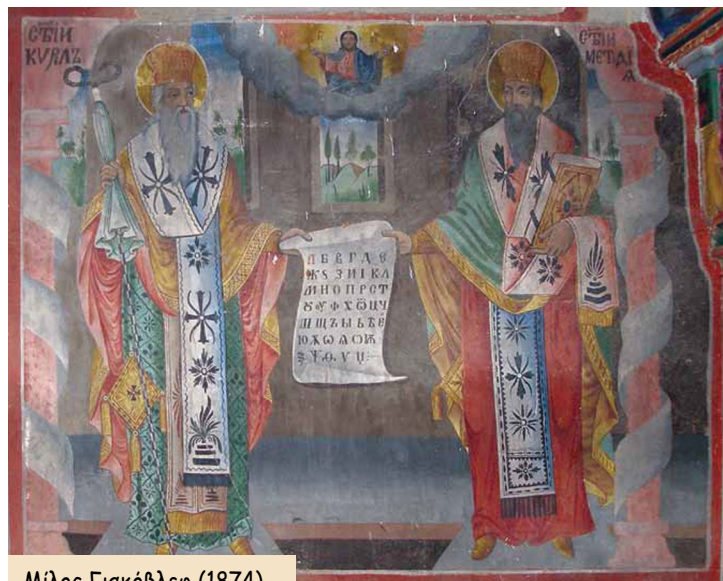
Σύγχρονη απεικόνιση του πρίγκιπα Ρατισλάβου ως ορθόδοξου αγίου. Εθνικό Μουσείο της Σλοβακίας, Μπρατισλάβα

♦ Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος

Το 862 οι Σλάβοι στέλνουν εκπροσώπους τους στην Κωνσταντινούπολη και ζητούν από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ΄ να τους βοηθήσει να εκχριστιανιστούν. Εκείνος αποδέχεται την πρόσκληση και, την ίδια κιόλας χρονιά, ξεκινούν από τη Θεσσαλονίκη δύο αδέρφια, οι μοναχοί ιεραπόστολοι Κύριλλος και Μεθόδιος, προκειμένου να διδάξουν τον χριστιανισμό στους Σλάβους.

Οι δύο μοναχοί είναι πολύ μορφωμένοι και μιλούν σλαβικά. Επειδή την εποχή εκείνη τα σλαβικά είναι μόνο προφορική γλώσσα και οι Σλάβοι δεν έχουν δικό τους αλφάβητο, ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος επινοούν το σλαβικό αλφάβητο (κυριλλικό) που είναι βασισμένο στο ελληνικό. Στη συνέχεια, μεταφράζουν το Ευαγγέλιο στα σλαβικά, εκπαιδεύουν ιερείς, κηρύττουν τον χριστιανικό λόγο και οργανώνουν τη σλαβική Εκκλησία.

Το ιεραποστολικό έργο αυτών των δύο μοναχών είναι τεράστιας σημασίας. Μετά τον εκχριστιανισμό τους, οι Σλάβοι είναι πια σύμμαχοι του Βυζαντίου και οι σχέσεις των δύο λαών δε θα διαταραχθούν ποτέ ξανά.

Μίλος Γιακόβλεφ (1874).
Τοιχογραφία με τους
Αγίους Κύριλλο και
Μεθόδιο. Ι. Ναός Αγίου
Αθανασίου, Βουλγαρία

► Παρατηρούμε την εικόνα και εντοπίζουμε τα κοινά γράμματα του κυριλλικού και του ελληνικού αλφάβητου.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

απότοκος:
ό,τι παράγεται ως
αποτέλεσμα ενός
προηγούμενου γεγονότος

«...Η αποστολή των δύο αδελφών συνδέεται με την περίοδο ακμής της βυζαντινής αυτοκρατορίας, της οποίας είναι **απότοκος***. "Η διάπλωσις (εξάπλωση) του Χριστιανισμού" κατά την περίοδο εκείνη, είναι συναρτημένη με την όλην εκείνην πρόοδο, την στρατιωτική ανασύνταξη, την εσωτερική αναδιοργάνωση και την πνευματική αναγέννησιν».

Κ. Π. Χρήστου, *Επιδιώξεις της αποστολής Κυρίλλου και Μεθοδίου
εις την Κεντρικήν Ευρώπην*. Εν Θεσσαλονίκη 1966

A. Γιατί θεωρείται τόσο σημαντικό το έργο των δύο βυζαντινών ιεραπόστολων, σύμφωνα με την παραπάνω πηγή;

B. Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές (Σ) και ποιες λανθασμένες (Λ);

- Οι Σλάβοι είναι σύμμαχοι των Αβάρων. Σ Λ
- Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων γίνεται από τον Κύριλλο και τον Μεθόδιο. Σ Λ
- Το σλαβικό αλφάβητο δημιουργείται εξαρχής. Σ Λ
- Σκλαβηνίες οργανώνονται στη νότια Βαλκανική χερσόνησο. Σ Λ

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Ας συμπληρώσουμε τα κενά.

Οι σχέσεις των _____ με το Βυζάντιο ήταν ψυχρές λόγω των επιθέσεων που έκαναν κατά των βυζαντινών περιοχών. Αποκαταστάθηκαν, όμως, όταν πολλοί Σλάβοι εγκαταστάθηκαν στη _____ Βαλκανική χερσόνησο. Οι σλαβικές φυλές της βόρειας Βαλκανικής χερσονήσου, πάλι, δημιούργησαν δικά τους κράτη, τις _____, και υιοθέτησαν ένα δικό τους σύστημα διοίκησης. Τον 9ο αιώνα οι Σλάβοι θέλησαν να εκχριστιανιστούν και το έργο αυτό ανέλαβαν οι ιεραπόστολοι, _____ και _____. Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό έργο, γιατί έτσι οι Σλάβοι ανέπτυξαν φιλικές σχέσεις με το Βυζάντιο.

νότια
Σλάβων
Κύριλλος
Μεθόδιος
σκλαβηνίες

Το Βυζάντιο, εκτός από την επιθετική του πολιτική, αξιοποιεί πολλές φορές και τη διπλωματία. Ο εκχριστιανισμός, ο οποίος αποτελεί μια από τις διπλωματικές αυτές πρακτικές, αξιοποιείται στην περίπτωση των Βουλγάρων και των Ρώσων.

Γιατί λένε να συμβαίνει αυτό; Οι Βυζαντινοί ενδιαφέρονται για τις σχέσεις καλής γειτονίας με τους δύο αυτούς λαούς;

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

- Θα γνωρίσουμε τις πολυκύμαντες και πολυδιάσπατες σχέσεις (σύγκρουσης και συνεργασίας) του Βυζαντίου με τους δύο βόρειους γείτονές του
- Θα είμαστε ενήμεροι για την πολιτική και πολιτιστική διάσταση του εκχριστιανισμού των Βουλγάρων και των Ρώσων από το Βυζάντιο.

860

Οι Ρώσοι επιτίθενται στην Κωνσταντινούπολη

864

Εκχριστιανισμός των Βουλγάρων

988

Εκχριστιανισμός των Ρώσων

Γνώριζες ότι...

...η βυζαντινή διπλωματική κίνηση του εκχριστιανισμού των εχθρών της αυτοκρατορίας είχε εξαιρετική εφαρμογή στην περίπτωση του βασιλιά Βόγορη Α', μαζί με τον οποίο βαπτίσθηκαν και οι Βούλγαροι αριστοκράτες και έτσι οι Βούλγαροι έγιναν σύμμαχοι της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας;

Μπόρις Νικολάι Πάβλοβιτς (1860). Το βάπτισμα του ηγέτη των Βουλγάρων. Εθνική Πινακοθήκη Σόφιας, Βουλγαρία

♦ Το Βυζάντιο και οι Βούλγαροι

Οι Βούλγαροι είναι λαός που ξεκινάει από τα βάθη της Ασίας και εγκαθίσταται γύρω από τον Δούναβη. Ιδρύουν τον 7ο αιώνα δικό τους κράτος στη Βαλκανική χερσόνησο και υπογράφουν συνθήκη ειρήνης με το Βυζάντιο. Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες δείχνουν ανοχή προς τον Βούλγαρο βασιλιά, τον λεγόμενο Χάνο, πιστεύοντας πως ο στρατός του εμποδίζει τους υπόλοιπους σλαβικούς λαούς να επεκταθούν. Το 717, μάλιστα, οι Βούλγαροι, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης, βοηθούν στρατιωτικά την αυτοκρατορία αναχαιτίζοντας τους Άραβες.

Μέσα στα επόμενα 200 χρόνια, οι Βούλγαροι ενσωματώνονται στα σλαβικά έθνη και η γλώσσα τους αλλάζει. Συγχρόνως, προσαρτούν στο βασίλειό τους πολλές σκλαβηνίες. Το αποτέλεσμα είναι να συγκρουστούν με τους Βυζαντινούς και να απειλήσουν ακόμη και την Κωνσταντινούπολη. Το Βυζάντιο τους απωθεί, τελικά, μετά από σκληρές μάχες.

Οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούν τους Βούλγαρους, δεινούς καβαλάρηδες πολεμιστές, για να υποτάξουν τους σλαβικούς λαούς

♦ Βόγορης Α΄ (852-889)

Ο αρχηγός των Βουλγάρων Βόγορης Α΄.
Εθνική Πινακοθήκη Σόφιας

Οι σχέσεις της αυτοκρατορίας με τους Βούλγαρους παρουσιάζουν εναλλαγές, καθώς υπάρχουν πολεμικές περιόδους αλλά και περιόδους ειρηνικής συνύπαρξης.

Όταν ο Βούλγαρος αρχηγός, Βόγορης Α΄, παίρνει την απόφαση να βαπτισθεί χριστιανός, σφραγίζει τη μοίρα του βουλγαρικού λαού. Στα χρόνια της βασιλείας του, χιλιάδες Βούλγαροι εκχριστιανίζονται, ενώ χρησιμοποιούν και το κυριλλικό αλφάβητο στα γραπτά τους. Έτσι, μπαίνουν ξεκάθαρα κάτω από τη σφαίρα επιρροής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Ανάδοχος, δηλαδή νονός και πνευματικός πατέρας του Βόγορη, γίνεται ο βυζαντινός αυτοκράτορας Μιχαήλ Γ΄. Η κίνηση αυτή δίνει πολιτική ισχύ στον Βόγορη και εξασφαλίζει ειρήνη στο Βυζάντιο.

◆ Συμεών Α΄ ο Μέγας (893-927)

Είμαι ο Συμεών Α΄, ο Μέγας.
Το όνομά μου θα μείνει στην
Ιστορία, επειδή στα χρόνια μου
επεκτείνονται τα όρια
του βασιλείου μου και γεννιέται
ο βουλγαρικός πολιτισμός.
Θα στραφώ, όμως, εναντίον
της Βασιλεύουσας και θα δούμε,
τελικά, ποιος θα νικήσει...

Ντιμίταρ Γκιουτζένοφ (1901).
Ο Τσάρος Συμεών.
Εθνική Πινακοθήκη Σόφιας

Ο Συμεών Α΄ θέλει να ιδρύσει μια Βουλγαρο-βυζαντινή Αυτοκρατορία με τον ίδιο στον θρόνο. Μετά από πολλές διαβουλεύσεις και διπλωματικές κινήσεις, ο βυζαντινός αυτοκράτορας εξουδετερώνει τον Συμεών και υπογράφει μαζί του συνθήκη ειρήνης. Στη συνέχεια, στα χρόνια του Συμεών μεταφράζονται πολλά βυζαντινά έργα στα βουλγαρικά και ο πολιτισμός της Βουλγαρίας φτάνει στο απόγειό του.

◆ Η κατάκτηση της Βουλγαρίας από το Βυζάντιο

Η περίοδος από το 970 έως το 1014 είναι δύσκολη για τις σχέσεις Βουλγαρίας και Βυζαντίου. Οι επιθέσεις του βουλγαρικού στρατού είναι διαρκείς και προκαλούν μεγάλες καταστροφές σε βυζαντινές περιοχές. Μάλιστα, για να τους αναχαιτίσουν, οι Βυζαντινοί ζητούν τη βοήθεια των Ρώσων. Ωστόσο, μόνο μετά από μακροχρόνιες συγκρούσεις, το Βυζάντιο θα κατορθώσει να συντρίψει τους Βούλγαρους στο Κλειδί της Μακεδονίας (1014). Στη συνέχεια, η Βουλγαρία γίνεται βυζαντινό θέμα για πάνω από εκατό χρόνια και η βουλγαρική Εκκλησία υπάγεται ξανά στο Πατριαρχείο.

Με τη συντριπτική ήττα του βουλγαρικού στρατού στο Κλειδί της Μακεδονίας (1014), οι Βυζαντινοί θα ξαναποκτήσουν τον έλεγχο όλης της Βαλκανικής χερσονήσου

Από το Χρονικό του Ιωάννη Σκυλιτζή

♦ Βυζάντιο και Ρώσοι: Εμπόριο και Πόλεμος

Οι Ρώσοι είναι σκανδιναβικός πολεμικός λαός που εκτιμάει πολύ το εμπόριο. Φτάνουν τον 9ο αιώνα στο σημερινό Κίεβο της Ουκρανίας και αναπτύσσουν αμέσως εμπορικές σχέσεις με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Με τα πλοία τους ταξιδεύουν σε όλα τα ποτάμια της Ευρώπης και εμπορεύονται γούνες, σπαθιά και δέρματα, ενώ από την Ασία φέρνουν μετάξι και ασήμι. Επίσης, ιδρύουν πόλεις κατά μήκος των ποταμών και στα παράλια του Εύξεινου Πόντου.

Αγορά του Νόβγκοροντ (μιας από τις πόλεις που ιδρύουν οι Ρώσοι).
Apollinary Vasnetsov (1908-1909). Perm Art Museum, Ρωσία

Οι σχέσεις των Ρώσων με το Βυζάντιο, όμως, δεν καθορίζονται μόνο από το εμπόριο. Καθορίζονται και από τις πολεμικές επιχειρήσεις. Η Βασιλεύουσα απειλείται από τους Ρώσους δύο φορές τουλάχιστον. Τον 10ο αιώνα, μάλιστα, όταν οι Ρώσοι βοηθούν τους Βυζαντινούς να αντιμετωπίσουν τους Βούλγαρους, κρατούν για τον εαυτό τους τα εδάφη της αυτοκρατορίας που έχουν καταλάβει. Έτσι, οι Βυζαντινοί αναγκάζονται να γυρίσουν άπρακτοι στη χώρα τους.

♦ Ο εκχριστιανισμός των Ρώσων

*πορφυρογέννητη:
η πριγκίπισσα
που γεννιέται από
πατέρα αυτοκράτορα*

Το 988, ο ηγεμόνας των Ρώσων, Βλαδίμηρος, υπογράφει συνθήκη ειρήνης με τον βυζαντινό αυτοκράτορα. Βαπτίζεται ο ίδιος χριστιανός και υποχρεώνει και όλον τον λαό του να εκχριστιανιστεί. Ως αντάλλαγμα, παντρεύεται την κόρη του αυτοκράτορα, την Άννα *πορφυρογέννητη**. Ο γάμος αυτός επισφραγίζει τους στενούς πολιτικούς και θρησκευτικούς δεσμούς των Ρώσων με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Fedor Andreevich Bronnikov (1860). Η Βάπτιση του Πρίγκιπα Βλαδμίηρου.
Ρωσική Εθνική Πινακοθήκη, Αγία Πετρούπολη

Με τη μακρόχρονη ειρήνη και συνεργασία με τους Βυζαντινούς, οι Ρώσοι αποκτούν πολιτικό κύρος. Ο πολιτισμός τους αναπτύσσεται, το εμπόριό τους επεκτείνεται, ενώ Ρώσοι στρατιώτες χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο στον βυζαντινό στρατό όχι μόνο ως μισθοφόροι αλλά και ως προσωπικοί φρουροί του αυτοκράτορα.

«Στον πολιτικό τομέα, μέσω του γάμου τους, οι βυζαντινές πριγκίπισσες μετατρέπονται σε ισχυρό διπλωματικό εργαλείο. Ο γάμος της πορφυρογέννητης πριγκίπισσας Άννας με τον Βλαδμίηρο του Κίεβου ήταν πρωτόφαντος για τα βυζαντινά δεδομένα. Δεν είχε ξανασυμβεί πορφυρογέννητη πριγκίπισσα να παντρευτεί μη δυτικό ξένο. Με τον γάμο της, η Άννα σφράγισε τη σχετική συνθήκη ειρήνης με το Βυζάντιο και επέφερε ολοκληρωτική στροφή των Ρώσων στον Χριστιανισμό. Επιπλέον, βοήθησε να διευρυνθεί η σφαίρα επιρροής του Βυζαντίου σε όλους τους τομείς: πολιτικό, πολιτιστικό, εκκλησιαστικό».

Α. Μαυροπούλου, *Η θέση της γυναίκας στον δημόσιο και ιδιωτικό βίο του Βυζαντίου* (διασκευή)

► Πώς κρίνετε την παρουσία της Άννας Πορφυρογέννητης στο ρωσικό κράτος; Μπορείτε να αιτιολογήσετε την άποψή σας;

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Ανά δύο, μελετάμε την πηγή.

«Πάντα το Βυζάντιο ήθελε να λέει πως οι πόλεμοι που κάνει είναι για τη σωτηρία του Χριστιανισμού. Όταν, όμως, ξεκίνησαν οι μακροχρόνιοι σκληροί πόλεμοι με τους ομόθρησκους Βούλγαρους, έπρεπε να βρεθεί άλλος λόγος, αφού δεν απειλείτο η θρησκεία. Αρχισαν να λένε, λοιπόν, ότι ο πόλεμος εναντίον της Βουλγαρίας είναι αναγκαίος, προκειμένου να προστατευθεί το μεγαλείο της αυτοκρατορίας που αποτελεί τη μόνη εγγύηση για όλους».

Ντ. Ομπολένσκι, *Βυζαντινή Κοινοπολιτεία*, σελ. 202-203 (διασκευή)

Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές (Σ) και ποιες λανθασμένες (Λ);

■ Οι Βούλγαροι και οι Βυζαντινοί είναι χριστιανοί ορθόδοξοι.	Σ	Λ
■ Το Βυζάντιο δεν κατέφευγε πάντα στον πόλεμο, ακόμη και όταν θεωρούσε ότι είχε δίκιο..	Σ	Λ
■ Οι πόλεμοι εναντίον της Βουλγαρίας ήταν μακροχρόνιοι.	Σ	Λ
■ Οι βυζαντινοί έλεγαν πως ο πόλεμος με τους Βούλγαρους είναι άδικος.	Σ	Λ

B. Γράφουμε μια μικρή παράγραφο για τις σχέσεις των Βυζαντινών με τους Βούλγαρους και τους Ρώσους, χρησιμοποιώντας τις παρακάτω λέξεις:

διπλωματία, πόλεμος, εμπόριο, γάμος, εκχριστιανισμός, συνθήκες

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

3, 2, 1... και φύγαμε!

Σημειώνω:

3 τρόπους με τους οποίους οι Βυζαντινοί έρχονταν σε επαφή με τους γειτονικούς λαούς

2 ονόματα Βούλγαρων βασιλέων

1 όνομα βυζαντινής πριγκίπισσας

Τον 9ο και τον 10ο αιώνα οι αυτοκράτορες της Μακεδονικής δυναστείας κυβερνούν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Στο μεγαλύτερο μέρος αυτού του διαστήματος θα μπει τάξη στα εσωτερικά ζητήματα του κράτους και θα ενισχυθεί η οικονομία του, ενώ θα οργανωθούν εκστρατείες, για να αποκρουστούν εχθρικές επιθέσεις. Έτσι, οι πολίτες έχουν μια ήρεμη και ασφαλή καθημερινότητα. Είναι σωστό, λοιπόν, ότι οι ιστορικοί ονομάζουν την περίοδο της βασιλείας τους «χρυσή εποχή του Βυζαντίου»;

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

θα μάθουμε

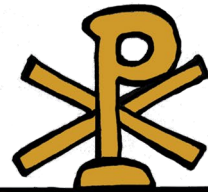
⊙ για τις στρατιωτικές νίκες των στρατηγών-αυτοκρατόρων της Μακεδονικής δυναστείας επί των Αράβων και των Βουλγάρων και τα θετικά αποτελέσματά τους για την οικονομία και το διεθνές κύρος του Βυζαντίου

⊙ για το νομοθετικό και διοικητικό έργο των Μακεδόνων αυτοκρατόρων και τη σημασία της σύγκρουσής τους με τους «δυνατούς»

⊙ ότι η περίοδος από τα μέσα του 9ου έως το τέλος του 10ου αιώνα είναι η εποχή της μέγιστης ακμής του Βυζαντίου.

Γνώριζες ότι...

...οι Μακεδόνες αυτοκράτορες δεν είχαν μόνο στρατιωτικές επιτυχίες, αλλά κάποιοι από αυτούς ασχολήθηκαν πολύ και με τα γράμματα, όπως ο Λέων ΣΤ' που δικαίως του έχει αποδοθεί το προσωνύμιο «Σοφός»;

867-1057

Δυναστεία των Μακεδόνων

894

Πρώτες βουλγαρικές επιθέσεις κατά του Βυζαντίου

960

Ανάκτηση της Κρήτης από τους Βυζαντινούς

965

Οι Βυζαντινοί κυριαρχούν στην Κύπρο

1014

Οριστική συντριβή του βουλγαρικού στρατού στο Κλειδί

1025

Παρακμή Μακεδονικής δυναστείας

Ο Λέων ΣΤ' σε χρυσό νόμισμα.
Συλλογή νομισμάτων Dumbarton Oaks

◆ Οι Μακεδόνες και τα εξωτερικά προβλήματα του Βυζαντίου

Στενός συνεργάτης του Μιχαήλ Γ΄ Ισαύρου ο ιδρυτής της Μακεδονικής δυναστείας, Βασίλειος Α΄ στέφεται αυτοκράτορας το 867. Στόχος του είναι να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τους Άραβες, να βελτιώσει την οικονομία και να βάλει τάξη στα εσωτερικά του κράτους με μια σειρά από νόμους. Η θητεία του εγκαινιάζει μια νέα εποχή για το Βυζάντιο που χαρακτηρίζεται από τους ιστορικούς «χρυσή». Στα χνάρια του Βασιλείου Α΄ βαδίζουν και οι διάδοχοί του, οπότε το Βυζάντιο φτάνει σε μεγάλη ακμή. Τα εδάφη του επεκτείνονται, η οικονομία βελτιώνεται, ενώ ανθίζουν οι τέχνες και τα γράμματα.

Ο Βασίλειος Α΄ (αριστερά) και ο γιος του Λέων (ΣΤ΄) (δεξιά), από το έργο Σύνοψις Ιστοριών του Σκυλίτζη. Χειρόγραφο του 12ου αι., Μαδρίτη

◆ Η εξωτερική πολιτική των Μακεδόνων αυτοκρατόρων

Για να λύσουν τα προβλήματα με τους γειτονικούς λαούς, οι αυτοκράτορες της Μακεδονικής δυναστείας, πολύ συχνά, χρησιμοποιούν τη διπλωματία. Αυτό συνέβη με τους Ρώσους που έρχονται από τον βορρά, εκχριστιανίζονται, αποκτούν στενές εμπορικές σχέσεις με το Βυζάντιο και τελικά γίνονται σύμμαχοί του. Συμβαίνει και με τους Βούλγαρους που τους παραχωρούνται εμπορικά προνόμια. Βέβαια, όταν αργότερα εκείνοι εκστρατεύουν εναντίον της Κωνσταντινούπολης, οι Βυζαντινοί τους αποκρούουν και θα τους συντρίψουν το 1014 σε μάχη στο Κλειδί.

Από την άλλη, οι Μακεδόνες αυτοκράτορες συγκρούονται αρκετές φορές και με τους Άραβες, οι οποίοι, με ορμητήριο την Κρήτη, την Κύπρο και τη Μάλτα, οργανώνουν πειρατικές επιθέσεις με αποτέλεσμα το εμπόριο στη Μεσόγειο να μην είναι πλέον ασφαλές και οι παραθαλάσσιες πόλεις ή τα νησιά να ερημώνουν. Τελικά, το 960 ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Φωκάς ανακαταλαμβάνει την Κρήτη, αφού προηγουμένως πολιορκεί τον Χάνδακα (το σημερινό Ηράκλειο). Η ανακατάληψη της Κύπρου από τον στόλο του Νικήτα Χαλκούτη, λίγα χρόνια αργότερα, θα κάνουν ξανά το Βυζάντιο την κυρίαρχη δύναμη της Μεσογείου.

Τέλος, οι Βυζαντινοί καταφέρνουν να επιβάλουν την κυριαρχία τους και στις πόλεις της Ιταλίας, εκτοπίζοντας τους Άραβες αλλά και τους ηγεμόνες των δυτικών κρατών που τη συγκεκριμένη περίοδο είναι αδύναμοι.

Γενικότερα, στο διάστημα των δύο αιώνων που η Μακεδονική δυναστεία παραμένει στον θρόνο, οι Βυζαντινοί στηρίζονται στον αξιόλογο στόλο και τον αξιόμαχο στρατό της αυτοκρατορίας, αλλά και στα θέματα που αναδιοργανώνονται, επεκτείνονται και λειτουργούν ως φραγμός στις εχθρικές εισβολές ή ως τόπος στρατιωτικών επιχειρήσεων. Έτσι, στις πολεμικές επιχειρήσεις που εμπλέκονται έχουν τόσο αξιοθαύμαστα αποτελέσματα, ώστε οι ιστορικοί να κάνουν λόγο για «*εποποιία**».

εποποιία:
σύνολο από αξιοθαύμαστα
κατορθώματα, ιδίως
πολεμικές πράξεις

Στέψη του Αυτοκράτορα Τσιμισκή (τέλος 11ου ή αρχές 12ου αιώνα).
Χρονικό του Ιωάννη Σκυλίτζη. Εθνική Βιβλιοθήκη Μαδρίτης

Ο Ιωάννης Τσιμισκής διαδέχεται τον Νικηφόρο Φωκά. Οι πολεμικές επιχειρήσεις του στην Ανατολή και η απόκρουση Ρώσων και Βουλγάρων τον καθιστούν από τους σημαντικότερους αυτοκράτορες της Μακεδονικής δυναστείας. Με τις επιτυχίες του προετοιμάζει το έδαφος για άλλον έναν σπουδαίο Μακεδόνα αυτοκράτορα, τον Βασίλειο Β΄.

◆ Οι Μακεδόνες και τα εσωτερικά ζητήματα της αυτοκρατορίας

Στα χρόνια των Μακεδόνων, το Βυζάντιο δεν ακμάζει μόνο εδαφικά και οικονομικά. Εύρυθμη είναι και η εσωτερική λειτουργία του κράτους, η οποία επιτυγχάνεται με μια σειρά από νόμους.

Καταρχάς, οι παλαιότεροι νόμοι του Ιουστινιανού και των Ισαύρων ταξινομούνται και αναθεωρούνται, προσαρμοσμένοι στις ανάγκες της νέας εποχής. Από την αναθεώρηση αυτή προκύπτουν ο «Πρόχειρος Νόμος» και τα «Βασιλικά». Από την άλλη, το κράτος έχει μόλις βγει από μια μεγάλη κρίση, την Εικονομαχία, και οι αυτοκράτορες κρίνουν απαραίτητο να ορισθεί και πάλι η σχέση κράτους και Εκκλησίας μέσα από την «Επαναγωγή». Επίσης, η άνθιση του εμπορίου και της οικονομίας δεν έχει να κάνει μόνο με την εδαφική επέκταση του Βυζαντίου αλλά και με τη νομοθεσία, αφού το «Επαρχικόν Βιβλίον» ελέγχει το κέρδος και τη δραστηριότητα των εμπόρων και των *συντεχνιών** τους.

συντεχνία:
οργάνωση ή σύλλογος ανθρώπων που έχουν κάποιο κοινό συμφέρον, κυρίως εμπορικό

Επίσης, επειδή οι συνεχείς πολεμικές επιχειρήσεις και η επιτυχία στο πεδίο των μαχών στηρίζονται στον απλό λαό που υπηρετεί στον στρατό, κρίνεται σκόπιμο να προστατευτούν οι μικροκαλλιεργητές και οι αδύνατοι έναντι των «δυνατών». Με τις «Νεαρές», λοιπόν, περιορίζεται η μεγάλη ιδιοκτησία, ενώ με το «Αλληλέγγυον» οι πλούσιοι γαιοκτήμονες δεσμεύονται να πληρώνουν τους φόρους των φτωχών γειτόνων τους, όταν εκείνοι αδυνατούν να το κάνουν.

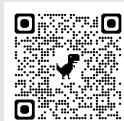
Συντεχνίες

◆ Η αναγέννηση στα γράμματα και τις τέχνες

λόγιοι:
οι άνθρωποι των γραμμάτων που διαθέτουν ευρεία μόρφωση

αναγέννηση:
περίοδος κατά την οποία ακμάζει ο πολιτισμός

Η ευημερία των χρόνων της Μακεδονικής δυναστείας φέρνει άνθιση στις τέχνες και τα γράμματα. Οι αυτοκράτορες Λέων ΣΤ΄ και Κωνσταντίνος Ζ΄ πορφυρογέννητος -αλλά και πολλοί *λόγιοι**- σώζουν, μελετούν και διδάσκουν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς. Η τέχνη της εικονογραφίας αναπτύσσεται ξανά και οι ιστορικοί μιλούν για τη «Μακεδονική *Αναγέννηση**».

Η Μακεδονική δυναστεία

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

Το Αλληλέγγυον

χρησιτησία: όταν κάποιος αποκτάει αποκλειστικά δικαιώματα χρήσης

A. Αφού διαβάσουμε σε ομάδες τις πηγές, απαντάμε στις ερωτήσεις.

α) Απόσπασμα από τη «Νεαρά» του Ρωμανού Α' (922) υπέρ των μικροκαλλιεργητών: «...απαγορεύουμε στους "δυνατούς" να αποκτήσουν οτιδήποτε ανήκει στους αδύναμους μικροκαλλιεργητές με οποιονδήποτε τρόπο: είτε με δωρεά, είτε με διαθήκη, είτε με *χρησιτησία**, είτε προσφέροντας προστασία, είτε με φιλική παραχώρηση, εκτός και αν πρόκειται για συγγενείς. [...] Αν κάποιος "δυνατός" παραβεί αυτόν τον νόμο, η περιουσία του θα περάσει στο κράτος και θα πληρώσει πρόστιμο στο ταμείο ίσο με την τιμή της παράνομης αγοραπωλησίας».

Ι.Π. Ζέπου, *Νεαράι και Χρυσόβουλλα των μετά τον Ιουστινιανόν Βυζαντινών αυτοκρατόρων*, τ. 1, Αθήνα 1931 (διασκευή)

β) Απόσπασμα από το «Αλληλέγγυον» του Βασιλείου Β':

«Έβγαλε διαταγή (ο Βασίλειος Β') οι φόροι των φτωχών μικροκαλλιεργητών, που είχαν καταστραφεί οικονομικά, να πληρώνονται από τους "δυνατούς". Αυτή η είσπραξη ονομάστηκε "Αλληλέγγυον". Όταν ο Πατριάρχης Σέργιος και κάποιος από τους αρχιερείς και τους ασκητές -και δεν ήταν λίγοι αυτοί- τον παρακάλεσαν να ακυρώσει αυτό το παράλογο μέτρο, ο βασιλιάς αρνήθηκε».

Ιωάννης Σκυλιτζής, *Σύνοψις Ιστοριών* (διασκευή)

- ▶ Σε ποιους νόμους αναφέρονται οι πηγές;
- ▶ Ποιες σχέσεις ρυθμίζουν αυτοί οι νόμοι και ποιους προστατεύουν;
- ▶ Τους θεωρούμε δίκαιους νόμους;
- ▶ Υπάρχουν αντιδράσεις μιας μερίδας του λαού απέναντι σε κάποιον από αυτούς; Ας υπογραμμίσουμε λέξεις και φράσεις που δικαιολογούν την απάντησή μας.
- ▶ Γιατί, άραγε, αντιδρά αυτή η μερίδα του λαού;

B. Συμπληρώνουμε τα κενά.

Ιδρυτής της _____ είναι ο _____. Κύριο μέλημά του, όπως και όλων των αυτοκρατόρων αυτής της περιόδου, είναι η απώθηση και η εκστρατεία κατά των _____, η σύναψη φιλικών σχέσεων με τους _____, η βελτίωση της _____ και η εύρυθμη λειτουργία του κράτους με μια σειρά από _____. Άνθιση γνωρίζουν οι τέχνες και τα _____. Δίκαια η περίοδος αυτή ονομάζεται _____.

*Αράβων
«χρυσή εποχή του Βυζαντίου»
Βασίλειος Α'
λαούς του βορρά
γράμματα
νόμους
Μακεδονικής δυναστείας
οικονομίας*

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Αντιστοιχίζουμε.

Βασίλειος Α'
Νικήτας Χαλκούτης
Νικηφόρος Φωκάς
Βασίλειος Β'

συντριβή των Βουλγάρων
ιδρυτής της Μακεδονικής δυναστείας
ανακατάληψη της Κύπρου
απελευθέρωση της Κρήτης

Κατά τη θητεία των τελευταίων Μακεδόνων αυτοκρατόρων η προστασία των αγροτικών πληθυσμών ατονεί και η Βασιλεύουσα αποξενώνεται από την περιφέρεια. Επίσης, ο βυζαντινός στρατός αποδυναμώνεται μετά από μια σειρά λανθασμένων κινήσεων, ενώ ο λαός δυσαρεστείται και η οικονομία του κράτους παραλύει. Συγχρόνως, νέοι εχθροί απειλούν την αυτοκρατορία.

Τι αντίκτυπο θεωρείται ότι μπορεί να έχουν όλα αυτά στην εξέλιξη του Βυζαντίου κατά τα επόμενα χρόνια;

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

☉ θα γνωρίσουμε τα γεγονότα που υπονόμισαν την εσωτερική ισχύ και τη διεθνή θέση της αυτοκρατορίας κατά την περίοδο αυτή

☉ θα αναγνωρίσουμε το νέο πλαίσιο των εξωτερικών απειλών (Σελτζούκοι, Νορμανδοί)

☉ θα μάθουμε ότι τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετώπισε το Βυζάντιο κατά την Ύστερη Περίοδο έχουν τις ρίζες τους στα χρόνια των τελευταίων Μακεδόνων αυτοκρατόρων και των διαδόχων τους.

Γνώριζες ότι...

...η ονομασία «Μακεδονική», που οφείλεται στον ιδρυτή της δυναστείας Βασίλειο Α΄, αποτελεί ένα σημείο αιχμής για τους ιστορικούς, καθώς άλλοι μιλούν για τη θρακική (μακεδονική τότε) καταγωγή του αυτοκράτορα, ενώ άλλοι για αρμενική ή σλαβική;

1071

Μάχη του Μαντζικέρτ

1081

Εισβολή των Νορμανδών

Η χρονογραμμή της Μακεδονικής Δυναστείας

♦ Η παρακμή της Μακεδονικής δυναστείας

Η Μακεδονική δυναστεία κυβερνάει το Βυζάντιο από τον 9ο έως τον 11ο αιώνα. Αρχικά, οι εκπρόσωποι της θα χαρίσουν στην αυτοκρατορία μια περίοδο μεγάλης ακμής. Στις αρχές του 11ου αιώνα, όμως, οι περισσότεροι από τους Μακεδόνες αυτοκράτορες θα βλάψουν την αυτοκρατορία με τους λανθασμένους πολιτικούς χειρισμούς τους.

♦ Η υποστήριξη των «δυνατών»

Οι τελευταίοι αυτοκράτορες της Μακεδονικής δυναστείας παίρνουν το μέρος των «δυνατών». Τόσο στις πόλεις όσο και στην περιφέρεια, οι «δυνατοί» πείθουν τους αυτοκράτορες να πάρουν πίσω τις διατάξεις που ευνοούν τους μικρούς καλλιεργητές και εκείνοι υπακούουν. Το αποτέλεσμα είναι οι ασθενέστερες οικονομικά τάξεις να δυσανασχετήσουν.

Από την άλλη,

- ▶ καταργείται το «Αλληλέγγυον» και οι μικροκαλλιεργητές κινδυνεύουν να χάσουν τη γη τους κάθε φορά που δεν πληρώνουν τους φόρους τους
- ▶ δεν παραχωρούνται *στρατιωτόπια** στους Ακρίτες των συνόρων και τα ακριτικά εδάφη αποδίδονται στους «δυνατούς», οι οποίοι αποκτούν έτσι ακόμη μεγαλύτερη εξουσία
- ▶ χρησιμοποιούνται ξένοι μισθοφόροι ως στρατιώτες, επειδή θεωρείται ότι οι Ακρίτες και ο θεματικός στρατός αποτελούν μεγάλο έξοδο για το κράτος.

*στρατιωτόπια:
τα κτήματα που
το κράτος παραχωρεί
στους Ακρίτες*

♦ Τα εσωτερικά προβλήματα

Το μεγαλύτερο πρόβλημα το αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι των ακριτικών περιοχών, των οποίων η μοίρα καθορίζεται από τους «δυνατούς», αφού πλέον δεν μπορούν να λειτουργήσουν ως Ακρίτες και δεν έχουν απαλλαγή από τους κρατικούς φόρους. Αναγκάζονται, λοιπόν, να πουλήσουν τα κτήματά τους στους «δυνατούς» και να αναζητήσουν την τύχη τους στα αστικά κέντρα. Όμως, εκεί δεν ενσωματώνονται με τους ντόπιους κατοίκους, καθώς τους θεωρούν εχθρούς και αντιπάλους τους.

Αρνητικές εξελίξεις εμφανίζονται και στην οικονομία του κράτους, καθώς τα έσοδα περιορίζονται, ενώ τα έξοδα πολλαπλασιάζονται. Κατά συνέπεια, παραμελείται η συντήρηση του εμπορικού και του πολεμικού στόλου και οι Βυζαντινοί αναγκάζονται να ζητήσουν τη βοήθεια των Βενετών, παρέχοντάς τους πολλά εμπορικά προνόμια, προκειμένου να αναχαιτίσουν τους Νορμανδούς. Και πάλι, όμως, τα οικονομικά του κράτους δε βελτιώνονται.

◆ Νέοι εχθροί στα σύνορα του Βυζαντίου

Εγώ, ο Ρωμανός Δ΄ Διογένης, ως αυτοκράτορας του Βυζαντίου, προσπάθησα να αντιμετωπίσω τους Σελτζούκους Τούρκους στη μάχη στο Μαντζικέρτ το 1071.

Όμως, δεν τα κατάφερα και ο στρατός μου καταστράφηκε.

Όσο για μένα, πιάστηκα αιχμάλωτος.

Ρωμανός IV Διογένης.
Από τον κώδικα Mutinensis

Μετά τη μάχη στο Μαντζικέρτ, το 1071, στις ανατολικές περιοχές της αυτοκρατορίας εγκαθίστανται οι Σελτζούκοι Τούρκοι. Αφού η αυτοκρατορία είναι αδύναμη να τους αντιμετωπίσει, ολόκληρη η Μικρά Ασία περνάει στα χέρια τους.

Η μάχη του Μαντζικέρτ από γαλλική μινιατούρα του 15ου αιώνα

- ▶ Στην εικόνα παρουσιάζεται η προσπάθεια αναχαίτισης της εισβολής των Σελτζούκων Τούρκων στη Μικρά Ασία. Αν παρατηρήσεις την ενδυμασία και τον οπλισμό των δύο αντιπάλων, διακρίνεις διαφορές;

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

ιερακοτροφία:
η εκτροφή και
εκχύμαση γερακιών

A. Ας διαβάσουμε την πηγή και ας καταγράψουμε τα χαρακτηριστικά των Νορμανδών.

«...(Οι Νορμανδοί) διακρίνονται ιδιαίτερα από πονηριά, περιφρονούν την κληρονομιά τους με την ελπίδα να αποκτήσουν μεγαλύτερη περιουσία, είναι πρόθυμοι για κέρδος και κυριαρχία, επιρρεπείς σε κάθε είδους υποκρισία. Οι ηγέτες τους είναι ιδιαίτερα γενναιόδωροι χάρη στην επιθυμία τους για φήμη. Υπομένουν την κόυραση, την πείνα και το κρύο, όποτε η μοίρα τα ρίξει πάνω τους. Είναι απορροφημένοι με το κυνήγι και την *ιερακοτροφία** και τους αρέσουν ιδιαίτερα τα άλογα και όλα τα όπλα του πολέμου».

Geoffrey Malaterra, Βενεδικτίνος μοναχός και ιστορικός

Δέκα χρόνια μετά, το 1081, οι Νορμανδοί πλέουν από τη βόρεια Ευρώπη με σκοπό να κατακτήσουν την Κωνσταντινούπολη. Οι Βυζαντινοί καταφέρνουν να σταματήσουν τη ναυτική εισβολή μόνο με τη βοήθεια των Βενετών. Το αντάλλαγμα είναι ότι οι Βενετοί τώρα θα έχουν εμπορικά προνόμια σε όλα τα βυζαντινά λιμάνια. Αυτή η παραχώρηση δημιουργεί εξάρτηση από τις ναυτικές πόλεις της Ιταλίας, ενώ αποδυναμώνει την αυτοκρατορία ακόμη περισσότερο.

B. Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι *σωστές* (Σ) και ποιες *λανθασμένες* (Λ);

Κατά τα τελευταία χρόνια της Μακεδονικής δυναστείας:

■ καταργούνται οι φόροι που πληρώνουν οι μικροκαλλιεργητές.	Σ	Λ
■ παραχωρούνται στρατιωτόπια στους Ακρίτες των συνόρων.	Σ	Λ
■ χρησιμοποιούνται ξένοι μισθοφόροι στον στρατό.	Σ	Λ

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

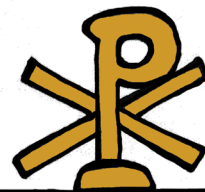
Αντιστοιχίζουμε τις λέξεις.

Ρωμανός Δ΄ Διογένης
Πουλούν τα κτήματά τους
Υπογράφουν συνθήκη με τους Βενετούς
Εισβολείς

Βυζαντινοί
Νορμανδοί, Σελτζούκοι Τούρκοι
αυτοκράτορας Βυζαντίου
κάτοικοι ακριτικών περιοχών

Από τον 4ο αιώνα που ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος Α΄ χώρισε τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σε ανατολικό και δυτικό τμήμα, τα δύο τμήματα άλλοτε έρχονται πιο κοντά και άλλοτε απομακρύνονται. Στην Εικονομαχία (8ος αιώνας) το Βυζάντιο απομακρύνεται πολύ από τη Δύση, για να φτάσει τον 11ο αιώνα στην οριστική ρήξη μαζί της με το Σχίσμα (διαίρεση, χωρισμός) της Ορθόδοξης με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία.

Άραγε, μπορεί το Σχίσμα των Εκκλησιών να δημιουργήσει επιπλέον προβλήματα στο Βυζάντιο;

726-843

Εικονομαχία

751

Το Βυζάντιο χάνει το Εξαρχάτο της Ραβέννας

800

Ο Καρλομάγνος στέφεται αυτοκράτορας στη Ρώμη

1054

Οριστικό Σχίσμα Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας

Μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

☉ θα επισημάνουμε τη μακρά παρουσία του βυζαντινού κράτους στην ιταλική χερσόνησο (Εξαρχάτο Ραβέννας, Κατεπανάτο Ιταλίας)

☉ θα κατανοήσουμε τους λόγους για τους οποίους οι Βυζαντινοί αντέδρασαν στην αυτοκρατορική στέψη

του Καρλομάγνου και του Όθωνα Α΄

☉ θα γνωρίσουμε τα γεγονότα που οδήγησαν στο πρώτο (867) και το δεύτερο (1054) Σχίσμα των Εκκλησιών και θα αντιληφθούμε τις πολιτικές συνέπειες που είχαν μακροπρόθεσμα για το Βυζάντιο.

Γνώριζες ότι...

...τις σχέσεις Βυζαντίου-Δύσης κλήθηκε να διαχειριστεί και μια γυναίκα, η αυτοκράτειρα Ειρήνη η Αθηναία, που για δώδεκα ολόκληρα χρόνια (780-802) κατείχε τον βυζαντινό θρόνο;

Πορτρέτο της Ειρήνης, άγνωστου καλλιτέχνη του 16ου αιώνα

► Μελετάμε τον χάρτη σε ομάδες. Βρίσκουμε το θέμα της Σικελίας, το Μπάρι και το Εξαρχάτο της Ραβέννας. Ό,τι δεν ανήκει στους Βυζαντινούς, ανήκει στους Λομβαρδούς, έναν λαό με καταγωγή από τη βόρεια Γερμανία και τη νότια Σουηδία. Σε ποιους ανήκουν τα παράλια της ιταλικής χερσονήσου; Σε ποιους ανήκει η ενδοχώρα (εσωτερικό της χώρας); Σε ποιους ανήκει η Ρώμη, η οποία είναι και έδρα του Πάπα;

◆ Το Εξαρχάτο της Ραβέννας

Εξαρχάτο της Ραβέννας. Εκεί διορίζεται ένας άρχοντας (έξαρχος) με πολιτική και στρατιωτική εξουσία. Ωστόσο, τα πράγματα δεν είναι εύκολα γι' αυτόν, επειδή, εκτός από τους εξωτερικούς εχθρούς, έχει να αντιμετωπίσει και τη δυσφορία του Πάπα που θέλει να ξεφύγει από τον βυζαντινό έλεγχο και να αποκτήσει πολιτική εξουσία.

Ας θυμηθούμε ότι στην Εικονομαχία ο αυτοκράτορας και ο Πάπας αποτελούν τους δύο πόλους της διαμάχης. Ο Εικονολάτρης Πάπας έρχεται σε ρήξη με τους Εικονομάχους αυτοκράτορες με αποτέλεσμα το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας να γυρίσει την πλάτη στο Βυζάντιο.

Το 751, μέσα στην κρίση της Εικονομαχίας, οι Λομβαρδοί καταλαμβάνουν τη Ραβέννα και σκοτώνουν τον έξαρχο. Έπειτα, στρέφονται εναντίον της Ρώμης. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας αδυνατεί να βοηθήσει τον Πάπα, γιατί έχει να αντιμετωπίσει τις αραβικές και βουλγαρικές επιθέσεις. Τότε ο Πάπας στρέφεται για βοήθεια στον Φράγκο βασιλιά Πιπίνο, ο οποίος, μετά τη νικηφόρα επίθεση των Φράγκων εναντίον των Λομβαρδών, του δωρίζει τη Ραβέννα και τη Ρώμη. Οι Λομβαρδοί κρατούν για τον εαυτό τους τις υπόλοιπες ιταλικές κτήσεις.

Γιοακκίνο Ασσέρετο (1640). Η Δωρεά του Πιπίνου του Βραχύ στον Πάπα Στέφανο ΙΙ. Μουσείο της Πινακοθήκης Σπολέτο, Ιταλία

- Τι αντάλλαγμα νομίζεις ότι θα ζητήσουν οι Φράγκοι από τον Πάπα; Πιστεύεις ότι αυτός θα τους το προσφέρει;

◆ Το Κατεπανάτο της Ιταλίας

κατεπάνω:
ανώτατος πολιτικός
και στρατιωτικός
άρχοντας

Μετά την πτώση του Εξαρχάτου της Ραβέννας, Άραβες και Φράγκοι διεκδικούν όλες τις βυζαντινές κτήσεις στην Ιταλία. Σταδιακά, όμως, το Βυζάντιο ξανακερδίζει κάποια εδάφη, τα οποία εντάσσονται στο Κατεπανάτο της Ιταλίας που έχει πρωτεύουσα το Μπάρι. Διοικητής εκεί είναι ο *κατεπάνω**, ο οποίος έχει αυξημένη εξουσία.

♦ Ο Καρλομάγνος (742-814)

Είμαι ο Καρλομάγνος,
ο βασιλιάς των Φράγκων.
Στα 800, στον θρόνο του Βυζαντίου
βρίσκεται μια γυναίκα, η Ειρήνη
η Αθηναία. Θέλω να την παντρευτώ
και να γίνω εγώ αυτοκράτορας της
ενωμένης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.
Πώς θα γίνει αυτό; Έχω το σχέδιό
μου και τον Πάπα σύμμαχο. Μην
ξεχνάτε πως ο πατέρας μου τον είχε
προστατεύσει από τους Λομβαρδούς.

Louis-Félix Amiel (1837 ή 1839).
Καρλομάγνος. Βερσαλλίες

Στα χρόνια του Καρλομάγνου, οι Φράγκοι επεκτείνονται και, με παπική ενθάρρυνση, κατακτούν το λομβαρδικό βασίλειο. Ως αντάλλαγμα, το 800 ο Πάπας στέφει τον Καρλομάγνο αυτοκράτορα, ακυρώνοντας έτσι τη βυζαντινή αυτοκράτειρα Ειρήνη.

σφετεριστής:
αυτός που αποκτά
ένα αξίωμα
με παράνομα μέσα

Με τη στέψη του Καρλομάγνου ο Πάπας αποκτάει περισσότερη πολιτική δύναμη στη Δύση, ενώ οι σχέσεις με τη Βασιλεύουσα διαταράσσονται. Οι Βυζαντινοί θεωρούν τον Καρλομάγνο **σφετεριστή*** και τον Πάπα εχθρό. Όμως, δεν μπορούν να τους εμποδίσουν.

♦ Όθων ο Μέγας (962-973)

Μετά τον θάνατο του Καρλομάγνου, ο τίτλος «αυτοκράτορας» ατονεί στη Δύση για περίπου εκατό χρόνια. Τον επαναφέρει στο προσκήνιο ο Γερμανός Όθων Α΄ το 962, όταν στέφεται αυτοκράτορας από τον Πάπα στο Άαχεν, την πρωτεύουσα των Φράγκων (στη σημερινή Γερμανία). Στη συνέχεια, ο Όθων χρησιμοποιεί τη διπλωματία, ώστε να επιτύχει την ένωση Ανατολής και Δύσης, δηλαδή τον στόχο του Καρλομάγνου, τον οποίο θαυμάζει απεριόριστα. Συμμαχεί, λοιπόν, με το Βυζάντιο για την αναχαίτιση των Αράβων και, προς επισφράγιση της, απαιτεί -και τελικά πετυχαίνει- να παντρευτεί ο γιος και διάδοχός του τη βυζαντινή πριγκίπισσα Θεοφανώ.

Ο Καθεδρικός Ναός του Άαχεν, όπου έγινε η στέψη του Όθωνα

- ▶ Με βάση την πηγή, ας υπογραμμίσουμε τρεις αποφάσεις της Θεοφανώς που μπορούν να γεφυρώσουν τις διαφορές μεταξύ Βυζαντίου και Δύσης.

«Η πριγκίπισσα Θεοφανώς είχε μεγάλη επιρροή στη δυτική Ευρώπη. Ως συναυτοκράτειρα του Όθωνα Β΄ και μετά ως αυτοκράτειρα με τον γιο της Όθωνα Γ΄ αναζητούσε συμβουλές από λόγιους της εποχής. Μια πρωτοπορία της Θεοφανώς ήταν ότι ασχολήθηκε με τις τέχνες και τον πολιτισμό. Αργότερα, το παράδειγμά της το ακολούθησαν όλοι οι ευρωπαίοι ηγέτες. Ως αυτοκράτειρα, επίσης, ενθάρρυνε τις εμπορικές δραστηριότητες της Δύσης με την Ανατολή και έθεσε τις βάσεις για την ισότητα των δύο φύλων».

Το ευρωπαϊκό βραβείο «Θεοφανώς» απονέμεται κάθε χρόνο σε άτομα ή οργανισμούς που προωθούν την ευρωπαϊκή συνεργασία.

Απόσπασμα από τον ιστότοπο Theophano.eu (διασκευή)

◆ Ο διχασμός: Το Σχίσμα των Εκκλησιών

πρωτεία:
κατοχή της πρώτης θέσης

μειχθεί στις υποθέσεις του Βυζαντίου. Η σύγκρουσή του με τον Πατριάρχη είναι αναπόφευκτη και οδηγεί την Εκκλησία σε ένα πρώτο Σχίσμα, που ξεπερνιέται γρήγορα.

Το 1054 έρχεται ξανά στο προσκήνιο η αντιπαλότητα του Πατριάρχη με τον Πάπα. Μαζί με μικρές θεολογικές διαφορές, μια σειρά λανθασμένων κινήσεων οδηγεί τη χριστιανική οικουμένη σε οριστικό Σχίσμα (διαίρεση, διάσπαση) ανάμεσα στην Ορθόδοξη και τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία.

Το Σχίσμα
των Εκκλησιών

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A.

«Οι Φράγκοι και οι Γερμανοί αυτοκράτορες δεν έχουν πραγματική εξουσία. Αποκτούν τον τίτλο του αυτοκράτορα, μόνο και μόνο επειδή ο Πάπας τούς στέφει αυτοκράτορες, γεγονός που παρέχει στον Πάπα κύρος και αίγλη. Ως αντάλλαγμα, ο Πάπας εξασφαλίζει την υποστήριξη που χρειάζεται, ώστε να αποκτήσει πολιτική εξουσία και να απαγκιστρωθεί από τη βυζαντινή επιρροή».

Μπ. Ράσελ, *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας* (διασκευή)

Σύμφωνα με την πηγή, τι προσφέρει ο Πάπας στους αυτοκράτορες της Δύσης και τι του προσφέρουν εκείνοι;

Ραφαήλ (1514-1515). Ο πάπας Λέων Γ' στέφει τον Καρλομάγνο αυτοκράτορα. Ανακτορικό Παλάτι του Βατικανού

B. Αν μπορούσες να γυρίσεις τον χρόνο πίσω, θα άλλαζες κάτι στις σχέσεις Βυζαντίου και Δύσης; Κατάγραψε την άποψή σου.

.....

.....

.....

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Ας ξαναδιαβάσουμε το κεφάλαιο,
πριν συμπληρώσουμε τα κενά.

Από τον 8ο έως και τον 10ο αιώνα οι _____ του Βυζαντίου με τη Δύση άλλοτε γίνονται _____ και άλλοτε αποκαθίστανται. Καθώς ο Πάπας επιθυμεί να έχει _____ εξουσία, μετά τη _____ του Καρλομάγνου ως αυτοκράτορα, το _____, το Βυζάντιο δεν μπορεί παρά να αντιδράσει. Όμως, όταν ο γιος και διάδοχος του Όθωνα Α' στέφεται _____, παντρεύεται τη βυζαντινή _____ Θεοφανώ, εκείνη ως συναυτοκράτειρα γεφυρώνει τις _____. Μετά το Σχίσμα του _____ όμως, η _____ μεταξύ Ανατολής και Δύσης είναι οριστική.

800
1054
αυτοκράτορας
διαφορές
εχθρικές
πολιτική
πριγκίπισσα
ρήξη
στέψη
σχέσεις

Από τον θάνατο του Ιουστινιανού Α΄ (6ος αιώνας) έως και τον 11ο αιώνα, το Βυζάντιο έχει να αντιμετωπίσει πολλές δυσκολίες τόσο λόγω των πολλαπλών εχθρικών επιθέσεων όσο και λόγω των εσωτερικών του προβλημάτων. Μέσα στο ίδιο διάστημα, όμως, οι τέχνες και τα γράμματα δε σταματούν να ακμάζουν, εναρμονίζοντας την παράδοση του αρχαιοελληνικού πολιτισμού με τη χριστιανική θρησκεία. Στα επόμενα χρόνια, μάλιστα, τα επιτεύγματά τους θα τροφοδοτήσουν τη Δύση. Αυτό το τελευταίο, έχει άραγε κάποια ιδιαίτερη σημασία;

μελετώντας
αυτό
το κεφάλαιο

● Θα γνωρίσουμε τον όγκο και την ποικιλία της βυζαντινής γραμματείας, τα επιτεύγματα των Βυζαντινών στον χώρο της τέχνης (αρχιτεκτονική, μουσική, ζωγραφική, μικροτεχνία) και σημαντικές πνευματικές προσωπικότητες του Βυζαντίου

● Θα αξιολογήσουμε την προσφορά των Βυζαντινών στη διαφύλαξη της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς και την ευρωπαϊκή Αναγέννηση.

Γνωρίζεις ότι...

...σύμφωνα με την παράδοση, ο Ρωμανός ο Μελωδός δεν έπελνε σωστά ούτε διάβαζε με ευχέρεια και οι κληρικοί τον ταπείνωναν για τις αδυναμίες του αυτές; Κάποτε, όμως, εμφανίστηκε στον ύπνο του η Παναγία και του έδωσε να φάει μια... περγαμνή, με αποτέλεσμα να ανέβει στον άμβωνα και με γλυκιά φωνή να ψάλλει το κοντάκι «η Παρθένος σήμερα».

Η Παρθένος
Σήμερα

Το όραμα του Ρωμανού του Μελωδού από το Μηνολόγιο του Βασιλείου Β΄. Βατικανό, Ρώμη

◆ Ο δρόμος προς την ωριμότητα

Βυζαντινοί λόγιοι μιμούνται το ύφος και τη γλώσσα των αρχαίων Ελλήνων και διακρίνονται στην ποίηση, τη θεολογία και τη *χρονογραφία**. Φύλακες της γνώσης των κλασικών έργων είναι και τα μοναστήρια με τις βιβλιοθήκες και τα εργαστήρια αντιγραφής που διαθέτουν. Από τον 9ο αιώνα, μάλιστα, χρησιμοποιείται η μικρογράμμη γραφή, ενώ καλλιεργείται ιδιαίτερα και η καλλιγραφία. Την ίδια ανάπτυξη γνωρίζει και η μουσική (κυρίως η εκκλησιαστική), με βασικούς εκπροσώπους της τους Ρωμανό Μελωδό, Ιωάννη Δαμασκηνό και Θεόδωρο Στουδίτη. Την ίδια εποχή ξεκινάει και η δημιουργία των πρώτων δημοτικών τραγουδιών, των λεγόμενων ακριτικών επών, τα οποία υμνούν το θάρρος και τη λεβεντιά των Ακριτών. Το πιο γνωστό από αυτά είναι το έπος «Βασιλείος Διγενής Ακρίτας».

χρονογραφία:
κείμενο που καταγράφει
τα ιστορικά γεγονότα
σε γλώσσα κατανοητή
για τον λαό

Από την εποχή του αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-641) η ελληνική γλώσσα χρησιμοποιείται στη διοίκηση, τον στρατό και τη νομοθεσία. Οι

◆ Από την ωριμότητα έως το τέλος της αυτοκρατορίας

Από τα μέσα του 9ου αιώνα το ενδιαφέρον των Βυζαντινών για την ελληνική αρχαιότητα ανανεώνεται. Ο καίσαρας Βάρδας, θείος του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ', οργανώνει στην Κωνσταντινούπολη το Πανδιδακτήριο της Μαгнаύρας, όπου οι σπουδαστές έρχονται σε επαφή με τη Φιλοσοφία, τη Γεωμετρία, την Αστρονομία και τη Φιλολογία. Πρώτος διευθυντής τοποθετείται ο Λέων ο Φιλόσοφος ή Μαθηματικός, ένας από τους πρωταγωνιστές της αναγέννησης των επιστημών και των τεχνών στο Βυζάντιο. Άξιος συνεχιστής του είναι ο Φώτιος, ο οποίος στο έργο του με τίτλο «Μυριόβιβλος» διασώζει αποσπάσματα από έργα 80 αρχαίων Ελλήνων και Βυζαντινών. Επίσης, ένας από τους σημαντικότερους εκδότες κλασικών και εκκλησιαστικών κειμένων και κάτοχος μιας από τις μεγαλύτερες βιβλιοθήκες της εποχής είναι και ο αρχιεπίσκοπος Καισαρείας Αρέθας, μαθητής του Λέοντα του Σοφού.

Λέων
ο Φιλόσοφος
ή Μαθηματικός

Μεταγενέστερη έκδοση της Βιβλιοθήκης του Φωτίου ή αλλιώς Μυριόβιβλος

Λίγο πριν αναχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη, για να αντιμετωπίσει τους Άραβες, ο Φώτιος αφήνει ως αναμνηστικό δώρο στον αδελφό του τη Μυριόβιβλο, όπου σχολιάζονται αποσπάσματα από τα έργα αρχαίων Ελλήνων και Βυζαντινών συγγραφέων.

- ▶ Σε ομάδες, προσπαθούμε να σκεφτούμε τρόπους με τους οποίους η Μυριόβιβλος θα μπορούσε να φέρει πιο κοντά την αρχαία ελληνική παράδοση με τα έργα των Βυζαντινών.

Τη Μέση βυζαντινή περίοδο σφραγίζει και η παρουσία του Μιχαήλ Ψελλού, ο οποίος ασχολείται με πολλούς κλάδους των γραμμάτων και των επιστημών

Όλη αυτή η ανανέωση των κλασικών σπουδών και των αξιών τους έχει μακροχρόνια αποτελέσματα, όχι μόνο μέσα στα όρια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αλλά και πέρα από αυτά, καθώς αποτελεί τον πρόδρομο της ιταλικής Αναγέννησης, δηλαδή της περιόδου που οι άνθρωποι ασχολούνται με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και φέρνουν αλλαγές στα γράμματα και τις τέχνες.

♦ Η Βυζαντινή τέχνη

Εκτός από τους περίλαμπρους ναούς και την εντυπωσιακή εικονογραφία, οι Βυζαντινοί ασχολούνται και με τη μικροτεχνία. Χρυσά και ασημένια κοσμήματα, κύπελλα, φυλαχτά αλλά και χρυσοποϊκίλτα υφάσματα από μετάξι μαρτυρούν τόσο τον πολυτελή τρόπο ζωής των αυτοκρατόρων και των αξιωματούχων τους όσο και τον καλαίσθητο τρόπο ζωής των απλών ανθρώπων.

Ο Λέων Στ' Σοφός με τη σύζυγό του Θεοφανώ.
Άγνωστου καλλιτέχνη, 18ος αιώνας

Η τέχνη κατά
τη Μακεδονική
αναγέννηση

Τα ψηφιδωτά
της
Αγίας Σοφίας

Δείγμα μικροτεχνίας από
ελεφαντόδοντο με την Παναγία
να τοποθετεί ένα πολύτιμο πετράδι
στο αυτοκρατορικό στέμμα του Λέοντα
ΣΤ'. Μουσείο Μπόντε, Βερολίνο

Χρυσό δαχτυλίδι γάμου
με σκηνές από τη ζωή του Χριστού.
6ος αιώνας. Μουσείο Τέχνης
Γουόλτερς, Βαλτιμόρη, ΗΠΑ

Το Δισκοπότηρο
της Αντιόχειας. 6ος αιώνας.
Μητροπολιτικό Μουσείο
Νέας Υόρκης

Έως τις αρχές του προηγούμενου αιώνα επικρατούσε η άποψη ότι το Δισκοπότηρο της Αντιόχειας είναι το Άγιο Δισκοπότηρο, με το οποίο πρόσφερε ο Ιησούς στους μαθητές του άρτο και κρασί στον Μυστικό Δείπνο. Στην πραγματικότητα, όμως, είναι πολύ μεταγενέστερο από την εποχή που έζησε και έδρασε ο Χριστός.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Διαβάζουμε την πηγή και απαντάμε στις ερωτήσεις.

Γνώσεις, talέντα και πολλά βιβλία!

«Αυτός ο Φώτιος δεν ανήκε στους ταπεινούς και ανώνυμους, αλλά στους ευγενείς από καταγωγή και αριστοκράτες και θεωρείτο ο πιο μορφωμένος στην κοσμική παιδεία και γνώση από όλους όσοι ασχολούνταν με τα ζητήματα του κράτους. Είχε τέτοιες γνώσεις στη φιλολογία, την ποίηση, τη ρητορική, τη φιλοσοφία, την ιατρική και κάθε τομέα της επιστήμης, ώστε έλεγαν ότι όχι μόνο ξεχώριζε από τους συγχρόνους του, αλλά συναγωνιζόταν ακόμα και τους αρχαίους! Στο πρόσωπό του συνδυάζονταν όλες οι αρετές: το ταλέντο, οι σπουδές, ο πλούτος, με τον οποίο αποκτούσε όποιο βιβλίο ήθελε, και πάνω από όλα η φιλοδοξία που τον έκανε να μένει άγρυπνος τα βράδια, διαβάζοντας και μελετώντας».

Νικήτας ο Παφλαγών, «Βίος Ιγνατίου», *Ελληνική Πατρολογία*.
Παρίσι 1862, τόμος 105, στήλη 509B

- ▶ Σε ποιο **ιστορικό πρόσωπο** των γραμμάτων αναφέρεται η πηγή; Ας υπογραμμίσουμε το όνομά του με **κόκκινο χρώμα**.
- ▶ Χρωματίζουμε με **πράσινο χρώμα** τις γνώσεις και με **μπλε χρώμα** τις αρετές του ιστορικού αυτού προσώπου σύμφωνα με την πηγή.
- ▶ Ποιο βιβλίο έγραψε ο συγκεκριμένος ιστορικός; Σε ποιον το αφιέρωσε και γιατί είναι σημαντικό για τους σύγχρονους μελετητές; Υπογραμμίζουμε στο κείμενο τις πληροφορίες που μας βοηθούν να οργανώσουμε την απάντησή μας.

B. Αντιστοιχίζουμε:

Φώτιος
Ρωμανός ο Μελωδός
Λέων Φιλόσοφος ή Μαθηματικός
Βάρδας

καίσαρας και ιδρυτής του Πανδιδακτηρίου
υμνογράφος
Μυριόβιβλος
διευθυντής του Πανδιδακτηρίου

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

3, 2, 1... και φύγαμε!

Ας σημειώσουμε:

3 δείγματα
βυζαντινής
μικροτεχνίας

2 λόγους που τα μοναστήρια θεωρούνται
σημαντικοί φύλακες της γνώσης

1 συνέπεια για τη Δύση από την πρόοδο
των γραμμάτων και των τεχνών στο Βυζάντιο

Η ζωή στο Βυζάντιο σχετίζεται με την κοινωνική θέση της κάθε οικογένειας. Στις πόλεις οι άνδρες ασχολούνται με αστικά επαγγέλματα και στην ύπαιθρο με την καλλιέργεια της γης ή το ψάρεμα, ενώ οι γυναίκες, παντού, μόνο με το σπίτι και τα παιδιά. Συνεχής είναι η έγνοια να μη λείπουν τα αναγκαία για τη διατροφή της οικογένειας αλλά και για διασκέδαση.

Επηρεάζονται, όμως, οι καθημερινές συνήθειες από τις κατά καιρούς καταστάσεις που αντιμετωπίζει το κράτος;

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

● θα γνωρίσουμε βασικά στοιχεία της καθημερινής ζωής των ανθρώπων στο Βυζάντιο, τόσο στην Κωνσταντινούπολη όσο και στις επαρχίες

● θα συγκρίνουμε την καθημερινότητα των Βυζαντινών με τη σύγχρονη καθημερινή ζωή και θα διαπιστώσουμε ομοιότητες και διαφορές.

Γνωρίζεις ότι...

...στο Βυζάντιο οι νοικοκυρές μαγείρευαν είτε σε ειδικούς χώρους (μαγειρεία) είτε στο κύριο δωμάτιο του σπιτιού και χρησιμοποιούσαν τσουκάλια από πηλό που είχαν εσωτερικά μια λεπτή στρώση γυαλιού;

Τραπέζι στην οικία του Ιώβ: κανάτι και ατομικά ποτήρια για κρασί, μαχαίρια, ψωμάκια, ραπανάκια και, φυσικά, τα ψητά (γουρουνόπουλο και σουβλιστό κοτόπουλο), παρέχονται στους συνδαιτυμόνες (δηλαδή σε όσους τρώνε μαζί). Βιβλίο του Ιώβ, 1361/2. Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, Παρίσι

◆ Οι κατοικίες των Βυζαντινών

Στην πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη και τις υπόλοιπες μεγάλες πόλεις που φιλοξενούν αρκετούς από τους κατοίκους της αυτοκρατορίας κυριαρχούν οι «δυνατοί» των πόλεων και ακολουθούν οι έμποροι, οι βιοτέχνες και οι τεχνίτες. Τα σπίτια των πρώτων ξεχωρίζουν, καθώς είναι ισόγεια ή δίπατα, κτισμένα γύρω από μια κεντρική εσωτερική αυλή. Οι υπόλοιποι ζουν συνήθως σε πολυώροφα κτίσματα που διαιρούνται σε διαμερίσματα και μοιάζουν με τις σημερινές πολυκατοικίες.

Κατασκευή της Κιβωτού του Νώε (περίπου από το 1250-1330)
Το έργο βρίσκεται στο Βαπτιστήριο της Φλωρεντίας, δίπλα στον Καθεδρικό Ναό. Ψηφιδωτά του βαπτιστηρίου της Φλωρεντίας, «Ιστορίες της Γένεσης» (Mosaici del battistero di Firenze, Storie della Genesi)

Την επιμέλεια του σπιτιού και των παιδιών την έχουν οι γυναίκες, οι οποίες καθημερινά φροντίζουν να καλύπτουν τις οικιακές εργασίες και το μαγείρεμα. Μερικές, όμως, εργάζονται, υφαίνοντας ή κεντώντας μέσα στο σπίτι ή σε εργαστήρια, καθώς και σε καταστήματα πώλησης αρωμάτων και μεταξιού. Στην ύπαιθρο οι γυναίκες παίρνουν μέρος και στις γεωργικές εργασίες, αλλά μόνο σε περιόδους συγκομιδής των καρπών.

Βυζαντινό ένδυμα

Τα βυζαντινά σπίτια

Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, πάντως, ζει στην ύπαιθρο, σε σπίτια που επίσης δηλώνουν την οικονομική κατάσταση των ιδιοκτητών τους. Μικρές ισόγειες πλίνθινες ή ξύλινες κατοικίες με χαμηλές πόρτες και μικρά παράθυρα για τους μικροκαλλιεργητές (που είναι και οι περισσότεροι), σπίτια σκεπασμένα με κεραμίδια, εξωτερική σκάλα, εξώστες, κελάρια, πατητήρια και αποθήκες για τους «δυνατούς» των επαρχιών. Γύρω από τα χωριά ή τις κωμοπόλεις, επίσης, αναπτύσσονται μικροί οικισμοί με αγροικίες, όπου μένουν οι ακτήμονες γεωργοί και οι πάροικοι που καλλιεργούν τη γη των μεγαλοκτηματιών. Όσο για τη διάταξη του χώρου στα βυζαντινά χωριά και τις κωμοπόλεις, μοιάζει με εκείνη των σημερινών, αφού στο πιο κεντρικό σημείο υπάρχει η εκκλησία και η πλατεία, δηλαδή τα σημεία συνάντησης και διασκέδασης των κατοίκων.

Βυζαντινό χωριό όπως απεικονίζεται στο Μεγάλο Τέμενος της Δαμασκού, Συρία

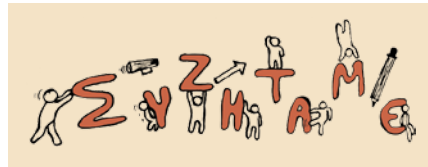
♦ Η ψυχαγωγία των Βυζαντινών

Διασκέδαση των Βυζαντινών αποτελεί, κατά κύριο λόγο, η παρακολούθηση των ιπποδρομιών. Ο βυζαντινός ιππόδρομος παραμένει κέντρο ψυχαγωγίας τουλάχιστον έως τον 13ο αιώνα, παρότι από τα τέλη του 7ου αιώνα σταδιακά παύει η λειτουργία των ιπποδρόμων στις επαρχιακές πόλεις και παραμένει σε χρήση μόνο ο Μεγάλος Ιππόδρομος της Κωνσταντινούπολης. Το θέατρο, επίσης, είναι -κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο τουλάχιστον- το δεύτερο, μετά τις ιπποδρομίες θέαμα που προτιμάει το κοινό των πόλεων. Αλλά και οι κονταρομαχίες δίνουν ευκαιρίες για διασκέδαση σε όσους συμμετέχουν ή τις παρακολουθούν. Από την άλλη, αγώνες κονταρομαχίας διοργανώνονται συχνά στο Βυζάντιο για να γιορταστούν χαρμόσινα γεγονότα.

Όσο για το κυνήγι, θεωρείται και αυτό αγαπημένη ασχολία για όλους τους άνδρες, καθώς ασκείται ελεύθερα και ανεξάρτητα από την κοινωνική θέση του καθενός. Οι οικονομικά ισχυρότεροι Βυζαντινοί, μάλιστα, κυνηγούν μεγάλα ζώα (ελάφια, ζαρκάδια, αγριογούρουνα), επειδή έχουν δυνατότητα να χρηματοδοτήσουν πολυπληθείς ομάδες κυνηγών, ενώ οι προερχόμενοι από τις ασθενέστερες τάξεις μικρότερα ζώα, όπως πτηνά και λαγούς. Γι' αυτούς τους τελευταίους, βέβαια, το κυνήγι, εκτός από την ψυχαγωγία, καλύπτει και στοιχειώδεις ανάγκες διατροφής και ένδυσης.

Ναός Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη

- Τον 7ο αιώνα ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός Β΄ παραχωρεί τα έσοδα των αλυκών του Θερμαϊκού κόλπου στον ναό του Αγίου Δημητρίου της Θεσσαλονίκης. Ποια θέση πρέπει να κατέχει το αλάτι ως προϊόν στο βυζαντινό εμπόριο, ώστε τα έσοδά του να διατεθούν σε μια εκκλησία που η συντήρησή της έχει σημασία για τους Βυζαντινούς;

Εξαιρετικές ευκαιρίες για ψυχαγωγία για όλους τους κατοίκους της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αποτελούν ακόμη και οι βασιλικοί θριάμβοι. Αν και πρόκειται για τελετές με έκτακτο χαρακτήρα που κλείνουν συνήθως μια επιτυχημένη στρατιωτική επιχείρηση, δίνουν την ευκαιρία στον απλό λαό να αντικρίσει το πρόσωπο του αυτοκράτορα, κάτι που δε συμβαίνει συχνά. Η τέλεση του θριάμβου έχει διάρκεια πολλών ημερών και περιλαμβάνει παρελάσεις και ψυχαγωγικά θεάματα. Τέλος, σημαντική θέση στην καθημερινή ζωή των Βυζαντινών κατέχουν οι εορτές με επετειακό χαρακτήρα, καθώς και οι θρησκευτικές, οι οποίες χωρίζονται σε δύο μέρη, το τελετουργικό στην εκκλησία και το κοσμικό που συμπληρώνει τον εορτασμό.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

«Τα μεγάλα οικονομικά, πολιτικά ή εκκλησιαστικά κέντρα πρόσφεραν στους κατοίκους και τους επισκέπτες σημαντικές ευκαιρίες για εμπορικές συναλλαγές, πολιτικές επαφές, πνευματικές αναζητήσεις και διασκέδαση. Σε αντίθεση με τον κάτοικο των βυζαντινών πόλεων, ο απλός άνθρωπος της υπαίθρου βασίζει την ύπαρξή του στην ευφορία των αγρών. Αυτό που κυρίως τον απασχολεί είναι η οικογένεια, το σπίτι και η σοδειά του. Οι διασκεδάσεις του βυζαντινού χωρικού περιορίζονταν στις εμποροπανηγύρεις ή τις γιορτές που γίνονταν κατά τη σπορά, το θερισμό και τον τρύγο».

A. Μουτζάλη, «Όψεις του αστικού και αγροτικού χώρου στο Βυζάντιο», *Αρχαιολογία* 35 (1990)

A. Διαβάζουμε την παραπάνω πηγή και απαντάμε στην ερώτηση: «Ποιες ήταν οι ευκαιρίες ενός Βυζαντινού που ζει σε μια πόλη και ποιες εκείνου που ζει σε χωριό;»

B. Μπορείς να βρεις ομοιότητες ανάμεσα στους τρόπους διασκέδασης των Βυζαντινών και των σημερινών Ελλήνων;

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές (Σ) και ποιες λανθασμένες (Λ);

- Οι Βυζαντινοί των αστικών κέντρων (πόλεων) ζουν σε διαμερίσματα πολυκατοικιών. Σ   Λ
- Οι οικονομικά εύποροι αγαπούν το κυνήγι και τους αρέσει τα θηράματά τους να είναι μικρά ζώα. Σ   Λ
- Οι ακτήμονες γεωργοί και οι πάροικοι ζουν στα σπίτια των μεγαλοκτηματιών. Σ   Λ
- Μερικές βυζαντινές σύζυγοι και κόρες ενισχύουν το οικογενειακό εισόδημα με την εργασία τους. Σ   Λ

Οι κάτοικοι του Βυζαντίου θεωρούν την παιδεία πολύ σημαντικό αγαθό και απόδειξη είναι ότι από τον 5ο αιώνα κιάλας ιδρύεται στην Κωνσταντινούπολη το αρχαιότερο πανεπιστήμιο στον κόσμο. Αργότερα, ιδρύονται και κρατικές εκκλησιαστικές σχολές, ενώ η εκπαίδευση για τις μικρότερες ηλικίες παρέχεται μόνο από ιδιωτικούς φορείς. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, δεν είναι λίγοι οι εγγράμματοι Βυζαντινοί.

Πού μπορεί να ζουν αυτοί οι Βυζαντινοί; Στα αστικά κέντρα ή την ύπαιθρο;

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

- θα γνωρίσουμε τις βαθμίδες και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης στο Βυζάντιο
- θα κατανοήσουμε τον μη συστηματικό και ιδιωτικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης των Βυζαντινών
- θα γνωρίσουμε την κρατική μέριμνα για την «άνωτατη» εκπαίδευση.

♦ Βυζάντιο και εκπαίδευση

Στο Βυζάντιο οι γονείς δεν είναι υποχρεωμένοι να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Εξάλλου, δεν υπάρχουν δημόσια σχολεία, παρά μόνο ιδιωτικά εκπαιδευτήρια. Εκεί, φοιτούν τα αγόρια των πιο εύπορων οικογενειών από την ηλικία των έξι ετών και διδάσκονται ανάγνωση, γραφή και αριθμητική. Αντιθέτως, τα παιδιά των κατοίκων της υπαίθρου και των φτωχών οικογενειών των πόλεων μένουν συνήθως παντελώς αγράμματα.

Από την ηλικία των δώδεκα ετών, πολλά παιδιά φοιτούν σε ειδικά ιδιωτικά ή εκκλησιαστικά ιδρύματα, χάρη στα οποία, μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους, μπορούν να εργαστούν σε κρατικές διοικητικές θέσεις.

4ος αιώνας
Ιδρύεται η Πατριαρχική Σχολή

425
Ιδρύεται το Πανδιδακτήριο

855
Ιδρύεται η Σχολή της Μαγναύρας

♦ Η «ανώτατη» εκπαίδευση

Από τον 4ο αιώνα και εξής για τις ανάγκες της Εκκλησίας λειτουργεί η Πατριαρχική Σχολή. Ωστόσο, τη μόρφωση και κατάρτιση των ιερωμένων εξυπηρετούν και άλλες εκκλησιαστικές σχολές, όπως η Σχολή της Μαгнаύρας.

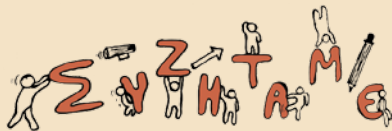
Το 425 στην Κωνσταντινούπολη ιδρύεται το Πανδιδακτήριο από τον ίδιο τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β', έπειτα από προτροπή της γυναίκας του Ευδοκίας. Επειδή η Ευδοκία προέρχεται από την Αθήνα, την πόλη των φιλοσόφων και των πρώτων σημαντικών σχολών, πιστεύει ότι όλοι οι κάτοικοι της Βασιλεύουσας πρέπει να μορφώνονται.

♦ Τι διδάσκονταν οι φοιτητές;

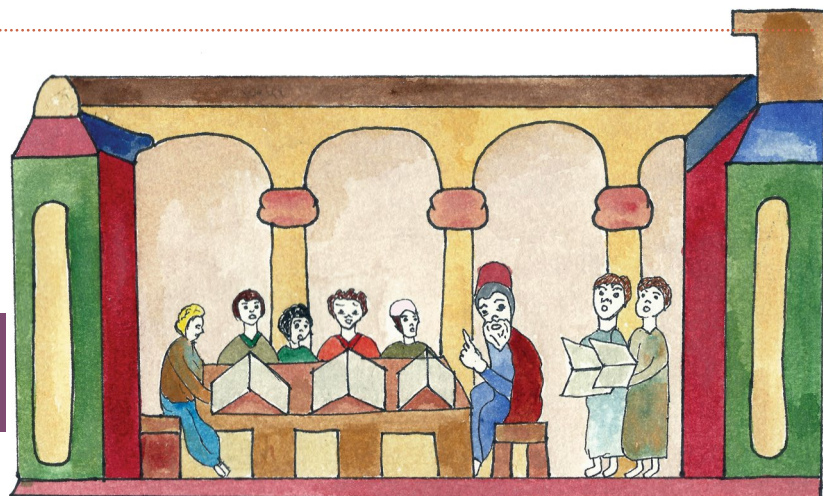
Το Πανδιδακτήριο θεωρείται το πρώτο πανεπιστήμιο στον κόσμο. Οι φοιτητές του αποκτούν γνώσεις γραμματικής, ρητορικής, φιλοσοφίας, αριθμητικής, γεωμετρίας, αστρονομίας, μουσικής και νομικής. Επίσης, μαθαίνουν και ξένες γλώσσες. Όσο για την Πατριαρχική Σχολή, εκεί διδάσκονται θεολογία αλλά και μελετούν αποσπάσματα από συγγράμματα των αρχαίων Ελλήνων. Μόνο κατά τη διάρκεια της Εικονομαχίας η λειτουργία των πανεπιστημίων διαταράσσεται σοβαρά.

Το Πανδιδακτήριο της Μαгнаύρας του Antoine Helbert (ψηφιακή αναπαράσταση)

► Ποιοι φοιτούν στα πανεπιστήμια και τις ανώτερες σχολές;

Στα πανεπιστήμια του Βυζαντίου, τέλος, μοναχοί και λαϊκοί αντιγράφουν και εικονογραφούν συγγράμματα όλων των ειδών από την αρχαία εποχή. Τα βιβλία, βέβαια, είναι ακριβά, γιατί όλα φτιάχνονται με μεγάλο κόπο. Στις βιβλιοθήκες, όμως, επιτρέπεται η μελέτη τους.

Οι πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες είναι ο χώρος όπου γράφονται και εικονογραφούνται όλα τα βιβλία της εποχής. Αντιγράφονται, επίσης, τα συγγράμματα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

♦ Λίγα λόγια για τη μόρφωση των γυναικών

Αν και δεν υπάρχουν σχολεία που να δέχονται κορίτσια, πολλές Βυζαντινές μορφώνονται στο σπίτι τους. Έτσι, υπάρχουν γυναίκες που γίνονται φιλόσοφοι ή αναγνωρίζονται ως ποιήτριες και μουσικοί. Οι κόρες των αριστοκρατικών οικογενειών, τέλος, μιλούν ξένες γλώσσες, ενώ έχουν γνώσεις πολιτικής, φιλοσοφίας και θεολογίας, καθώς και επιστημών και μαθηματικών.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Είμαι η Κασσιανή,
ποιήτρια και συνθέτρια
βυζαντινών ύμνων.
Προέρχομαι από αριστοκρατική
οικογένεια και παραλίγο
να παντρευτώ τον αυτοκράτορα.
Θα γίνω, όμως, γνωστή για τους
ύμνους μου, που ψάλλονται τη
Μεγάλη Τρίτη στις εκκλησίες μας.

Ποίημα
Κασσιανής

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

- A.** Σύμφωνα με την πηγή, ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι **σωστές** (Σ) και ποιες **λανθασμένες** (Λ);

Στο βυζαντινό σχολείο τα παιδιά:

■ μελετούν συγγραφείς της αρχαιότητας.	Σ	Λ
■ διαβάζουν διαρκώς.	Σ	Λ
■ μαθαίνουν για τους πρώτους αυτοκράτορες.	Σ	Λ
■ διδάσκονται μόνο τα στοιχειώδη.	Σ	Λ

«Στο εκπαιδευτικό σύστημα του Βυζαντίου συναντάμε ένα στοιχειώδες σχολείο, που θα διδάξει τα πρώτα γράμματα στο παιδί, και ένα μέσο όπου οι μαθητές διδάσκονταν εννέα τραγωδίες, τρεις κωμωδίες, αποσπάσματα από κείμενα συγγραφέων της αρχαιότητας, γραμματικές και ρητορικές ασκήσεις. Το μέσο σχολείο θα σηκώσει το κύριο βάρος της μόρφωσης των παιδιών στα βυζαντινά χρόνια, εφόσον ανώτατη παιδεία προσφερόταν μόνο στις μεγάλες πόλεις, ενώ ήταν αποκλειστικά συνδεδεμένη με επιμέρους πρωτοβουλίες, κυρίως αυτοκρατόρων αλλά και υψηλά ιστάμενων αξιωματούχων, οι οποίες δε χαρακτηρίζονταν από διάρκεια».

Α. Μαρκόπουλος, Απόσπασμα από την ομιλία «Βυζαντινή Εκπαίδευση και Οικουμενικότητα» (διασκευή)

- B.** Μελετάμε την παρακάτω πηγή.

«Η Εκκλησία έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση. Στα μοναστήρια στις πόλεις μορφώνονταν τα νέα παιδιά. Το αποτέλεσμα ήταν οι υπάλληλοι στα γραφεία να είναι πολύ πιο μορφωμένοι από τους υπαλλήλους του σήμερα. Τα κορίτσια που μορφώνονταν στο σπίτι έπαιρναν, επίσης, πολύ καλή μόρφωση».

Σ. Ράνσιμαν, Απόσπασμα από τη συνέντευξη «Το Βυζάντιο κι Εμείς» (διασκευή)

Ας εξηγήσουμε τώρα:

- α)** τον ρόλο της Εκκλησίας στην εκπαίδευση κατά τη βυζαντινή περίοδο.
β) τι συμβαίνει με τη μόρφωση των κοριτσιών.

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

3, 2, 1... και φύγαμε!
Ας σημειώσουμε:

3 ανώτατα
εκπαιδευτικά
ιδρύματα

--	--	--	--

2 από τα διδασκόμενα μαθήματα

--	--

1 όνομα θρησκευτικής ποιήτριας

--

Τον 11ο αιώνα οι Σελτζούκοι Τούρκοι, όπως άλλωστε και οι Νορμανδοί, αποσπούν διάφορα βυζαντινά εδάφη. Η συντριπτική ήττα των Βυζαντινών στο Μαντζικέρτ, μάλιστα, επιτρέπει στους πρώτους να εξαπλωθούν και να συνεχίσουν να δημιουργούν προβλήματα στα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας. Τους Νορμανδούς, όμως, τους απωθεί τελικά ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α΄ Κομνηνός με την υποστήριξη των Βενετών.

Αλλά, μήπως τα εμπορικά προνόμια που αποκτούν εκείνοι για τη βοήθειά τους δημιουργήσουν στη συνέχεια επιπλέον δυσκολίες στους Βυζαντινούς;

Μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

☉ Θα αναλύσουμε τη σημασία των ειρηνικών σχέσεων και των συγκρούσεων των Βυζαντινών με τους εχθρούς της αυτοκρατορίας (Νορμανδούς, Σελτζούκους Τούρκους, ιταλικές ναυτικές πόλεις)

☉ Θα γνωρίσουμε τις ενέργειες του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού για την αντιμετώπιση των κινδύνων από τη Δύση.

◆ Οι εχθροί του Βυζαντίου τον 11ο αιώνα

Στα χρόνια που στον θρόνο βρίσκονται οι τελευταίοι Μακεδόνες αυτοκράτορες, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία αποδυναμώνεται. Η οικονομία της εξασθενεί, οι σχέσεις της με τη Δύση διαταράσσονται και βρίσκεται εκτεθειμένη σε νέους εχθρούς: τους Σελτζούκους Τούρκους στην Ανατολή και τους Νορμανδούς στη Δύση.

◆ Η απειλή των Σελτζούκων Τούρκων

Οι Σελτζούκοι σημειώνουν μεγάλες επιτυχίες στην Ανατολή και εξαπλώνονται γοργά. Στο πέρασμά τους οργανώνουν επιθέσεις στα βυζαντινά εδάφη και κατακτούν τις ανατολικές επαρχίες της Αρμενίας και της Καππαδοκίας έως την Καισάρεια. Επόμενος στόχος τους είναι η Κωνσταντινούπολη.

1071

Ήττα των Βυζαντινών στο Μαντζικέρτ

1071

Οι Νορμανδοί καταλαμβάνουν το Μπάρι, την τελευταία βυζαντινή πόλη στην Ιταλία

1082

Παραχωρούνται εμπορικά προνόμια στους Βενετούς

Ο Δικέφαλος Αετός

Μπροστά σε αυτόν τον μεγάλο κίνδυνο, ο αυτοκράτορας Ρωμανός Δ΄, της δυναστείας των Δουκών, προσπαθεί να ανακόψει την πορεία τους. Εκστρατεύει στην Αρμενία, αλλά κατατροπώνεται από τον Αλπ Αρσλάν και τα στρατεύματά του. Το 1071, μάλιστα, στη μάχη του Μαντζικέρτ (το σημερινό Μαλαζγκίρτ της Τουρκίας) ο βυζαντινός αυτοκράτορας αιχμαλωτίζεται. Ανενόχλητος πια ο στρατός των Σελτζούκων καταλαμβάνει ολόκληρη σχεδόν τη Μικρά Ασία, κλείνοντας τον δρόμο των Βυζαντινών προς την Ανατολή.

Παρατηρούμε, χωρισμένοι/-ες σε ομάδες, τη διπλανή εικόνα και ανταλλάσσουμε απόψεις σχετικά με τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει η ήττα των Βυζαντινών το 1071.

Ο Ρωμανός Δ΄ Διογένης, αιχμάλωτος του Αλπ Αρσλάν, αρχηγού των Σελτζούκων Τούρκων, μετά τη μάχη του Μαντζικέρτ. Μικρογραφία από χειρόγραφο. Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, Παρίσι.

◆ Οι Νορμανδοί και οι βυζαντινές πόλεις της Ιταλίας

Νορμανδοί στρατιώτες στα 1000-1100. Λεπτομέρεια από τα «Κοστούμια όλων των εθνών» του Άλμπερτ Κρέτσμερ (1882)

Τον ίδιο καιρό που οι Σελτζούκοι προελαύνουν στην Ανατολή, οι Νορμανδοί, με αφετηρία τη Σκανδιναβική χερσόνησο, καταλαμβάνουν μία προς μία τις βυζαντινές πόλεις της Ιταλίας, με τελευταία το Μπάρι (1071). Έτσι, η βυζαντινή κυριαρχία στην Ιταλία φτάνει πια στο τέλος της.

Οι Νορμανδοί στην Ιταλία

Δυρράχιο:
σημαντικό λιμάνι
στην περιοχή
της σημερινής Αλβανίας

Στη συνέχεια, οι Νορμανδοί πλέουν στην Αδριατική. Μία ομάδα τους, αφού καταλάβει το **Δυρράχιο***, κινείται προς την Κωνσταντινούπολη, ενώ, μία άλλη, λεηλατεί τα παράλια της Πελοποννήσου. Για να αντιμετωπίσει τους Νορμανδούς, ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός ζητά τη βοήθεια των Βενετών και κατορθώνει να επιβληθεί. Πάντως, οι Νορμανδοί δε φεύγουν από τη Βαλκανική χερσόνησο με άδεια χέρια. Τα Ιωάννινα, η Κέρκυρα, η Ζάκυνθος, η Κεφαλονιά, η Θεσσαλονίκη είναι μερικές από τις περιοχές που έχουν κατακτήσει, προτού, βέβαια, τις απελευθερώσουν και πάλι οι Βυζαντινοί.

Αυτός είναι ο Πύργος του Νορμανδού Βοημούνδου Α΄ στο κάστρο των Ιωαννίνων. Ο πατέρας του Βοημούνδου, ο Γυισκάρδος, είναι εκείνος που έχει δώσει το όνομά του στο Φισκάρδο, το γραφικό λιμανάκι της Κεφαλονιάς.

Γνώριζες ότι...

...κατά την Ύστερη βυζαντινή περίοδο το Βυζάντιο έχει να διαχειριστεί την επιθετικότητα των ισχυρών εχθρών του (Σελτζούκοι Τούρκοι, Νορμανδοί), την επικράτηση των ιταλικών ναυτικών πόλεων στον τομέα του εμπορίου, την απώλεια δημόσιων εσόδων, τη διάλυση του θεματικού στρατού του και τη στήριξη μόνο σε επαγγελματικό στρατό (μισθοφόροι);

◆ Τα εμπορικά προνόμια των Βενετών και των Γενουατών*

χρυσόβουλο:
επίσημο κρατικό έγγραφο
με τη σφραγίδα
του αυτοκράτορα

Αφού με τον στόλο τους κατορθώνουν να απομακρύνουν τους Νορμανδούς από τη Βαλκανική χερσόνησο, ο Αλέξιος Α΄ προσφέρει στους Βενετούς εμπορικά προνόμια στα λιμάνια της Μεσογείου. Έτσι, εκείνοι, που είναι εξαιρετικοί έμποροι, με το **χρυσόβουλο*** του αυτοκράτορα είναι πλέον ελεύθεροι να μεταφέρουν τα προϊόντα τους στους λαούς της Ανατολής, χωρίς να πληρώνουν φόρους στο Βυζάντιο. Για διευκόλυνσή τους, μάλιστα, τους παραχωρούνται και θέσεις στο λιμάνι του Γαλατά για να στήνουν τα μαγαζιά και τις αποθήκες τους. Πολύ σύντομα, οι Βενετοί θα αποκτήσουν και δική τους συνοικία στην Κωνσταντινούπολη.

Γενουάτες:
οι κάτοικοι της Γένοβας,
μιας ισχυρής ναυτικής
πόλης της Ιταλίας

Η παραχώρηση εμπορικών προνομίων στους Βενετούς, όμως, αποδυναμώνει την οικονομία και το κύρος του βυζαντινού κράτους.

Οι Βενετοί στο λιμάνι της Κωνσταντινούπολης. Μινιατούρα από το χειρόγραφο Βιβλίο των Θαυμάτων του Μάρκο Πόλο, 15ος αιώνας, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, Παρίσι.

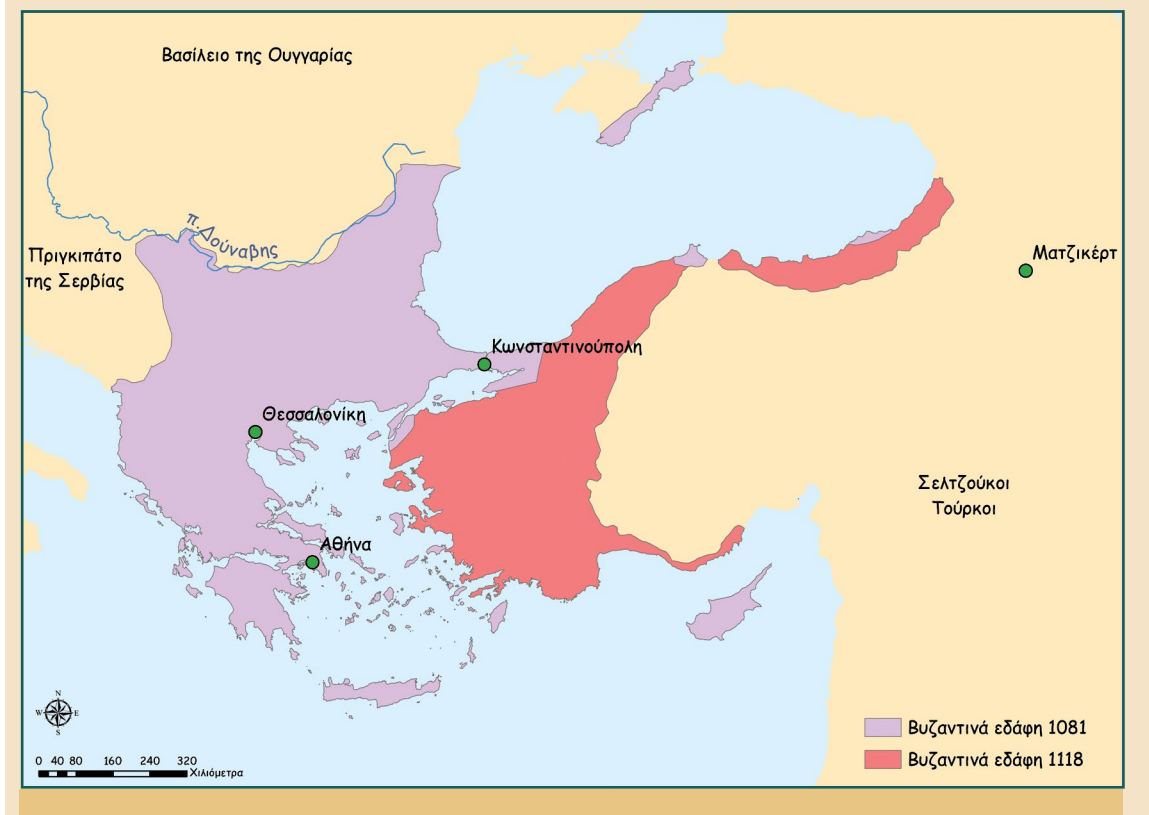
Από την άλλη, για να περιορίσει την συνεχώς αυξανόμενη δύναμή τους, ο Αλέξιος Α΄ παραχωρεί και στους κατοίκους της πόλης Γένοβας, τους Γενουάτες, μερικά εμπορικά προνόμια, τα οποία θα διευρυνθούν αργότερα. Ξεκινάει, έτσι, ένας ανταγωνισμός μεταξύ των ιταλικών συνοικιών της Κωνσταντινούπολης, ο οποίος σύντομα θα προκαλέσει νέα προβλήματα στην αυτοκρατορία.

► Ας υποθέσουμε ότι είσαι ένας βυζαντινός έμπορος εκείνης της εποχής. Τι θα σκεφτόσουν για την οικονομική διείσδυση των Βενετών και των Γενουατών στην Κωνσταντινούπολη;

◆ Και πάλι οι Σελτζούκοι Τούρκοι

Μετά την απόκρουση των Νορμανδών, ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός και οι διάδοχοί του στρέφονται ξανά εναντίον των Σελτζούκων και καταφέρνουν έτσι να ανακτήσουν κάποιες περιοχές και να επεκτείνουν τα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας.

► Κατά την περίοδο της βασιλείας των Κομνηνών οι Βυζαντινοί καταφέρνουν να ανακτήσουν κάποια από τα εδάφη που χάθηκαν μετά τη συντριπτική ήττα τους στη μάχη του Μαντζικέρτ. Ποια είναι αυτά, σύμφωνα με τον παραπάνω χάρτη;

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

- A.** Σε ζευγάρια, διαβάζουμε προσεκτικά τα λόγια του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού και καταγράφουμε τρία από τα προνόμια που παραχωρούνται στους Βενετούς.

συνοικία του Περάματος:
σημείο επιβίβασης κοντά στη συνοικία του Γαλατά

σκάλα:
ο ενδιάμεσος σταθμός πλοίου μεταξύ του λιμανιού απ' όπου αναχωρεί και του τελικού προορισμού του

Μικρογραφία από χειρόγραφο του 12ου αι.
Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού

Παραχωρούμε στους Βενετούς τα εργαστήρια μαζί με τους επάνω ορόφους που βρίσκονται στη συνοικία του Περάματος* [...], και τρεις σκάλες* που καταλήγουν σ' αυτή την περιοχή [...]. Δίνεται, επίσης, στους Βενετούς το δικαίωμα να κάνουν εμπόριο με κάθε λογής εμπορεύματα σ' όλα τα μέρη της αυτοκρατορίας [...] και την ίδια τη Μεγαλόπολη Κωνσταντινούπολη και γενικά σε όλα τα μέρη που είναι κάτω από την εξουσία της ευσεβούς και ελεήμονος Εξοχότητάς μας, χωρίς να πληρώνουν τίποτε για τις δραστηριότητές τους [...]. Σε όλους αυτούς τους τρόπους η Αυτοκρατορική μου Εξουσία τούς δίνει το δικαίωμα να μη δέχονται οποιονδήποτε έλεγχο.

- B.** Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές (Σ) και ποιες λανθασμένες (Λ);

- Η παρακμή που σημειώνεται με το τέλος της Μακεδονικής δυναστείας εκθέτει το Βυζάντιο σε νέους εχθρούς. Σ   Λ
- Οι Βυζαντινοί χάνουν τη μάχη με τους Σελτζούκους Τούρκους στο Μαντζικέρτ το 1081. Σ   Λ
- Η δυναστεία των Κομνηνών θα προσπαθήσει να απωθήσει τους Νορμανδούς στην Ανατολή και να ανακτήσει χαμένες περιοχές της Δύσης από τους Σελτζούκους. Σ   Λ

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Υπάρχουν πληροφορίες από το σημερινό μάθημα που γνώριζες ήδη;
Ποιες καινούργιες γνώσεις έχεις αποκτήσει;
Ποιο θέμα θα ήθελες να διερευνήσεις περισσότερο;

Συμπλήρωσε τον πίνακα:

Τι γνώριζα	Τι έμαθα	Τι θέλω να διερευνήσω περισσότερο

Η δυναστεία των Κομνηνών ανεβαίνει στον βυζαντινό θρόνο τον 11ο αιώνα και παραμένει έως τις αρχές του 12ου, σε μια περίοδο που πολλά πράγματα αλλάζουν στην αυτοκρατορία. Τότε είναι που παύουν να εφαρμόζονται τα μέτρα προστασίας των απλών γεωργών, αποξενώνεται η πρωτεύουσα από τις αγροτικές περιοχές, αποδυναμώνεται ο στρατός και παραλύουν τα οικονομικά του κράτους. Τι λέτε; Όλα αυτά θα μπορούσαν να δημιουργήσουν δυσάρεσκεια στους κατοίκους του Βυζαντίου;

μελετώντας
αυτό
το κεφάλαιο

☉ θα γνωρίσουμε τους παράγοντες που οδήγησαν το Βυζάντιο σε εσωτερικά προβλήματα και σταδιακή παρακμή

☉ θα αποτιμήσουμε τις κοινωνικές διαστάσεις της σταδιακής παρακμής του Βυζαντίου.

1096-1099

Α' Σταυροφορία

1147-1149

Β' Σταυροφορία

1176

Ήττα Βυζαντινών από Σελτζούκους
στο Μυριοκέφαλο

1189-1192

Γ' Σταυροφορία

Ασημένιο νόμισμα του Αλέξιου Β' Μέγα Κομνηνού

Γνώριζες ότι...

...οι Κομνηνοί ήταν μια ισχυρή οικογένεια ευγενών από τη Θράκη, μέλη της οποίας κυβέρνησαν πρώτα τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, αργότερα την Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και μετά πάλι το Βυζάντιο μέσω των γάμων τους με μέλη των οικογενειών των Δουκών, των Αγγέλων και των Παλαιολόγων;

◆ Η εσωτερική πολιτική των Κομνηνών

Στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας οι Κομνηνοί υποστηρίζονται από τους ευγενείς, οι οποίοι ευεργετούνται από το μέτρο της «Πρόνοιας», δηλαδή της ισόβιας παραχώρησης γης με αντάλλαγμα την παροχή στρατιωτικών υπηρεσιών στην αυτοκρατορία, οποτεδήποτε εκείνη κινδυνεύει. Έτσι, το κράτος παύει να προστατεύει τους απλούς γεωργούς που επιβιώνουν πλέον με μεγάλη δυσκολία. Επίσης, λόγω των δυσκολιών, υπάρχουν και αυτοκράτορες της δυναστείας που, στηριζόμενοι στους Λατίνους, ασκούν φιλοδυτική πολιτική.

Ο βυζαντινός αετός, το οικόσημο* της -από την Κόμη της Θράκης καταχόμενης- οικογένειας των Κομνηνών

οικόσημο:
το διακριτικό σήμα μιας παλιάς αριστοκρατικής οικογένειας

◆ Η εξωτερική πολιτική των Κομνηνών

Α΄ Σταυροφορία:
η πρώτη από τις στρατιωτικές κινήσεις των Δυτικών με σκοπό την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων από τους Σελτζούκους Τούρκους

Ο αυτοκράτορας Ιωάννης Β΄ Κομνηνός. Ψηφιδωτό στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη

Άννα η Κομνηνή
Κλασικά
εικονογραφημένα

Ο **Αλέξιος Α΄** (1081-1118) είναι ο αυτοκράτορας, ο οποίος κατακτά εδάφη στη Δυτική Μικρά Ασία και καταφέρνει να απαλλαγεί από τις επιθετικές διαθέσεις που αναπτύσσονται στα Βαλκάνια, αξιοποιώντας κυρίως τη διπλωματική οδό. Την κατάκτηση σημαντικών πόλεων στη Μ. Ασία (Νίκαια, Σμύρνη, Έφεσος, Σάρδεις) την οφείλει στη βοήθεια των δυτικών κρατών που συμμετέχουν στην **Α΄ Σταυροφορία*** (1096-1099). Επίσης, ο Αλέξιος είναι εκείνος που παραχωρεί στους Βενετούς εμπόρους αποβάθρες και καταστήματα στην προκουμαία της Κωνσταντινούπολης και τους απαλλάσσει από την καταβολή φόρου σε όσα βυζαντινά λιμάνια επισκέπτονται με τα πλοία τους.

Ο **Ιωάννης Β΄** (1118-1143), πάλι, κυριεύει κάποια ξένα κρατίδια στη Μ. Ασία και στα Βαλκάνια. Κυριαρχεί επί των Σλάβων, ενώ προσπαθεί να επιτεθεί και εναντίον των Ούγγρων, οι οποίοι εκείνη την περίοδο γίνονται όλο και πιο δυνατοί και επικίνδυνοι.

Ο Ιωάννης Β΄ Κομνηνός με την επίσημη αυτοκρατορική ενδυμασία σε μαρμάρινο γλυπτό. Αρχές 12ου αιώνα. Campiello de Ca' Angaran, Βενετία.

Όσο για τον **Μανουήλ Α΄** (1143-1180), συνάπτει ειρήνη με τους Ούγγρους και συνεχίζει τις συμπλοκές με τους Σελτζούκους Τούρκους, οι οποίες θα καταλήξουν σε μεγάλη ήττα του βυζαντινού στρατού το 1176 στο Μυριοκέφαλο της Φρυγίας (δίπλα στη σημερινή πόλη Λαοδίκεια της Τουρκίας). Από εκεί και πέρα, οι Σελτζούκοι θα κυριαρχήσουν στη Μικρά Ασία και θα **εξισλαμίσουν*** τους κατοίκους των επαρχιών που έχουν αποτελέσει στο παρελθόν ιδιαίτερα σημαντικές περιοχές για το βυζαντινό κράτος.

εξισλαμίζω:
επιβάλλω την αλλαγή
θρησκείματος και την υπακοή
στον μουσουλμανισμό/ισλαμισμό

Χάρτης με τις
κατακτήσεις
των Κομνηνών

Ο Μανουήλ Α΄ Κομνηνός.
Μικρογραφία σε χειρογραφο
του 12ου αιώνα.
Βιβλιοθήκη του Βατικανού, Ρώμη

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

«Η εικονομαχία και η περίοδος των Κομνηνών διαφέρουν σ' ένα βασικό σημείο: τους κοινωνικούς προσανατολισμούς των εμπνευστών τους. Ενώ οι Ίσαυροι στηρίχθηκαν κυρίως στο λαϊκό εθνικό στοιχείο, οι Κομνηνοί έφεραν σε πέρας την προσπάθειά τους, ευνοώντας κυρίως την αριστοκρατία της χώρας, δηλαδή τις μεγάλες αστικές και στρατιωτικές οικογένειες που σφετερίστηκαν (εκμεταλλεύθηκαν προς όφελός τους) τον κρατικό μηχανισμό και έμειναν πάντα αλληλέγγυες (αλληλοβοηθούμενες) σε μια δράση σχεδόν οικογενειακή, γιατί πολλές από αυτές συνδέονταν μεταξύ τους με οικογενειακούς δεσμούς».

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ (1977). *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 83

Σε ομάδες, εντοπίζουμε τις διαφορές της δυναστείας των Ισαύρων από τη δυναστεία των Κομνηνών.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές (Σ) και ποιες λανθασμένες (Λ);

■ Η «Πρόνοια» ευνοεί τους απλούς γεωργούς.	Σ	Λ
■ Ο βυζαντινός στρατός ηττάται στο Μυριοκέφαλο της Φρυγίας.	Σ	Λ
■ Ο Αλέξιος Α΄ παραχωρεί στους Βενετούς εμπόρους πολλά προνόμια.	Σ	Λ
■ Ο Μανουήλ Α΄ συνάπτει ειρήνη με τους Σελτζούκους Τούρκους.	Σ	Λ
■ Οι Νορμανδοί απειλούν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.	Σ	Λ

B. Ας διαβάσουμε τα επόμενα κείμενα και ας απαντήσουμε στις ερωτήσεις που ακολουθούν.

«Ως "Πρόνοια" εννοείται η παραχώρηση στην τάξη των αξιωματούχων, κατοικημένων περιοχών ή άλλων επικερδών ιδιοκτησιών ως αμοιβή για τις υπηρεσίες τους και υπό τον όρο της εξασφάλισης ορισμένων υπηρεσιών με αφορμή την παραχώρηση».

A. Vasilien (1954). *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324-1453*. Τόμος Β΄, σελ. 258-259

«Το διοικητικό-οικονομικό σύστημα της "Πρόνοιας" μπορεί να θεωρηθεί ως μια πρωτοποριακή λύση στα δυο πιο πιεστικά προβλήματα της βασιλείας του Αλέξιου Α΄, την αποσύνθεση του στρατού και την κατάρρευση της οικονομίας».

G. Theotokis (2010). *Campaigns of the Norman dukes*. σελ. 93 κ.ε.

α) Τι ήταν ο θεσμός της «Πρόνοιας»;

β) Πώς χαρακτηρίζεις το συγκεκριμένο μέτρο και για ποιους λόγους νομίζεις ότι εφαρμόζεται;

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Καταγράφουμε την ενέργεια, η οποία μας έχει κάνει εντύπωση στην πολιτική καθενός από τους Κομνηνούς που γνωρίσαμε στο σημερινό κεφάλαιο:

- ▶ Αλέξιος Α΄: _____
- ▶ Ιωάννης Β΄: _____
- ▶ Μανουήλ Α΄: _____

Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους και ο διαμελισμός της αυτοκρατορίας

Τον 13ο αιώνα, κατά τη διάρκεια της Δ΄ Σταυροφορίας του 1204, τα σχέδια των Σταυροφόρων αλλάζουν με προτροπή των Βενετών και, αντί να απελευθερώσουν τα Ιεροσόλυμα, καταλαμβάνουν τη Βασιλεύουσα. Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία διασπάται σε τέσσερα μικρά κράτη, δύο αυτοκρατορίες και δύο δεσποτάτα*.

Ποια μπορεί να είναι η βασική επιδίωξη των βυζαντινών αρχόντων εκείνων των τεσσάρων ελληνικών κρατών;

δεσποτάτα:
μικρά κράτη (κρατίδια) που διοικούνται από έναν δεσπότη

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

● θα γνωρίσουμε το κίνημα των Σταυροφοριών που οδήγησε τελικά στην Άλωση της Κωνσταντινούπολης και θα αναλύσουμε τα αίτια και τις επιπτώσεις της Άλωσης

● θα αξιολογήσουμε την προσπάθεια όσων ελληνικών κρατών δημιουργήθηκαν να ανακτήσουν την Κωνσταντινούπολη.

Γνώριζες ότι...

...στη στολή και την ασπίδα των Σταυροφόρων υπήρχε ένας σταυρός, επειδή ήθελαν να δείξουν ότι, ως χριστιανοί που ήταν, πολεμούσαν για τη θρησκεία τους και, ό,τι και να έκαναν στη μάχη, ήταν δικαιολογημένοι;

1192-1204

Δ΄ Σταυροφορία

1204

Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους

Οι Σταυροφορίες

Η Α΄ Σταυροφορία από την πλευρά των Αράβων

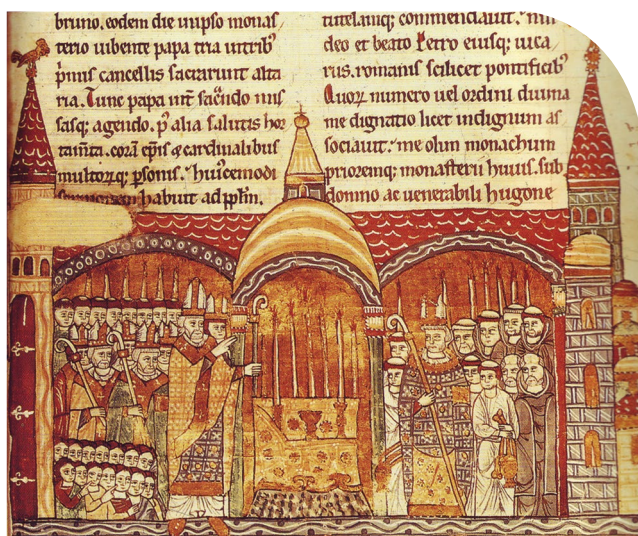
◆ Ιεροσόλυμα: Οι Άγιοι Τόποι

Ανάμεσα στην Αραβική χερσόνησο και τη Μικρά Ασία βρίσκονται τα Ιεροσόλυμα, η Ιερή Πόλη του Ιουδαϊσμού, του Χριστιανισμού και του Ισλάμ. Οι χριστιανοί ταξιδεύουν συχνά εκεί για να προσκυνήσουν τους Αγίους Τόπους και να εκτελέσουν το ύψιστο θρησκευτικό τους καθήκον.

David Roberts (1839). Κατασκήνωση προσκυνητών. Μουσείο Τέχνης του Κλίβελαντ, Οχάιο, ΗΠΑ

◆ Οι Σταυροφορίες

Ο Πάπας Ουρβανός (αριστερά) δίνει άφεση αμαρτιών σε όσους θα πάρουν μέρος στην Α΄ Σταυροφορία. Μικρογραφία από χειρόγραφο της εποχής

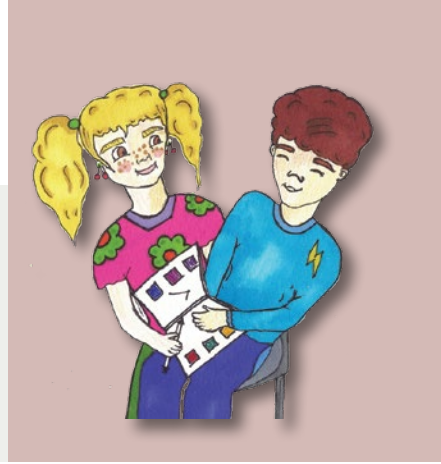

► Γιατί θεωρείται απαραίτητο να λάβουν οι Σταυροφόροι άφεση αμαρτιών; Μήπως αυτή η διαδικασία λειτουργεί ως κίνητρο για τη συμμετοχή τους στις Σταυροφορίες;

Μετά τη βυζαντινή ήττα στο Μαντζικέρτ, η Μικρά Ασία ανήκει πλέον στους μουσουλμάνους Σελτζούκους Τούρκους, οι οποίοι απαγορεύουν το προσκύνημα των χριστιανών στους Αγίους Τόπους. Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α΄ επιθυμεί να ανακαταλάβει τα Ιεροσόλυμα, αλλά δεν μπορεί να το πετύχει μόνος του. Ζητάει, λοιπόν, βοήθεια από τον Πάπα Ουρβανό, ο οποίος δέχεται να βοηθήσει, επειδή έτσι θα αποκτήσει περισσότερη πολιτική και στρατιωτική ισχύ. Έτσι, παρακινεί τους δυτικούς άρχοντες να οργανώσουν πολεμικές εκστρατείες για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων, δηλαδή Σταυροφορίες.

► Αν θυμηθούμε το Σχίσμα των δύο Εκκλησιών, την αποξένωση και την έχθρα Ανατολής και Δύσης, τον ρόλο των μισθοφόρων, τα προνόμια των Βενετών και τη βενετική οικονομική διείσδυση στην Κωνσταντινούπολη, ποιο νομίζεις ότι μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της προσπάθειας του βυζαντινού αυτοκράτορα;

◆ Οι πρώτες Σταυροφορίες

Ιππότες (1870). Münchener Bilderbogen.
Φύλλα εικόνων του Μονάχου

Οι τρεις πρώτες Σταυροφορίες του 11ου και του 12ου αιώνα (1096, 1147 και 1189) έχουν όντως θρησκευτικό χαρακτήρα και, μετά από πολυετείς εκστρατευτικές προσπάθειες, φέρνουν κάποια εδαφικά κέρδη τόσο στη Δύση όσο και στο Βυζάντιο. Κατά κανόνα, όμως, οι Σταυροφόροι δε βοηθούν τους Βυζαντινούς. Αντιθέτως, οργανώνουν οι ίδιοι κράτη σε όσα μέρη κατορθώνουν να απελευθερώσουν από τους Σελτζούκους Τούρκους.

► Το 1204 μια θρησκευτική εκστρατεία αλλάζει πορεία και, αντί να απελευθερώσει τα Ιεροσόλυμα, καταλαμβάνει την Κωνσταντινούπολη. Ας κάνουμε υποθέσεις σχετικά με το πώς φτάνουν τα πράγματα ως εκεί.

Andrea Vicentino. Οι σταυροφόροι που κατακτούν την πόλη Zara το 1202.
Παλάτι των Δόγηδων, Βενετία

◆ Η Σταυροφορία του 1204

έκπτωτος αυτοκράτορας:
αυτός που έχει χάσει
τον θρόνο του

σφετεριστής:
αυτός που παίρνει
την εξουσία
με παράνομα μέσα

Το 1204 το Βυζάντιο είναι οικονομικά και πολιτικά εξαντλημένο από τις πολυετείς εσωτερικές διαμάχες. Τον ίδιο καιρό, οι Σταυροφόροι ετοιμάζονται για τη Δ΄ Σταυροφορία και την ανακατάληψη των Ιεροσολύμων μέσω εισβολής στην Αίγυπτο. Τότε, ο **έκπτωτος αυτοκράτορας*** Αλέξιος Άγγελος ζητάει τη βοήθειά τους, για να επαναφέρει στον θρόνο τον φυλακισμένο πατέρα του Ισαάκιο Β΄ Άγγελο και να απομακρύνει τον **σφετεριστή*** θείο του Αλέξιο Γ΄ Άγγελο. Οι Βενετοί δέχονται και οδηγούν τον στόλο τους στην Κωνσταντινούπολη. Η Πόλη τούς εντυπωσιάζει και, αφού δε λαμβάνουν τα χρήματα που τους έχει υποσχεθεί ο Αλέξιος, αποφασίζουν να την κυριεύσουν. Τελικά, το κατορθώνουν και, επί τρεις ημέρες, καταστρέφουν την Πόλη και σκοτώνουν τους κατοίκους της.

Στη συνέχεια, οι Σταυροφόροι ιδρύουν τη Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης, στην οποία κυρίαρχοι είναι οι Βενετοί. Αναγνωρίζουν ως αρχηγό της Εκκλησίας τον Πάπα και προσπαθούν να διασφαλίσουν τα δυτικά συμφέροντα. Τα σχέδια των Λατίνων, όμως, διαψεύδονται, όταν οι Βυζαντινοί ιδρύουν δικά τους κράτη και ξεκινούν έναν αγώνα ανάκτησης των εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

◆ Τα τέσσερα ελληνικά κράτη

Όσοι βυζαντινοί άρχοντες κατορθώνουν να σωθούν, ιδρύουν τα παρακάτω τέσσερα ελληνικά κράτη.

▴ **Αυτοκρατορία της Νίκαιας** ▾ Ο αυτοκράτορας Θεόδωρος Λάσκαρης δημιουργεί την Αυτοκρατορία της Νίκαιας στη Μικρά Ασία, με πρωτεύουσα τη Νίκαια. Διάδοχοί του είναι οι Παλαιολόγοι, οι οποίοι θα ανακτήσουν την Κωνσταντινούπολη μετά από 57 χρόνια ακατάπαυστων αγώνων.

▶ Αυτό είναι το οικόσημο της οικογένειας Λάσκαρη. Τι σας θυμίζει;

▴ **Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας** ▾ Οι Κομνηνοί δημιουργούν την αυτοκρατορία της Τραπεζούντας στον Εύξεινο Πόντο, με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα. Η αυτοκρατορία θα παραμείνει ανεξάρτητο κέντρο του ελληνισμού για 257 χρόνια.

▶ Εδώ βλέπουμε την τοιχογραφία των Κομνηνών που βρίσκεται στην Αγία Θεοτόκο, μια εκκλησία της Τραπεζούντας. Μήπως θυμίζει κάτι; Ίσως ένα ψηφιδωτό ενός άλλου αυτοκράτορα, σε κάποια άλλη εκκλησία και σε μια άλλη πόλη;

▮ **Δεσποτάτο της Ηπείρου** ▮ Ο Μιχαήλ Α΄ Άγγελος ιδρύει το Δεσποτάτο της Ηπείρου, με πρωτεύουσα την Άρτα. Από εκεί εξορμάει και επεκτείνεται στη δυτική Ελλάδα και τη Μακεδονία. Το 1224 κατορθώνει να απελευθερώσει τη Θεσσαλονίκη από τους Λατίνους.

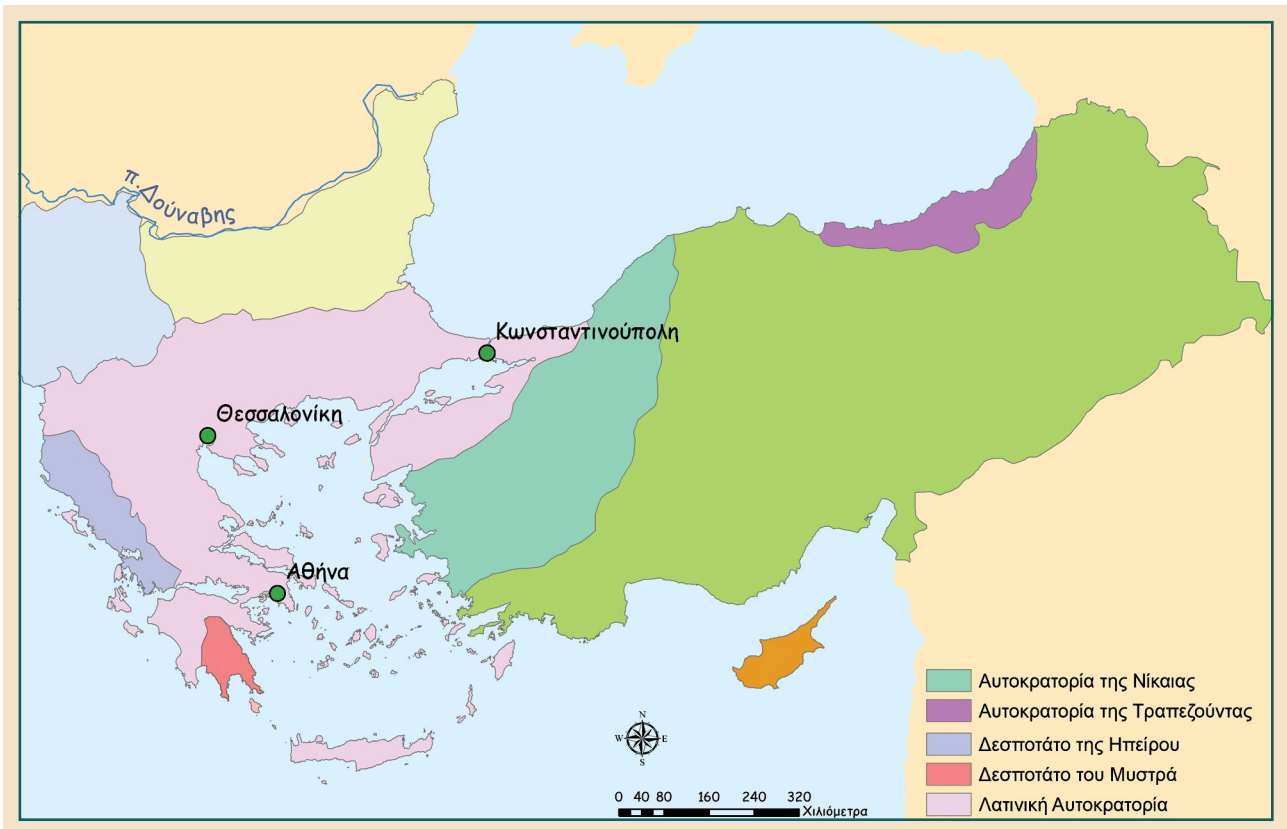

Το παλάτι στον Μυστρά

Το φρούριο της Άρτας

▮ **Δεσποτάτο του Μυστρά** ▮ Οι Παλαιολόγοι καταλαμβάνουν το Δεσποτάτο του Μυστρά από τους Φράγκους και επεκτείνονται ως την Κόρινθο. Στον Μυστρά, πρωτεύουσα του Δεσποτάτου, στέφεται το 1449 ο τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου, ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος.

► Μελετάμε τον χάρτη σε ζευγάρια και σημειώνουμε τις πρωτεύουσες των τεσσάρων ελληνικών κρατών.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

B. Διαβάζουμε την πηγή και κυκλώνουμε τη σωστή απάντηση.

«Του χρόνου στην Κωνσταντινούπολη» είναι η βάση της πολιτικής θεωρίας της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας. Η βάση αυτή τίθεται από τον ιδρυτή της, Θεόδωρο Λάσκαρη, και ακολουθείται και από τους διαδόχους του, τους Παλαιολόγους. Έτσι, ο Παλαιολόγος, ως νέος αυτοκράτορας από τη Νίκαια, γίνεται σύμβολο όλων των διασκορπισμένων Βυζαντινών. Σκοπός του είναι η ανασυγκρότηση του κράτους στη Νίκαια και από εκεί η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Καθήκον του, όμως, είναι να ανακτήσει όχι μόνο τη Βασιλεύουσα, αλλά και όλα τα εδάφη της αυτοκρατορίας».

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, (2012). *Γιατί το Βυζάντιο*

Ο νέος αυτοκράτορας από τη Νίκαια:

- ελπίζει ότι σύντομα θα επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη.
- καλεί όλους τους Βυζαντινούς να πάνε να μείνουν εκεί.
- θέλει να ανακτήσει όλα τα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.
- διασκορπίζει τους Βυζαντινούς και σε άλλα εδάφη.

Τα άλογα του Αγίου Μάρκου

«Το 1204 οι Βενετοί δεν κατέκτησαν απλώς την Κωνσταντινούπολη, αλλά κατάκλεψαν ανεκτίμητους θησαυρούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα "Άλογα του Αγίου Μάρκου" που προήλθαν από τον Ιππόδρομο της Κωνσταντινούπολης. Χρονολογούνται από την κλασική αρχαιότητα και είχαν μεταφερθεί στην Κωνσταντινούπολη από τη Χίο, όταν αυτοκράτορας ήταν ο Θεοδόσιος Β΄. Το 1797, ένας άλλος κατακτητής, ο Ναπολέων, μετέφερε τα άλογα από τη Βενετία στο Παρίσι. Μετά την ήττα του Ναπολέοντα, το 1815, τα πολύτιμα χάλκινα άλογα επανήλθαν στη Βενετία. Σήμερα βρίσκονται στο μουσείο του ναού του Αγίου Μάρκου».

Από τον ιστότοπο του ναού του Αγίου Μάρκου στη Βενετία

A. Ανά δύο, διαβάζουμε την πηγή και γράφουμε δίπλα στην εποχή ή τη χρονολογία το μέρος όπου βρίσκονταν τα χάλκινα άλογα.

- Κλασική αρχαιότητα .....
- Βασιλεία Θεοδοσίου .....
- 1054 .....
- 1204 .....
- 1453 .....
- 1801 .....
- 1940 .....
- 2024 .....

Η Βασιλική
του Αγίου
Μάρκου

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

► Τι νομίζεις ότι είχε περισσότερη αξία για τους Σταυροφόρους, να απελευθερωθούν τα Ιεροσόλυμα από τους Σελτζούκους ή να κατακτήσουν την Κωνσταντινούπολη; Γράψε την απάντησή σου σε τρεις σειρές.

.....

.....

.....

Το 1261 η Κωνσταντινούπολη αποδεσμεύεται από την κατοχή των Δυτικών και γίνεται και πάλι πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η αυτοκρατορία, όμως, δεν είναι πια η ίδια. Πολλά είναι τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στο εσωτερικό της, ενώ, συγχρόνως, τα σύνορά της απειλούνται από παλαιούς και νέους εχθρούς. Μήπως όλα αυτά είναι σημάδια ότι η κατάκτηση της Βασιλεύουσας και η πτώση του Βυζαντίου δε θα αργήσουν πολύ;

1204

Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους

1261

Η Κωνσταντινούπολη απελευθερώνεται

μελετώντας
αυτό
το κεφάλαιο

☉ θα αναπτύξουμε την κριτική μας σκέψη ερευνώντας τον τρόπο ανάκτησης της Κωνσταντινούπολης το 1261 από τον Μιχαήλ Η΄

☉ θα γνωρίσουμε τη νέα κατάσταση της Κωνσταντινούπολης που αντιμετώπισε ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Η΄ μετά την ανάκτησή της.

Γνώριζες ότι...

...η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Βυζαντινούς το 1261 δεν οφείλεται σε κάποια επιτυχημένη πολεμική επιχείρηση, αλλά απλά και μόνο σε ένα τυχαίο γεγονός;

Η Πύλη της Σηλυβρίας στα Τείχη της Κωνσταντινούπολης. Από εδώ ο στρατηγός Αλέξιος Στρατηγόπουλος μπαίνει στην Πόλη και την καταλαμβάνει με τους λιγιστούς του στρατιώτες.

◆ Η Νίκαια νικά!

Κύριο μέλημα όσων ελληνικών κρατών έχουν δημιουργηθεί μετά την Άλωση του 1204 από τους Φράγκους είναι η απελευθέρωση της Κωνσταντινούπολης. Ωστόσο, αυτό δεν είναι εύκολο. Παρόλο που η πόλη στα χέρια των Δυτικών παρακμάζει, τα γερά τείχη της και τα καράβια των Βενετών, που την προστατεύουν από τη θάλασσα, την καθιστούν απροσπέλαστη.

Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, επιχειρεί επανειλημμένα επιθέσεις, χωρίς, όμως, επιτυχία. Για να πετύχει τον σκοπό της, μάλιστα, δε διστάζει να ζητήσει και τη βοήθεια των Γενουατών. Ωστόσο, τελικά η Κωνσταντινούπολη απελευθερώνεται από μια ευνοϊκή συγκυρία και χωρίς εξωτερική βοήθεια.

◆ Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης

Το καλοκαίρι του 1261 ο στρατηγός Αλέξιος Στρατηγόπουλος, με εντολή του αυτοκράτορα της Νίκαιας Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, βρίσκεται στη Θράκη. Καθώς επιθεωρεί περιοχές κοντά στην Κωνσταντινούπολη, πληροφορείται πως η πόλη είναι αφρούρητη. Οδηγεί, λοιπόν, το μικρό στράτευμά του στα τείχη, μπαίνει από ένα στενό πέρασμα και καταλαμβάνει την πόλη χωρίς αντίσταση. Ο Μιχαήλ Η΄ στέφεται αυτοκράτορας και οι κάτοικοι τον υποδέχονται θερμά. Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Βυζαντινούς είναι γεγονός.

«Δεν ήταν τα πολλά χέρια των στρατιωτών που με βοήθησαν ούτε ο φόβος των όπλων τους που κρεμόταν πάνω από τα κεφάλια των Ρωμαίων ούτε τα πειστικά λόγια που από το στόμα μου ή από τους οπαδούς μου έφτασαν στ' αυτιά του πλήθους και, γεμίζοντας τις καρδιές τους, έπεισαν τον λαό να παραδοθεί σε μένα. Όχι, ήταν η βοήθειά σου, Κύριε, που έκανε το θαύμα. Η βοήθειά σου με ύψωσε και έγινα κύριος των όλων, χωρίς εγώ να πείσω κανέναν, αλλά πειθόμενος και χωρίς να εξαναγκάσω κανέναν».

Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος, Αυτοβιογραφία VI, Η.
Byzantion 29-30 (1959-60), σ. 453-455 (διασκευή)

«Υπέρπυρον».
Το χρυσό νόμισμα του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου

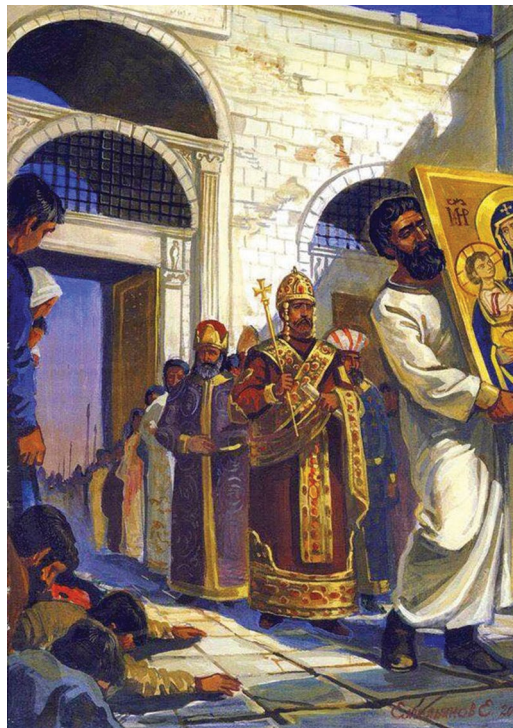

Ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος.
Λεπτομέρεια από χειρόγραφο
των Συγγραφικών Ιστοριών
του Γεωργίου Παχυμέρη, 14ος αι.,
Βαυαρική Κρατική Βιβλιοθήκη, Μόναχο.

Η απελευθέρωση της Κωνσταντινούπολης είναι το σημαντικότερο επίτευγμα του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου και ο ίδιος δίνει στο γεγονός έντονο θρησκευτικό χαρακτήρα. Η στέψη του γίνεται με κάθε επισημότητα στην Αγία Σοφία, την οποία έχει πρώτα επισκευάσει. Στην πομπή προπορεύεται η εικόνα της Παναγίας της Οδηγήτριας πάνω σε άμαξα, ενώ εκείνος ακολουθεί πεζός.

◆ Προτεραιότητες στο εσωτερικό

Όταν ο Μιχαήλ Η΄ φτάνει στην Κωνσταντινούπολη, βρίσκει την πόλη λεηλατημένη και ερειπωμένη, αποχυμνωμένη από τα έργα τέχνης και χρεοκοπημένη. Από το ταμείο της αυτοκρατορίας της Νίκαιας χρηματοδοτεί έργα ανοικοδόμησης. Επισκευάζει τα τείχη και τα δημόσια κτήρια και ανακαινίζει την Αγία Σοφία και άλλους ναούς. Ενισχύει, επίσης, τον πληθυσμό της πρωτεύουσας αλλά και το εμπόριο των Βυζαντινών στο Αιγαίο.

Η είσοδος του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου στην Κωνσταντινούπολη

◆ Οι εξωτερικές απειλές

Οι Δυτικοί οργανώνουν νέα επίθεση για να ανακαταλάβουν την Κωνσταντινούπολη, η αυτοκρατορία, όμως, κινδυνεύει και από άλλους εχθρούς. Τη μεγαλύτερη απειλή αποτελούν οι Σικελοί, μαζί με τους Σέρβους και τους Βούλγαρους. Για να προστατεύσει την πρωτεύουσα από μια πιθανή επίθεση της Δύσης, ο αυτοκράτορας παραχωρεί σημαντικά εμπορικά προνόμια στους Βενετούς και τους Γενουάτες. Συγχρόνως, προσπαθεί να επιτύχει μια συμφωνία για την ένωση της Ορθόδοξης με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Κινήσεις, δηλαδή, που δημιουργούν δυσανεμία στον λαό και τους πολιτικούς του αντιπάλους. Τέλος, καθώς μέσω της διπλωματίας προσπαθεί να αντιμετωπίσει τους **Μογγόλους***, παραμελεί τη Μικρά Ασία, η οποία αποδυναμώνεται μέχρι τελικά να πέσει στα χέρια των Οθωμανών.

Μογγόλοι:
νομαδικά φύλα που ζουν
στα βόρεια της Κίνας

Η ανάκτηση
της Κωνσταντινούπολης

Ο Μιχαήλ Η΄ προσπαθεί με κάθε μέσο να αποκτήσει η αυτοκρατορία την παλιά της αίγλη με κέντρο την Κωνσταντινούπολη. Όμως, ξοδεύει αρκετά χρήματα και εξαντλεί όλα τα διπλωματικά μέσα. Χωρίς χρήματα και συμμάχους, λοιπόν, η τύχη του Βυζαντίου φαίνεται να είναι προκαθορισμένη.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Συμπληρώνουμε τα κενά.

Κύριο μέλημα των ελληνικών κρατών που δημιουργούνται με την _____ της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους είναι η _____ της. Πολλές προσπάθειες γίνονται χωρίς επιτυχία. Το 1261 ο _____ με ένα μικρό στράτευμα μπαίνει στην _____ και την καταλαμβάνει χωρίς _____. Αυτοκράτορας στέφεται ο _____. Οι προσπάθειές του να αποκτήσει η αυτοκρατορία την παλιά της ισχύ εξαντλούν το κράτος. Η _____ του Βυζαντίου μοιάζει αναπόφευκτη.

πτύση
Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος
Άλωση
Πόλη
ανάκτηση
Αλέξιος Στρατηγόπουλος
αντίσταση

B. Επιλέγουμε το σωστό.

Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Βυζαντινούς γίνεται:

- α. το 1204.
- β. το 1261.
- γ. το 1291.

Ο Αλέξιος Στρατηγόπουλος καταλαμβάνει την Κωνσταντινούπολη:

- α. με τη βοήθεια των Γενουατών.
- β. με ένα μικρό στράτευμα.
- γ. κανένα από τα δύο.

Μετά την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Βυζαντινούς, αυτοκράτορας στέφεται:

- α. ο Ιωάννης Βατάτζης.
- β. ο Ιωάννης Δ΄ Λάσκαρης.
- γ. Ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος.

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Αφηγούμαι τα σχετικά με την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Βυζαντινούς σε ένα από τα μέλη της ομάδας μου. Για να έχει η αφήγησή μου αρχή, μέση και τέλος (αλλά και ενδιαφέρον), δεν ξεχνώ να αναφέρω χρονολογίες, τοποθεσίες, το αποτέλεσμα του ιστορικού γεγονότος και όποια άλλη λεπτομέρεια θεωρώ ενδιαφέρουσα.

Δίνω το βιβλίο μου σε ένα μέλος της ομάδας μου για να αξιολογήσει την αφήγησή μου με βάση τα παρακάτω στοιχεία:

- ▶ ΠΟΙΟΣ (όνομα) .....
- ▶ ΠΟΥ (τοποθεσία).....
- ▶ ΠΟΤΕ (χρονολογία).....
- ▶ ΤΙ & ΠΩΣ (λεπτομέρειες ιστορικού γεγονότος) .....
- ▶ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ .....

Από τα πρώτα βυζαντινά χρόνια η Θεσσαλονίκη θεωρείται η δεύτερη σε σπουδαιότητα πόλη της αυτοκρατορίας λόγω της σημαντικής εμπορικής και πνευματικής της δραστηριότητας. Εκεί, τον 14ο αιώνα, αναπτύσσεται και το «κίνημα των Ζηλωτών» που αποτελεί μια δυναμική προσπάθεια υπεράσπισης των αδύναμων κατοίκων. Ποιοι λέτε να είναι οι εκμεταλλευτές και ποιοι οι εκμεταλλευόμενοι στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης;

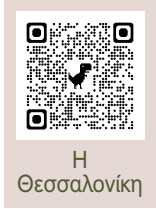

1342-1349
Οι Ζηλωτές αναλαμβάνουν τη διοίκηση της Θεσσαλονίκης

☉ θα αναλύσουμε τους λόγους για τους οποίους η Θεσσαλονίκη παρέμεινε σημαντικό πνευματικό και οικονομικό κέντρο σε όλη τη διάρκεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

☉ θα προσεγγίσουμε κριτικά τη σημασία των ιστορικών και θρησκευτικών κειμηλίων του Αγίου Όρους στον πολιτισμό του τόπου μας.

◆ Η σπουδαιότητα της Θεσσαλονίκης

Τα βυζαντινά μνημεία, οι εκκλησίες και τα έργα τέχνης που σώζονται σήμερα στη Θεσσαλονίκη μαρτυρούν ότι αυτή η πόλη έχει λειτουργήσει ως σπουδαίο οικονομικό και πνευματικό κέντρο κατά τα βυζαντινά χρόνια. Αυτό οφείλεται, κυρίως, στη γεωγραφική της θέση, στο σταυροδρόμι θαλάσσιων εμπορικών δρόμων, που έχει, κατά καιρούς, ενισχύσει την επιθυμία πολλών λαών (Σαρακηνών, Νορμανδών κ.ά.) να κυριεύσουν την πόλη και να λεηλατήσουν τα πλούτη της.

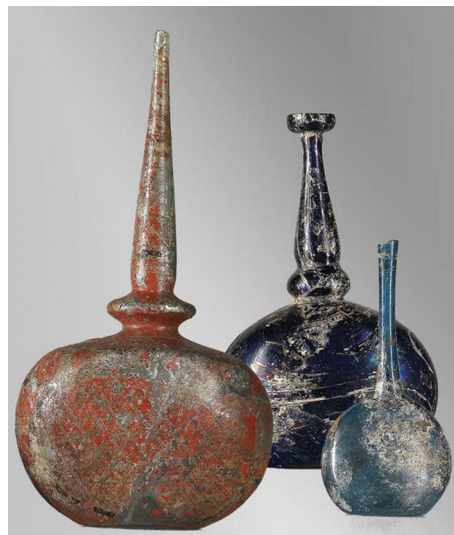

Η Ροτόντα, κτίσμα της Θεσσαλονίκης που ανήκει στα παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης και αποτελεί Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO

Κατά την περίοδο της παρακμής της αυτοκρατορίας (13ος-14ος αιώνας), η Θεσσαλονίκη διατηρεί και αυξάνει την εμπορική της δράση, αλλά και την πνευματική της δραστηριότητα μέσω των εκπαιδευτηρίων όλων των βαθμίδων που διαθέτει.

Γνώριζες ότι...

...στο διάστημα των δέκα περίπου ετών, κατά το οποίο οι Ζηλωτές είχαν τον απόλυτο έλεγχο της Θεσσαλονίκης, δημιουργήθηκε ένα καθεστώς παρόμοιο με εκείνο της αρχαίας Αθηναϊκής Δημοκρατίας;

Κεραμικά αγγεία από γυαλί καλυμμένο με σμάλτο που επιβεβαιώνουν την εμπορική σπουδαιότητα της Θεσσαλονίκης. Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη

◆ Οι Ζηλωτές

Στη Θεσσαλονίκη αναπτύσσεται και το «κίνημα των Ζηλωτών», μιας ομάδας που υπερασπίζεται τα συμφέροντα των χαμηλών τάξεων απέναντι στους πλούσιους, τους γνωστούς μας «δυνατούς». Η αντιπαράθεση αυτή θα πάρει επαναστατικές διαστάσεις και από τη σύγκρουση νικητές θα βγουν οι Ζηλωτές. Αμέσως μετά, εκείνοι απομακρύνουν με τη βία από την πόλη τους ευγενείς, λεηλατούν ή αφαιρούν τις περιουσίες τους και αναλαμβάνουν οι ίδιοι

τη διακυβέρνηση μέσω μιας δημοκρατικής κυβέρνησης. Αυτή η κυβέρνηση θα επιβιώσει έως ότου οι «δυνατοί» θα ξαναπάρουν στα χέρια τους τη διοίκηση της πόλης με τη βοήθεια των αυτοκρατόρων της δυναστείας των Παλαιολόγων. Η δράση των Ζηλωτών, ωστόσο, θα μείνει στην Ιστορία ως σημαντική προσπάθεια απελευθέρωσης των αδυνάτων από την εκμετάλλευση των «δυνατών».

♦ Το Άγιον Όρος

Σε σχετικά κοντινή απόσταση από τη Θεσσαλονίκη, στη χερσόνησο του Άθω, βρίσκεται και το Άγιον Όρος, του οποίου οι θρησκευτικές συλλογές αποτελούν έναν από τους θησαυρούς της Ορθοδοξίας. Πρόκειται για μια **μοναστική πολιτεία*** που σήμερα αποτελεί αυτοδιοικούμενο τμήμα του ελληνικού κράτους και περιλαμβάνει 20 μοναστήρια, καθώς και καταστήματα και υπηρεσίες.

μοναστική πολιτεία:
πολιτεία που την
αποτελούν μοναστήρια

Στα βυζαντινά χρόνια το Άγιον Όρος σταδιακά συγκεντρώνει μοναχούς από όλα τα σημεία της αυτοκρατορίας καθώς και ομάδες ασκητών με κύρος και αναγνώριση. Σημαντική για την εξέλιξη της περιοχής θεωρείται η παρουσία στον χώρο του οσίου Αθανασίου, αλλά και η ίδρυση της Μεγίστης Λαύρας που αποτελεί το πρώτο βήμα για την ίδρυση και άλλων μονών.

Ιερά Μονή Μεγίστης Λαύρας

Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, το Άγιον Όρος κατακτάται από τους Οθωμανούς και, στα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, αποτελεί πλέον το πνευματικό κέντρο του ελληνισμού. Κάποιοι μοναχοί σπεύδουν να βοηθήσουν ατομικά τον Αγώνα του 1821, ενώ το τέλος της Επανάστασης θα σηματοδοτήσει μια νέα περίοδο ακμής, η οποία συνεχίζεται έως σήμερα.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

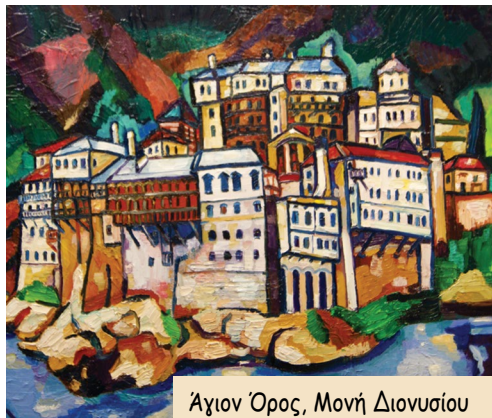
Στα μοναστήρια του Αγίου Όρους βρίσκουμε εικόνες, κειμήλια, έξοχα παραδείγματα μικροτεχνίας, χειρόγραφα και αρχαιακό υλικό τεράστιας ιστορικής αξίας. Πέρα από την καλλιτεχνική, θρησκευτική και πολιτισμική τους αξία, οι θησαυροί του Αγίου Όρους αποτελούν πολύτιμες ιστορικές πηγές. Μας μιλούν για την ανάπτυξη του μοναστισμού και είναι τεκμήρια της διοικητικής, διπλωματικής και πολιτικής ιστορίας όλης της αυτοκρατορίας. Έτσι, το Άγιο Όρος με την αρχιτεκτονική, τη φύση και τα κειμήλιά του αποτελεί μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς διεθνούς εμβέλειας.

Μαρία Νυσταζοπούλου-Πτελεκίδου. Από τον Κατάλογο της Έκθεσης «Οι θησαυροί του Αγίου Όρους στο Παρίσι», 2009 (δασκευή)

- A.** Σε ομάδες, διαβάζουμε την πηγή και ανταλλάσσουμε απόψεις σχετικά με τη σπουδαιότητα των ιστορικών και θρησκευτικών κειμηλίων του Αγίου Όρους.

- B.** Αφού διαβάσουμε προσεκτικά το κείμενο της Ε. Γλύκατζη Αρβελέρ για τη βυζαντινή Θεσσαλονίκη, απαντάμε στο ερώτημα:

Για ποιους λόγους η Θεσσαλονίκη θεωρείται σπουδαίο πνευματικό και οικονομικό κέντρο κατά τη βυζαντινή περίοδο;

Άγιον Όρος, Μονή Διονυσίου

«Προοδευτικά, παρά τις επιδρομές που κατάφεραν τα κτυπήματα κατά της οικονομικής, της εμπορικής και της πνευματικής υπόστασης της πόλης, [...] η Θεσσαλονίκη αποβαίνει ο ναυτικός και οδικός κόμβος της ευρύτερης περιοχής με όλα τα συνακόλουθα: την πληθυσμιακή και **δημογραφική ανάπτυξη***, τις επαφές με τον γύρω κόσμο και με την κοσμοπολίτικη χροιά της».

δημογραφική ανάπτυξη:
το πώς αυξάνει ο πληθυσμός
μιας περιοχής
με την πάροδο του χρόνου

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, απόσπασμα από άρθρο (δασκευή)

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

**Αντιστοιχίζουμε την ονομασία
κάθε βυζαντινού μνημείου
της Θεσσαλονίκης
με τη φωτογραφία του.**

- A.** Βυζαντινά Τείχη της Θεσσαλονίκης
Γ. Βυζαντινά Λουτρά

- B.** Εσωτερικό της Ροτόντας
Δ. Ναός της Αγίας Σοφίας

Τον 15ο αιώνα οι Οθωμανοί, έχοντας κυριεύσει πολλά βυζαντινά εδάφη στη Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια, δημιουργούν ένα δικό τους κράτος. Και παρότι οι προσπάθειές τους είναι ανεπιτυχείς, στόχος τους παραμένει η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Όταν ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος γίνεται αυτοκράτορας, οι ελπίδες των Βυζαντινών αναπτρώνονται.

Τι λέτε να περιμένουν οι Βυζαντινοί ότι θα κάνει ο Παλαιολόγος;

μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

- Θα γνωρίσουμε την πορεία και τα στάδια επέκτασης των Οθωμανών στο Βυζάντιο και τα Βαλκάνια
- Θα κατανοήσουμε το μέγεθος και τη σοβαρότητα των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι Βυζαντινοί
- Θα αξιολογήσουμε τις επιλογές του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου.

Μικρογραφία Παλαιολόγων

Ελένη Παλαιολογίνα

Γνώριζες ότι...

...πατέρας του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ είναι ο αυτοκράτορας Μανουήλ Παλαιολόγος, από τους έξι γιους του οποίου δύο έγιναν αυτοκράτορες του Βυζαντίου, τρεις δεσπότες του Μυστρά και ένας δεσπότης της Θεσσαλονίκης;

1326

Η Μικρά Ασία στα χέρια των Οθωμανών

1368

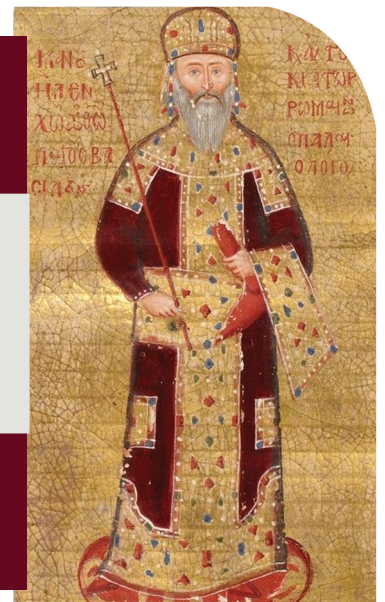
Η Αδριανούπολη γίνεται οθωμανική πρωτεύουσα

1430

Κατάκτηση της Θεσσαλονίκης

1449

Ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος στέφεται αυτοκράτορας στον Μυστρά

Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος, Βυζαντινός Αυτοκράτορας από το 1391 έως τον θάνατό του το 1425

◆ Εμφάνιση και επέκταση των Οθωμανών

Στις αρχές του 14ου αιώνα οι Σελτζούκοι παραμερίζονται από μια άλλη τουρκική φυλή, τους Οθωμανούς. Οι Οθωμανοί έχουν πολύ καλή στρατιωτική οργάνωση και μεγάλη επιθετικότητα. Καταλαμβάνουν βυζαντινές πόλεις στα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας και αναγκάζουν τους κατοίκους σε εξισλαμισμό και στρατολόγηση (ένταξη στον οθωμανικό στρατό). Μέχρι το 1326 έχουν πια τον έλεγχο όλης της Μικράς Ασίας.

Ο Σουλτάνος Ορχάν (1326-1360), ο οποίος έθεσε τα θεμέλια της μελλοντικής επέκτασης των Οθωμανών. Μικρογραφία από χειρόγραφο του 16ου αι. (Κωνσταντινούπολη, Βιβλιοθήκη Τοπκαπί)

◆ Οι οθωμανικές κτήσεις στα Βαλκάνια

Όταν οι Οθωμανοί εμφανίζονται στα Βαλκάνια, έχουν ως στόχο να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη. Καθώς δεν κατορθώνουν κάτι τέτοιο, κατακτούν σχεδόν όλα τα πρώην βυζαντινά εδάφη γύρω από τη Βασιλεύουσα. Το 1368 κάνουν την Αδριανούπολη πρωτεύουσα του κράτους τους και από το 1430 έως το 1440 κυριεύουν ολόκληρη σχεδόν τη Βαλκανική χερσόνησο, φτάνοντας ως την Αδριατική. Μόνο η Κωνσταντινούπολη αντιστέκεται, αλλά κι αυτή για πόσο ακόμα;

Ας θυμηθούμε ότι, μετά τη Δ΄ Σταυροφορία, η αυτοκρατορία διαμελίζεται και δημιουργούνται τέσσερα νέα βυζαντινά κράτη. Από αυτά, η Αυτοκρατορία της Νίκαιας ανακτά την Κωνσταντινούπολη το 1261. Οι αυτοκράτορες της Νίκαιας ανήκουν στη δυναστεία των Παλαιολόγων, μέλη της οποίας έχουν ιδρύσει και ένα άλλο ελληνικό κράτος, το Δεσποτάτο του Μυστρά.

◆ Η δυναστεία των Παλαιολόγων

Το 1261, ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος, μετά από διάφορες διαμάχες για τον θρόνο, γίνεται αυτοκράτορας του Βυζαντίου. Τα χρόνια της δικής του βασιλείας αλλά και των διαδόχων του, σε κυρίαρχο θέμα της βυζαντινής διπλωματίας αναδεικνύεται η Ένωση των Εκκλησιών.

◆ Ενωτικοί και ανθενωτικοί

Η άλλοτε ισχυρή Βυζαντινή Αυτοκρατορία είναι πλέον σκιά του εαυτού της. Η οικονομία της καταρρέει, καθώς χάνονται εδάφη με την επέκταση των Οθωμανών, ενώ έχει ατονήσει και η δύναμη του στρατού της. Δέχεται εχθρικές επιθέσεις από παντού, χωρίς να έχει δυνατό στρατό. Μόνη ελπίδα των Παλαιολόγων, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις εχθρικές επιθέσεις, είναι η βοήθεια του Πάπα, την οποία επιδιώκουν μέσα από την Ένωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας με τη Ρωμαιοκαθολική. Ο κόσμος της αυτοκρατορίας, όμως, είναι διχασμένος. Πολλοί συντάσσονται με τις προσπάθειες των αυτοκρατόρων. Άλλοι, εξοργισμένοι λόγω της Άλωσης του 1204, αρνούνται να γίνουν για ακόμα μια φορά υποτελείς στους Λατίνους.

◆ Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος

Το 1449 ο δεσπότης του Μυστρά Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος διαδέχεται τον αδελφό του στον βυζαντινό θρόνο. Επειδή είναι ενωτικός, αποφασίζει να μη γίνει η στέψη του στην Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης, για να μη δημιουργηθούν αναταραχές και χωριστεί ο λαός ακόμη μια φορά. Έτσι, στέφεται αυτοκράτορας στον ναό του Αγίου Δημητρίου του Μυστρά.

Ο Άγιος Δημήτριος στον Μυστρά

► Τι δείχνει η απόφαση του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου για τη στέψη του στον Μυστρά, σχετικά με τον χαρακτήρα του;

Το έργο του
Κωνσταντίνου
ΙΑ΄
Παλαιολόγου

Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, έχοντας πλήρη συνείδηση της δύσκολης κατάστασης της αυτοκρατορίας, μόλις αναλαμβάνει καθήκοντα:

- ▶ υπογράφει συνθήκη ειρήνης με τον Οθωμανό Σουλτάνο Μουράτ Β΄
- ▶ διαλέγει για συνεργάτες τόσο ενωτικούς όσο και ανθενωτικούς με σκοπό να σταματήσει τις διαμάχες του λαού για το καλό της αυτοκρατορίας
- ▶ εξοπλίζει τη φρουρά της Κωνσταντινούπολης, συντηρεί τον βυζαντινό στόλο και ασφαλίσει την είσοδο του Κεράτιου κόλπου με αλυσίδα, ώστε να μην μπορούν τα εχθρικά πλοία να εισβάλλουν
- ▶ ζητάει βοήθεια από τον Πάπα και προχωράει τα σχέδια για Ένωση των Εκκλησιών, προσκαλώντας καθολικούς ιερείς να κάνουν λειτουργία στην Αγία Σοφία μαζί με κληρικούς της Ορθόδοξης Εκκλησίας
- ▶ προτρέπει τους Βενετούς και τους Γενουάτες που ζουν στην Κωνσταντινούπολη να βοηθήσουν στην οργάνωση της άμυνας της Πόλης, ώστε να εξασφαλίσουν και τη δική τους ασφάλεια. Μετά την πρόσκληση του Παλαιολόγου, οι Βενετοί παρέχουν πλοία, πλήρωμα και τεχνίτες για τη συντήρηση του στόλου, ενώ οι Γενουάτες συντηρούν τα τείχη και διαθέτουν στον αυτοκράτορα 700 μαχητές υπό τον ονομαστό στρατιωτικό Ιωάννη Ιουστινιάνη (Τζιοβάνι Τζουστινιάνι Λόγγο).

Ο Πύργος του Γαλατά που κατασκευάστηκε στην Κωνσταντινούπολη από τους Γενουάτες

◆ Μωάμεθ Β΄

Το 1451 πεθαίνει ο Σουλτάνος Μουράτ Β΄ και τη θέση του παίρνει ο Μωάμεθ Β΄, ο οποίος είναι μόλις 21 ετών. Αυτός είναι αποφασισμένος να καταλάβει τη Βασιλεύουσα και ο αυτοκράτορας δίνει μάχη με τον χρόνο, γνωρίζοντας πια ότι η καταστροφή πλησιάζει.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Μελετάμε τον χάρτη σε ζευγάρια και σημειώνουμε πού ανήκουν τα παρακάτω μέρη το 1451.

- ◆ Η Θεσσαλονίκη .....
- ◆ Τα Ιωάννινα .....
- ◆ Η Κωνσταντινούπολη και τα Στενά .....
- ◆ Η Αθήνα .....
- ◆ Η Εύβοια .....
- ◆ Η Κρήτη .....
- ◆ Ο Μυστράς .....
- ◆ Η Μικρά Ασία .....
- ◆ Η Θράκη .....

B. Διαβάζουμε την πηγή σε ζευγάρια και απαντάμε στην παρακάτω ερώτηση.

«Αυτό δεν έχει ξαναγίνει! Δύο αξιωματούχοι πήραν εντολή να ταξιδέψουν από την Κωνσταντινούπολη στο Μυστρά, έχοντας μαζί τους το αυτοκρατορικό στέμμα για να το φορέσουν στο κεφάλι του Κωνσταντίνου σε μια παράξενη και θλιβερή τελετή. Λίγες εβδομάδες μετά, ο Κωνσταντίνος αφήνει τον Μυστρά για πάντα και φτάνει στην Κωνσταντινούπολη ως εστεμμένος αυτοκράτορας. Ορισμένοι ανθενωτικοί λένε πως η στέψη είναι παράνομη, αλλά πώς να γίνει η στέψη στην Αγία Σοφία; Ο Πατριάρχης είναι ενωτικός και ο λαός δεν πηγαίνει στις τελετές του».

Σ. Ράνσιμαν (1980). *Μυστράς, η Βυζαντινή Πρωτεύουσα της Πελοποννήσου* (διασκευή)

Γιατί δεν έγινε ποτέ η στέψη του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου στην Κωνσταντινούπολη;

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

3, 2, 1... και φύγαμε!

Βρίσκουμε στο κεφάλαιο:

3 σημαντικές αποφάσεις του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου

2 δύσκολα ζητήματα που έχει να αντιμετωπίσει ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος

1 πολύ δυνατό εχθρό του Βυζαντίου.

Αποκομμένη από τους συμμάχους της και περικυκλωμένη από τους Οθωμανούς τον 15ο αιώνα, η αυτοκρατορία βρίσκεται σε κίνδυνο. Ο νεαρός και φιλόδοξος Σουλτάνος Μωάμεθ Β' συνεχίζει να κερδίζει βυζαντινά εδάφη και όλα δείχνουν πως δε θα αργήσει να επιτεθεί και εναντίον της Κωνσταντινούπολης.

Άραγε, θα ανταποκριθεί η Δύση στις εκκλήσεις του Παλαιολόγου για βοήθεια, ώστε να μη χαθεί για πάντα η Βυζαντινή Αυτοκρατορία;

ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΑΥΤΟ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

☉ Θα γνωρίσουμε τη μεγαλειώδη αλλά απέλπιδα προσπάθεια των Βυζαντινών να σώσουν την Κωνσταντινούπολη

☉ Θα αξιολογήσουμε τη σημασία της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης

☉ Θα ερευνήσουμε κείμενα, θρύλους και παραδόσεις που αναφέρονται στην Άλωση της Κωνσταντινούπολης.

1449

Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος στέφεται αυτοκράτορας του Βυζαντίου

1451

Ο Μωάμεθ Β' ο Πορθητής γίνεται Σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

1452

Ορθόδοξοι και καθολικοί ιερείς συλλειτουργούν στον ναό της Αγίας Σοφίας

1453

Η Κωνσταντινούπολη καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς

Γνώριζες ότι...

...η Μάρα, η χήρα του Σουλτάνου Μουράτ Β', κόρη του ηγεμόνα της Σερβίας Μπράνκοβιτς και της Ελληνίδας Ειρήνης Κατακουζηνού, είχε δεχτεί πρόταση γάμου από τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, την οποία και δεν αποδέχτηκε;

► Οι επιτυχίες των Οθωμανών στο πεδίο της μάχης περιορίζουν πολύ τα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Παρατηρούμε τον χάρτη σε ζευγάρια και συζητάμε:

→ Ποιες περιοχές ανήκουν στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, όταν στον θρόνο ανεβαίνει ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος;

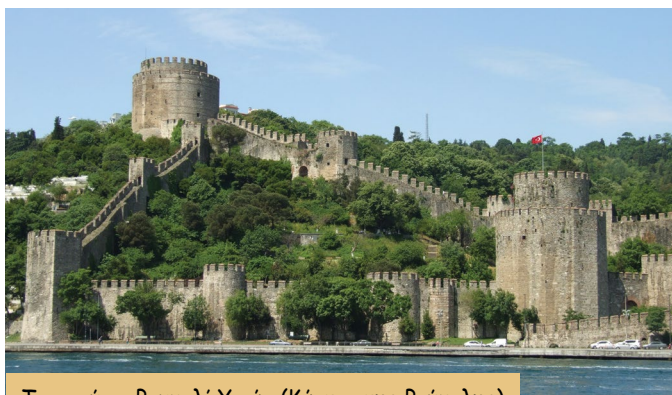
→ Η Κωνσταντινούπολη έχει γύρω της συμμάχους που να είναι σε θέση να τη βοηθήσουν στο ενδεχόμενο μιας επίθεσης;

→ Από ποια περάσματα μπορούν να έρθουν ενισχύσεις;

→ Σε ποια βυζαντινά εδάφη εκτείνεται το κράτος των Οθωμανών;

→ Τον Σουλτάνο Μωάμεθ Β΄ οι ιστορικοί τον αποκαλούν «Πορθητή». Τι συμπεραίνουμε από αυτό;

◆ Μωάμεθ Β΄, ένας φιλόδοξος Σουλτάνος

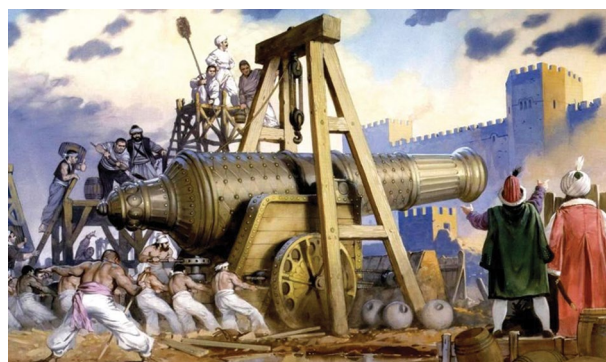

Το φρούριο Ρουμελί Χισάρ (Κάστρο της Ρούμελης)

Ο Μωάμεθ Β΄ συνεχίζει τις επιθέσεις του στα βυζαντινά εδάφη, ενώ κατασκευάζει και ένα τεράστιο φρούριο στη βυζαντινή πλευρά του Βοσπόρου, το Ρουμελί Χισάρ. Επίσης, ναυπηγεί πλοία και φροντίζει για την κατασκευή ενός υπερόπλου, ενός κανονιού που εκτοξεύει βλήματα μεγάλου μεγέθους (μπομπάρδα). Όλα δείχνουν ότι ο νεαρός Σουλτάνος φιλοδοξεί να κατακτήσει την Κωνσταντινούπολη.

Ο Πορθητής και το Βυζάντιο

Η μπομπάρδα. Λέγεται ότι είχε μήκος 8 μ., διάμετρο 75 εκ. και είχε δυνατότητα να εκτοξεύσει βλήμα 544 κιλών

◆ Οι προετοιμασίες των Βυζαντινών

Η Κωνσταντινούπολη, περικυκλωμένη από τους Οθωμανούς και αποκομμένη από συμμάχους, κινδυνεύει.

συλλειτουργία:
κοινή λειτουργία καθολικών
και ορθόδοξων Χριστιανών

Ωστόσο, ο αυτοκράτορας δεν πτοείται. Φροντίζει για την άμυνα της πόλης, επισκευάζοντας τα τείχη, αναδιοργανώνοντας

τον στρατό και κλείνοντας το άνοιγμα του Κεράτιου κόλπου με χοντρή αλυσίδα. Συγχρόνως, προσβλέποντας σε βοήθεια από τη Δύση, οργανώνει **συλλειτουργία*** Ορθόδοξων και Καθολικών στην Αγία Σοφία. Με αυτήν την τελευταία ενέργειά του, όμως, ο λαός δε συμφωνεί.

Η μεσαιωνική πόλη και ο Γαλατάς με τα τείχη τους και τμήμα της αλυσίδας που έκλεινε την είσοδο του Κεράτιου κόλπου. Νωπογραφία.
Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης

◆ Η πολιορκία της Βασιλεύουσας

κλοιός:
περικύκλωση

Τον Απρίλιο του 1453 ο Μωάμεθ Β΄ βρίσκεται μπροστά από τα τείχη της Βασιλεύουσας με πολυάριθμο στρατό και η πολιορκία της Κωνσταντινούπολης ξεκινάει. Τα τείχη βομβαρδίζονται αδιάκοπα και επισκευάζονται συνεχώς από τους μαχόμενους υπερασπιστές. Τρία γενοβέζικα πλοία και ένα βυζαντινό σπάνε τον οθωμανικό **κλοιό*** από τη θάλασσα και φέρνουν ενισχύσεις και τρόφιμα. Ο Σουλτάνος απαντάει με μια εντυπωσιακή κίνηση: μεταφέρει 70 πλοία πάνω από τον Κεράτιο κόλπο!

Οι Βυζαντινοί πολιορκούνται τώρα στενά από τη στεριά και από τη θάλασσα. Αναγκάζονται, λοιπόν, να μειώσουν την άμυνά τους στα χερσαία τείχη, ώστε να την ενισχύσουν στα παράλια. Στην πύλη του Αγίου Ρωμανού οι Οθωμανοί στήνουν έναν ξύλινο πολιορκητικό πύργο, ενώ σκάβουν λαγούμια (υπόγειες στοές), για να περάσουν κάτω από τα τείχη της Πόλης. Οι υπερασπιστές αποκρούουν κάθε προσπάθεια των πολιορκητών με γενναίο ψυχία. Βοήθεια από τη Δύση, όμως, δεν έρχεται και ο Σουλτάνος στέλνει τελεσίγραφο: εάν οι Βυζαντινοί δεν παραδοθούν, θα εισβάλλει στην πόλη.

Οι ανθενωτικοί

Χάρτης Κωνσταντινούπολης

Πώς πέρασαν 70 πλοία τον Κεράτιο κόλπο;

Μωάμεθ: Αν παραδώσεις ειρηνικά την πόλη, τότε εσύ και οι άρχοντές σου έχετε την άδεια να διαφύγετε και να διαφυλάξετε τις περιουσίες σας. Αν, όμως, αποφασίσεις να αγωνιστείς μέχρι το τέλος, εσύ και οι δικοί σου θα χάσετε τη ζωή και τα υπάρχοντά σας, ενώ οι κάτοικοι της πόλης θα σκορπιστούν ως αιχμάλωτοι στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα!

Κωνσταντίνος: Το να σου παραδώσω την πόλη δεν είναι απόφαση ούτε δική μου ούτε κανενός άλλου που κατοικεί σε αυτή. Αποφασίσαμε από κοινού να πεθάνουμε με τη θέλησή μας.

♦ «Η Πόλις εάλω»!

γενίτσαροι:
στρατιωτικά σώματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που συγκροτούνταν από αιχμαλώτους πολέμου και παιδιά χριστιανικών οικογενειών

Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453)

► Παρατηρούμε σε ζευγάρια τον πίνακα του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου.

→ Μπορούμε να εντοπίσουμε τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Παλαιολόγο; Πώς τον ξεχωρίζουμε από τις άλλες μορφές του πίνακα;

Οι Βυζαντινοί αρνούνται να παραδώσουν την Κωνσταντινούπολη και τα ξημερώματα της 29ης Μαΐου ξεκινάει η μεγάλη επίθεση. Οι Οθωμανοί πολεμούν με μανία, αλλά και οι Βυζαντινοί αντιστέκονται σθεναρά. Σχηματίζεται η εντύπωση ότι, για άλλη μια φορά, η Κωνσταντινούπολη θα σωθεί. Ο στρατηγός Ιουστινιάνης, όμως, τραυματίζεται, ενώ από μια μικρή ανοικτή πύλη εισχωρεί μια μεγάλη ομάδα **γενιτσάρων***. Τα πλήθη των Οθωμανών εισβάλλουν στην πόλη.

Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, αφού αρνείται να παραδώσει την πόλη, οργανώνει λιτανεία με την εικόνα της Παναγίας. Επειδή, εκτός από κάποιους εθελοντές, βοήθεια από τη Δύση δεν έρχεται, στηρίζει πλέον τις ελπίδες του στην πίστη και την ανδρεία των μαχητών του, στο πλευρό των οποίων πολεμάει και ο ίδιος.

Θεόφιλος Χατζημιχαήλ (1932). Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος ατρόμητος στη μάχη της 29ης Μαΐου 1453. Μουσείο Θεόφιλου, Λέσβος

→ Διακρίνουμε τους Οθωμανούς από τους Βυζαντινούς; Ποιες διαφορές εντοπίζουμε στην ένδυση και στον οπλισμό τους;

Φαούστο Ζονάρο. Ο Μωάμεθ Β΄ μπαίνει στην Κωνσταντινούπολη. Ελαιογραφία, Ανάκτορο Ντολμά Μπαχτσέ, Κωνσταντινούπολη

Ωστόσο, ο αγώνας είναι άνισος. Ο αυτοκράτορας σκοτώνεται, πολεμώντας στην Πύλη του Αγίου Ρωμανού, και η Άλωση της Κωνσταντινούπολης είναι πλέον γεγονός.

Ο Μωάμεθ, με μια λαμπρή πομπή, μπαίνει στην Κωνσταντινούπολη θριαμβευτής. Προσεύχεται μέσα στην Αγία Σοφία και ανακοινώνει πως στο εξής πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας του θα είναι αυτή η πόλη, την οποία μετονομάζει σε Κωνσταντινιχίε. Στη συνέχεια, η Αγία Σοφία θα μετατραπεί σε τζαμί και ο Μωάμεθ Β΄ θα αποκτήσει το προσωνύμιο «Πορθητής».

◆ Οι συνέπειες της Άλωσης

υπερπόντια ταξίδια:
πολύ μακρινά ταξίδια
σε ανοικτές θάλασσες

Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης ξεκινάει η μακρά περίοδος της οθωμανικής κυριαρχίας. Κάποιοι Βυζαντινοί αναζητούν νέες πατρίδες, ενώ οι περισσότεροι λόγιοι καταφεύγουν στη Δύση. Οι εμπορικοί δρόμοι προς την Ανατολή κλείνουν και στη Δύση ξεκινούν τα *υπερπόντια ταξίδια** για την ανακάλυψη νέων εμπορικών δρόμων.

◆ Θρύλοι και παραδόσεις για την Άλωση

Κωνσταντίνος Παλαιολόγος.
Ανάγλυφο, Πολεμικό Μουσείο Αθηνών.
Φωτογραφία: Βάσος Φαληρέας

Ο Μαρμαρωμένος Βασιλιάς και η Κόκκινη Μηλιά

Κύριο μέλημα του Μωάμεθ, όταν έχει καταλάβει πια την Κωνσταντινούπολη, είναι να εντοπίσει τον νεκρό αυτοκράτορα. Μόνο έτσι επικυρώνεται η νίκη του, άλλωστε. Όμως, από τον σκληρό αγώνα και τον τρόπο που ο αυτοκράτορας χάνει τη ζωή του στο πεδίο της μάχης, τίποτα δεν τον θυμίζει. Οι άνθρωποι του Σουλτάνου τον αναγνωρίζουν μονάχα από τα

υποδήματά του που φέρουν το σύμβολο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, τον δικέφαλο αετό. Ο Σουλτάνος θάβει τον αυτοκράτορα με τιμές, αλλά κρατάει το σημείο ταφής μυστικό.

Γεννιέται έτσι ο θρύλος του «Μαρμαρωμένου Βασιλιά». Σύμφωνα με αυτόν, ένας άγγελος κάνει τον αυτοκράτορα πέτρα, ώστε να ζήσει στους αιώνες και, όταν έρθει η κατάλληλη στιγμή, να μπορεί να τον ξυπνήσει. Τότε, εκείνος θα πάρει το σπαθί του, θα απελευθερώσει την Κωνσταντινούπολη και θα κυνηγήσει τους εχθρούς της ως τα πέρατα του κόσμου, ως την Κόκκινη Μηλιά.

Ένα σύγχρονο τραγούδι, με τίτλο «Ο Μαρμαρωμένος Βασιλιάς» (μουσική: Απ. Καλδάρas, στίχοι: Πυθαγόρας), στηρίζεται σε αυτόν τον θρύλο. Το κόκκινο μήλο στην παράδοση κάποιων λαών συμβολίζει τον ζηλευτό και ποθητό τόπο. Στην παράδοση των λαών της Ανατολής μπορεί να συμβολίζει τη Ρώμη, τη Βιέννη, την Κωνσταντινούπολη. Για τους λαούς της Δύσης, από την άλλη, συμβολίζει την άκρη του κόσμου που πολλές φορές ταυτίζεται με τα βόρεια της Ανατολής.

► Διαβάζουμε τον θρύλο, ακούμε το τραγούδι και συζητάμε:

- Ποια κοινά στοιχεία βρίσκουμε στον θρύλο του Μαρμαρωμένου Βασιλιά και το ομώνυμο τραγούδι;
- Τα πουλιά, οι μαντατοφόροι των παραδοσιακών δημοτικών τραγουδιών, δε φέρνουν πίσω νέα από την Κόκκινη Μηλιά. Τι συμπεραίνουμε;
- Μύθοι και θρύλοι φαίνεται να συνοδεύουν πάντοτε τους ήρωες της Ιστορίας. Γνωρίζουμε παρόμοιες ιστορίες για μυθικούς ήρωες ή θρύλους για ιστορικά πρόσωπα;

Γνώριζες ότι...

...ο θρύλος του «Μαρμαρωμένου Βασιλιά» παρέμεινε τόσο ζωντανός στις συνειδήσεις των ανθρώπων που οι Οθωμανοί, από φόβο μήπως εκπληρωθεί η προφητεία, έσπευσαν να σφραγίσουν τη Χρυσή Πύλη στην Αγία Σοφία, επειδή πίσω της άγγελος και αυτοκράτορας περιμένουν να έρθει το πλήρωμα του χρόνου;

Ο Κωνσταντῖνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος.
Ελαιογραφία στο Ναυτικό Μουσείο Κρήτης

Ήταν η Άλωση του 1453 μια προδιαγεγραμμένη ιστορία;

♦ Η Άλωση στη λογοτεχνία

Ας πάρουμε μια μικρή γεύση.

Γιατί πουλί μ' δεν κελαηδείς;

Γιατί πουλί μ' δεν κελαηδείς,
πως κελαηδούσες πρώτα;
Αχ, πώς μπορώ να κελαηδώ,
πως κελαηδούσα πρώτα.
Μου κόψαν τα **φτερούδια*** μου,
μου πήραν τη **λαλιά*** μου.
Μας πήρανε βρε αμάν την Πόλη μας
και την Αγία Σοφία μας.
Κλαίγει **πικράν*** η Παναγιά.

Θρακιώτικος θρήνος για
την Άλωση της Κωνσταντινούπολης

φτερούδια: τα μικρά φτερά
λαλιά: φωνή
πικράν: με πίκρα, πικραμένη

Ρωμαϊκό ψηφιδωτό από το μουσείο της Ραβέννας

Λεπτομέρεια από το ψηφιδωτό «Δέησις»
στην Αγία Σοφία

Σώπασε κυρά Δέσποινα...

Ψάλλει ζερβά* ο βασιλιάς, δεξιά ο πατριάρχης,
κι απ' την πολλή την ψαλμουδιά **εσειόντανε*** οι κολόνες. (...)
Πάψετε το **χερουβικό*** κι ας χαμηλώσουν τ'άγια,
παπάδες πάρτε τα **γιερά***, και σεις κεριά σβηστήτε... (...)
Γιατί 'ναι θέλημα Θεού η Πόλη να τουρκέψει.
Η Δέσποινα τaráχτηκε, κι εδάκρυσαν οι εικόνες.
«Σώπασε κυρά Δέσποινα και μην πολυδακρύξεις,
πάλι με χρόνους με καιρούς πάλι δικά μας θα 'ναι».

Δημοτικό τραγούδι

ζερβά: αριστερά
εσειόντανε: σείονταν
χερουβικό: ψαλμωδία
γιερά: ιερά

► Διαβάζουμε προσεκτικά σε ζευγάρια
και συζητάμε:

Τον θρακιώτικο θρήνο
«Γιατί πουλί μ' δεν κελαηδείς»
τον έχουν τραγουδήσει
πολλοί αξιόλογοι καλλιτέχνες.
Ας αναζητήσουμε διάφορες
εκτελέσεις του στο διαδίκτυο.

- Ποιος φέρνει συνήθως τα μαντάτα στα δημοτικά τραγούδια; Σε ποιο από τα δύο κείμενα κάνει την εμφάνισή του αυτός ο γνωστός μαντατοφόρος; Φέρνει δυσάρεστα ή ευχάριστα νέα;
- Θα μπορούσε το δημοτικό τραγούδι «Σώπασε κυρά Δέσποινα...» να αποτελεί συνέχεια του θρήνου «Γιατί πουλί μ' δεν κελαηδείς;». Ποια εικόνα είναι κοινή στα δύο κείμενα;
- Σε ποιον χώρο διαδραματίζεται το δημοτικό τραγούδι «Σώπασε κυρά Δέσποινα...»; Με ποια ιστορική πληροφορία μπορεί να συνδεθεί το περιεχόμενό του;

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

Οθωμανοκρατία
Κωνσταντίνος Παλαιολόγος
Μωάμεθ Β΄
Βυζαντινοί
Ανατολή
Ιουστινιάνης
Απρίλιο
Δύση
Κωνσταντινούπολη
Μαΐου

A. Συμπληρώνουμε τα κενά.

Όταν Σουλτάνος γίνεται ο _____ ξεκινούν οι προετοιμασίες για την πολιορκία της _____. Ο αυτοκράτορας _____ αντιλαμβάνεται τον κίνδυνο και ζητά βοήθεια από τη _____. Η πολιορκία ξεκινάει τον μήνα _____. Με λιγοστές δυνάμεις οι _____ αντιστέκονται και δεν παραδίνονται. Η τελευταία επίθεση γίνεται στις 29 _____ 1453. Ο αγώνας είναι άνισος. Στη μάχη τραυματίζεται ο _____ και ο αυτοκράτορας χάνει τη ζωή του. Η Πόλη κυριεύεται από τους Οθωμανούς. Για τον ελλαδικό χώρο ξεκινάει μια μακράιωνη περίοδος που ονομάζεται _____. Οι λόγιοι διαφεύγουν και μεταλαμπαδεύουν τη γνώση τους στη Δύση. Οι εμπορικοί δρόμοι στην _____ κλείνουν και οι Ευρωπαίοι με τα υπερπόντια ταξίδια τους αναζητούν νέους τόπους.

B. Μπορούμε να βάλουμε τα γεγονότα σε σωστή χρονολογική σειρά;

Στις 29 Μαΐου του 1453 ξεκινάει η μεγάλη επίθεση.	
Μετά από δύο περίπου μήνες στενής πολιορκίας, ο Μωάμεθ Β΄ ζητάει από τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο να του παραδώσει την Κωνσταντινούπολη.	
Οι Οθωμανοί εισβάλουν στην Κωνσταντινούπολη, ο αγώνας είναι άνισος.	
Ο Παλαιολόγος αρνείται να παραδώσει την Πόλη και συμμετέχει σε λιτανεία, για να ανυψώσει το ηθικό των πολιορκημένων.	
Ο Ιουστινιάνης τραυματίζεται και αποχωρεί από τη μάχη.	
Η Κωνσταντινούπολη κυριεύεται από τους Οθωμανούς.	
Ο αυτοκράτορας χάνει τη ζωή του στο πεδίο της μάχης.	

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

- ▶ Υπάρχουν πληροφορίες από το σημερινό μάθημα που γνώριζες ήδη;
- ▶ Ποιες καινούργιες γνώσεις έχεις αποκτήσει;
- ▶ Ποιο θέμα θα ήθελες να διερευνήσεις περισσότερο;

Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 θα σημαδέψει τους ελληνικούς πληθυσμούς και θα τραυματίσει την υπερηφάνεια του χριστιανικού κόσμου. Όμως, μετά την πρώτη αντίδραση, γίνεται φανερό ότι ο βυζαντινός πολιτισμός εξακολουθεί να παραμένει ζωντανός.

Αυτό το τελευταίο, το συνειδητοποιούν μόνον οι ορθόδοξοι λαοί των Βαλκανίων ή και η υπόλοιπη Ευρώπη;

μελετώντας
αυτό
το κεφάλαιο

☉ Θα γνωρίσουμε ότι η επιρροή της πολιτισμικής κληρονομιάς του Βυζαντίου υπερβαίνει τα χρονικά όρια της ύπαρξης του βυζαντινού κράτους και συνεχίζεται ως τις μέρες μας.

Γνώριζες ότι...

...το Βυζάντιο είναι ζωντανό στην καθημερινότητά μας μέσω της Θείας Λειτουργίας, της αγιογραφίας και του ρυθμού των εκκλησιών, καθώς και μέσω όσων πόλεων αποτελούν ακόμη και σήμερα αληθινά βυζαντινά μουσεία;

Ψηφιδωτό στον τρούλο της μονής Λατόμου στη Θεσσαλονίκη, του γνωστού σήμερα Ναού του Οσίου Δαυίδ

Μωσαϊκό δάπεδο. Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών

Μωσαϊκό από τη Μονή Δαφνίου

◆ Το Βυζάντιο στο σήμερα

Στοιχεία του βυζαντινού πολιτισμού, που τα μεταφέρουν στη Δύση όσοι Έλληνες λόγιοι έχουν καταφύγει εκεί μετά την Άλωση, είναι ορατά σήμερα στην ιταλική προαναγεννησιακή τέχνη (14ος αιώνας), όπου τα θέματα στους πίνακες και τις τοιχογραφίες είναι θρησκευτικά. Επίσης, διάσπαρτα στοιχεία του ίδιου πολιτισμού τα συναντάμε και αλλού, όπως, για παράδειγμα, στην οθωμανική αρχιτεκτονική. Βέβαια, το Βυζάντιο έχει κληροδοτήσει την τέχνη και την κλασική κληρονομιά του, τους κανόνες δικαίου, τα γραμματικά είδη και τη θρησκευτική του μουσική κυρίως στην ελληνική επικράτεια. Ωστόσο, αυτό που βιώνουν πιο άμεσα σήμερα οι κάτοικοί της είναι η αρχιτεκτονική και η αγιογραφία του Βυζαντίου, που τα δείγματά τους βρίσκονται δίπλα τους.

Όσον αφορά στα βυζαντινά ψηφιδωτά, δείγματα του 5ου αιώνα σώζονται στη Θεσσαλονίκη (στον τρούλο της Ροτόντας, την αψίδα του Οσίου Δαυίδ στην Άνω Πόλη, τον διάκοσμο της Αχειροποιήτου, τον ναό του Αγίου Δημητρίου κ.ά.), ενώ μωσαϊκά δάπεδα σώζονται στην Τεχέα, τους Δελφούς και τη Νικόπολη.

Από τα χρόνια των Μακεδόνων και των Δουκών (9ος-11ος αιώνας) εντοπίζονται ψηφιδωτά που δεν αποδίδουν με **φυσιοκρατικά χαρακτηριστικά*** τις μορφές αλλά τονίζουν την **υπερβατική τους υπόσταση***, όπως στην Αγία Σοφία της Θεσσαλονίκης. Από τα χρόνια των Κομνηνών και των Αγγέλων (11ος-13ος αιώνας), πάλι, που οι παραστάσεις αποκτούν περισσότερο ανθρώπινο χαρακτήρα με απόδοση του συναισθήματος, βρίσκουμε δείγματα στη Μονή Δαφνίου, τα οποία είναι λίγο μεταγενέστερα από αυτά του Οσίου Λουκά της Βοιωτίας και της Νέας Μονής της Χίου.

φυσιοκρατικά χαρακτηριστικά:
απόδοση φυσικότητας
στην έκφραση των προσώπων
και την κίνηση των μορφών

υπερβατική υπόσταση:
ό,τι έχει σχέση με τον
μεταφυσικό κόσμο,
τον πέρα από τον αισθητό

♦ Βυζάντιο και εκκλησιαστική αρχιτεκτονική

Δείγματα εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής σώζονται κυρίως από τη μεσοβυζαντινή περίοδο, όταν κυριαρχεί ο τύπος του σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού με τρούλο, δηλαδή του κτισμένου σε σχήμα σταυρού ναού που εσωτερικά έχει κλίτη (τμήματα, διαδρόμους) και έναν ή περισσότερους τρούλους.

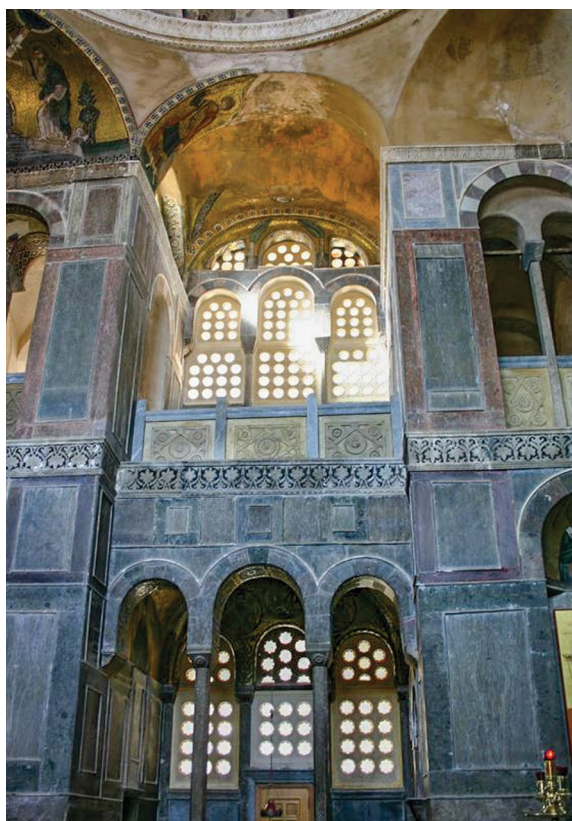
Η Μονή Παμμακαρίστου στην Κωνσταντινούπολη, που αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα σύνθετου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού με τρούλο

Ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζουν και οι ναοί της ίδιας περιόδου που βρίσκονται στη νότια Ελλάδα και τα νησιά, υπακούοντας στον τύπο της τρίκλιτης θολωτής βασιλικής. Εδώ ο ναός έχει σχήμα παραλληλόγραμμου και τρούλο, ενώ το εσωτερικό του χωρίζεται με δύο σειρές κίονων επίσης σε τρία κλίτη, το κεντρικό και δύο μικρότερα δεξιά και αριστερά.

Τα βυζαντινά μνημεία της UNESCO στην Ελλάδα

Τέλος, ανάλογα με τον αριθμό των κίονων, οι ναοί ονομάζονται «δικιόνιου τύπου» ή «τετρακιόνιου τύπου».

Το κεντρικό κλίτος της Παναγίας Σκριπού στη Βοιωτία, που κτίστηκε τον 9ο αιώνα

Η Μονή Οσίου Λουκά στη Βοιωτία (10ος αιώνας) ακολουθεί τον αρχιτεκτονικό τύπο του σύνθετου τετρακιόνιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού με τρούλο

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

A. Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές (Σ) και ποιες λανθασμένες (Λ);

■ Όλοι οι βυζαντινοί λόγιοι μετακινήθηκαν στη Δύση.	Σ	Λ
■ Στοιχεία της βυζαντινής αρχιτεκτονικής εμφανίζονται μόνο στην Ελλάδα.	Σ	Λ
■ Η Μονή Δαφνίου ανήκει στα προστατευόμενα μνημεία της UNESCO.	Σ	Λ
■ Στα χρόνια των Μακεδόνων και των Δουκών οι μορφές αποδίδονται φυσιοκρατικά.	Σ	Λ

B. Διαβάζουμε σε ζευγάρια την πηγή και απαντάμε στην παρακάτω ερώτηση.

Βυζάντιο και ευρωπαϊκή Αναγέννηση

Η Αναγέννηση (15ος-16ος αιώνες) οφείλεται αποκλειστικά στους βυζαντινούς λόγιους που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να καταφύγουν στη Δύση, έχοντας μαζί τους τους θησαυρούς της αρχαιοελληνικής γραμματείας, τους οποίους διέδωσαν μέσω της Ιταλίας στην Εσπερία και προκάλεσαν τη στροφή προς την αρχαιότητα και τελικά την Αναγέννηση. Η άποψη αυτή οφείλεται στους ίδιους τους Ιταλούς ανθρωπιστές που μιλούσαν με θαυμασμό για τους βυζαντινούς δασκάλους τους και τους νέους ορίζοντες που ανακάλυψαν από τη συνεργασία τους.

Σ. Λαμπράκης (2008). *Βυζάντιο και Ευρωπαϊκή Αναγέννηση*

Ποια ήταν τα αποτελέσματα της μετακίνησης των λόγιων στη Δύση;

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Παρατηρούμε τις παρακάτω φωτογραφίες ορθόδοξων ναών από διαφορετικούς τόπους και καταγράφουμε τις βυζαντινές επιρροές τους.

Ναός της Αγίας Σοφίας
στην Τραπεζούντα

Ναός της Αγίας Σοφίας
στην Κωνσταντινούπολη

Μονή Στουτένιτσα
στη Σερβία

Στο νησί της Κύπρου έχουν εξελιχθεί κατά καιρούς σκληρές πολεμικές συγκρούσεις ανάμεσα στους Βυζαντινούς, τους Άραβες, τους Βενετούς κ.ά., ενώ τα εδάφη του έχουν υποστεί μεγάλες καταστροφές και λεηλασίες. Τελικά, τον 16ο αιώνα, μετά από μια μακρά περίοδο ουδετερότητας, η αυτοδιοικούμενη έως τότε Κύπρος περνάει στα χέρια των Οθωμανών.

Άραγε, γιατί η Κύπρος είχε πάντοτε τόση σημασία για το Βυζάντιο και όλους τους άλλους λαούς που τη διεκδίκησαν;

Γνώριζες ότι...

...η Αγία Ελένη, η οποία βρήκε τον Τίμιο Σταυρό της Σταύρωσης του Χριστού, έκτισε στην Κύπρο τη Μονή Σταυροβουνίου και της δώρισε ένα από τα καρφιά της Σταύρωσης, τον έναν από τους δύο σταυρούς των ληστών και ένα τεμάχιο από το Τίμιο Ξύλο;

Μονή Σταυροβουνίου, επαρχία Λάρνακας

Μελετώντας αυτό το κεφάλαιο

Θα αξιολογήσουμε τη θέση της Κύπρου και θα ερμηνεύσουμε τους λόγους για τους οποίους είχε αναπτύξει δεσμούς με το Βυζάντιο,

Θα γνωρίσουμε τις αλληπάλληλες κατακτήσεις που δέχθηκε, καθώς και όσες υπέστη το νησί στη διάρκεια των βυζαντινών χρόνων.

Τα βυζαντινά
μνημεία
της UNESCO
στην Κύπρο

♦ Η Κύπρος και οι δεσμοί της με το Βυζάντιο

Η Κύπρος έχει διατηρήσει από την αρχαιότητα εμπορικές και πολιτισμικές σχέσεις με τους Έλληνες της Μικράς Ασίας, της Αιγύπτου και της Μεγάλης Ελλάδας (νότια Ιταλία, Σικελία). Στη συνέχεια, οι Ρωμαίοι κατακτούν το νησί, ενώ ο Μέγας Κωνσταντίνος αξιοποιεί τη στρατηγική του θέση και το εξωραΐζει. Τότε είναι που ξανακτίζεται η κατεστραμμένη πρωτεύουσα Σαλαμίνα και μετονομάζεται σε Κωνσταντία, διορίζεται βυζαντινός διοικητής και δημιουργούνται οχυρώσεις τόσο στη στεριά όσο και από την πλευρά της θάλασσας. Μάλιστα, επιστρέφοντας από τα Ιεροσόλυμα, η μητέρα του Μεγάλου Κωνσταντίνου, Αγία Ελένη, αποβιβάζεται στην Κύπρο και ιδρύει ναό στο νησί. Εκείνον τον καιρό, οι κάτοικοι της Κύπρου είναι κυρίως γεωργοί (στο εσωτερικό) και έμποροι ή ναυτικοί (στα παράλια).

► Σε ομάδες, εντοπίζουμε τη γεωγραφική θέση της Κύπρου στον χάρτη και διαβάζουμε την παρακάτω πηγή.

«Ο Μέγας Κωνσταντίνος είπε πως η Κύπρος παρέμεινε χωρίς κατοίκους για 36 χρόνια. Διότι έγινε μεγάλη πείνα, ως αποτέλεσμα ανομβρίας, και καταστράφηκε όλη η παραγωγή. Και όλα τα νερά των πηγών στέρεψαν. Και μετακινούνταν οι άνθρωποι από μέρος σε μέρος, μαζί με τα ζωντανά τους, για να βρουν νερό, να σωθούν. Και όλα ξεράθηκαν, και πηγάδια και βρύσες. Και εγκαταλείφθηκε η πανθαύμαστη Κύπρος και διασκορπίστηκαν οι κάτοικοί της σ' όποιο μέρος (εκτός Κύπρου) μπόρεσε ο καθένας να βρει καλύτερες συνθήκες».

Α. Παυλίδης (1995). *Λεοντίου Μαχαιρά Χρονικόν*. Λευκωσία: «Φιλόκυρος»

► Μπορούμε τώρα να δικαιολογήσουμε τη φροντίδα του Μ. Κωνσταντίνου για το νησί;

◆ Οι Άραβες στην Κύπρο

Το κάστρο της Πάφου χτίστηκε από τους Βυζαντινούς ως οχυρό για την προστασία του λιμανιού. Αργότερα, οι Οθωμανοί θα το ενισχύσουν με νέες οχυρώσεις.

μοναδική. Οι συγκρούσεις τους θα επαναληφθούν πολλές φορές με καταστροφές και λεηλασίες, σφαγές και αιχμαλωσίες. Το γεγονός αυτό ωθεί τους Κύπριους να ζητήσουν από τους αντιμαχόμενους την ουδετερότητα του νησιού, με αντάλλαγμα την καταβολή φόρου υποτέλειας και στους δύο. Η πρόταση γίνεται δεκτή και ο αρχιεπίσκοπος της Κύπρου, μαζί με ένα συμβούλιο εκπροσώπων του λαού, αναλαμβάνουν τη διοίκηση του νησιού για τα επόμενα τριακόσια περίπου χρόνια. Έτσι, οι συγκρούσεις Βυζαντινών και Αράβων μειώνονται, το νησί, όμως, σταδιακά απομονώνεται από τον ελληνόφωνο κόσμο.

◆ Λατινοκρατία και οθωμανική κυριαρχία

Τον 10ο αιώνα ο βυζαντινός αυτοκράτορας Νικηφόρος Φωκάς νικάει τους Άραβες και ενσωματώνει ξανά την Κύπρο στο βυζαντινό κράτος. Η κατάσταση μεταβάλλεται το 1192 κατά τη Γ΄ Σταυροφορία, όταν οι Σταυροφόροι κατακτούν το νησί και ιδρύουν δικό τους βασίλειο. Έως τον 16ο αιώνα, λοιπόν, την Κύπρο θα την κυβερνούν οι Φράγκοι και οι Βενετοί, προτού περάσει στη συνέχεια στη δικαιοδοσία των Οθωμανών.

Το κάστρο του Κολοσσίου, έξω από τη Λεμεσό, είναι από τα πιο σημαντικά οχυρωματικά έργα των Λατίνων με τεράστια στρατηγική σημασία.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

Στις παρακάτω πηγές υπάρχουν δύο περιγραφές της Κύπρου από Άραβες γεωγράφους. Χωριζόμαστε σε ομάδες και εντοπίζουμε τους λόγους που κάνουν τους Άραβες να διεκδικούν το νησί, μια πληροφορία που υπάρχει και στα δύο κείμενα, καθώς και μια πληροφορία διαφορετική στο καθένα κείμενο.

(α) Η περιγραφή του γεωγράφου Μακαντίσι

«Η Κύπρος είναι γεμάτη από πολυάνθρωπες πόλεις και παρέχει στους Μουσουλμάνους πολλές ωφέλειες στο εμπόριό τους λόγω της μεγάλης αφθονίας εμπορευμάτων, υφαντών και αγαθών, τα οποία παράγονται εκεί. Το νησί είναι στην εξουσία οποιουδήποτε έθνους έχει την κυριαρχία των θαλασσών αυτών».

Κ. Χατζηψάλτη (1956). *Η Κύπρος, το Βυζάντιον και το Ισλάμ*. Κυπριακί Σπουδαί, 17

Ο Άραβας γεωγράφος Μακαντίσι γεννήθηκε στην Ιερουσαλήμ. Ταξίδεψε σε όλον τον μουσουλμανικό κόσμο και στο έργο του περιγράφει με τρόπο συστηματικό τα μέρη και τις περιοχές που επισκέφθηκε.

Η θεία του προφήτη Μωάμεθ είναι θαμμένη μέσα σε αυτό το μουσουλμανικό τέμενος που βρίσκεται στη Λάρνακα. Είναι γνωστό ως Τεκές Χαλά Σουλτάνας και κτίστηκε κατά την πρώτη αραβική επίθεση, το 647.

(β) Η περιγραφή του γεωγράφου Αλ-Ιστάκρι

«Οι κάτοικοι της Κύπρου έχουν υπογράψει μια συνθήκη και το νησί βρίσκεται σε ειρήνη με τους Μουσουλμάνους. Η Κύπρος είναι πολύ εύφορη. Μπορεί κανείς να βρει ρητίνη, η οποία εξάγεται από τη χώρα των Βυζαντινών στις μουσουλμανικές χώρες. Και μπορεί, επίσης, να βρει μασίχα».

Η Κύπρος στις Μεσαιωνικές Αραβικές Πηγές. Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία 2001, 28.

Ο Πέρσης γεωγράφος Αλ-Ιστάκρι γεννήθηκε στην πόλη Εστάκρ του Νότιου Ιράν τον 9ο αιώνα.

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Συμπληρώνουμε τα κενά.

Την Κύπρο κυριεύουν οι _____ τον 7ο αιώνα και ακολουθούν οι _____ και οι _____ κατά τη διάρκεια της _____. Για πολλά χρόνια υπάρχει συγκυριαρχία του νησιού από τους _____ και τους _____.

Βυζαντινούς
Άραβες (2)
Φράγκοι
Βενετοί
Γ' Σταυροφορίας

Για τις περισσότερες Βυζαντινές βασική απασχόληση αποτελούν οι δουλειές του σπιτιού και η ανατροφή των παιδιών, καθώς είναι περιορισμένη η παρουσία τους στον δημόσιο χώρο. Ωστόσο, σιγά σιγά η βυζαντινή νομοθεσία αρχίζει να τους παρέχει δικαιώματα στα οικογενειακά και περιουσιακά θέματα, ενώ υπάρχουν και κάποιες γυναίκες που διαδραματίζουν σημαντικό πολιτικό ρόλο. Πόσο λένε να σχετίζεται η θέση των γυναικών στο Βυζάντιο με την οικογένεια από την οποία προέρχονται;

324

Η Αγία Ελένη ονομάζεται Αυγούστα από τον γιο της, Κωνσταντίνο

534

Οι νόμοι του Ιουστινιανού προστατεύουν τα γυναικεία δικαιώματα

797

Η Ειρήνη η Αθηναία στέφεται βυζαντινή αυτοκράτειρα

1148

Η Άννα Κομνηνή ολοκληρώνει την *Αλεξιάδα*

- ☉ Θα κρίνουμε τη θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο
- ☉ Θα διερευνήσουμε τον ρόλο της γυναίκας στη βυζαντινή κοινωνία και θα γνωρίσουμε τη μέριμνα του βυζαντινού νομοθέτη γι' αυτήν.

Άννα Κομνηνή

Γνώριζες ότι...

...στο Βυζάντιο οι γυναίκες είχαν δική τους περιουσία και μπορούσαν να τη διαθέσουν σε χορηγίες, όπως έκανε η πάμπλουτη αριστοκράτισσα Ανικία Ιουλιανή που οι εκκλησίες του Αγίου Πολυεύκτου και της Αγίας Ευφημίας στην Κωνσταντινούπολη κτίστηκαν και διακοσμήθηκαν με δικές της δαπάνες;

Η Ανικία Ιουλιανή, που υπήρξε μια από τις πρώτες γυναίκες προστάτιδες της τέχνης. Μαρμάρινη προτομή τέλη 4ου-αρχές 5ου αι. Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη

◆ Οι Βυζαντινές

Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία η πολιτική εξουσία και τα κοινωνικά προνόμια βρίσκονται στα χέρια των αντρών, στους οποίους οι γυναίκες είναι υποταγμένες όπως ορίζουν τα χριστιανικά ήθη της εποχής.

Επιπλέον, καθώς ο τόπος διαμονής και η κοινωνική διαστρωμάτωση παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων, οι γυναίκες της αυτοκρατορίας έχουν διαφορετικά βιώματα και αντιμετωπίζουν διαφορετικά προβλήματα, αν μένουν σε πόλη ή σε χωριό, ή αν προέρχονται από αγροτική, αστική ή αριστοκρατική οικογένεια.

◆ Η γυναίκα στο σπίτι

Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, η θέση της ενάρετης Βυζαντινής είναι στο σπίτι. Τα κορίτσια μαθαίνουν όλα τα οικιακά καθήκοντα από πολύ νεαρή ηλικία και, το αργότερο μέχρι τα 14 χρόνια τους, παντρεύονται τον σύζυγο που επιλέγει ο πατέρας τους και εκείνες συναινούν. Όταν παντρευτούν, ασχολούνται με τα οικιακά και την ανατροφή των παιδιών. Κοινωνική αποδοχή, ωστόσο, έχουν και όσες Βυζαντινές δεν παντρεύονται, αλλά αφιερώνονται στον μοναχικό βίο.

Επειδή οι γυναίκες επιβαρύνονται με πολλές θρησκευτικές υποχρεώσεις, απομνημονεύουν βίους αγίων και ψαλμούς. Μερικά κορίτσια μαθαίνουν ανάγνωση μόνο και μόνο για να μπορούν να διαβάσουν το Ευαγγέλιο. Κατά τα άλλα, δε μορφώνονται. Βέβαια, στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα υπάρχουν και γυναίκες που έχουν γίνει γνωστές για τη μόρφωσή τους.

Γυναίκες που γνέθουν και υφαίνουν

► Σε ομάδες, ανταλλάσσουμε απόψεις σχετικά με το πόσο εύκολα ή δύσκολα είναι τα οικιακά καθήκοντα των γυναικών σε μια εποχή που δεν υπάρχει ηλεκτρισμός και τρεχούμενο νερό. Άραγε, πώς μαθαίνουν οι Βυζαντινές γυναίκες να μαγειρεύουν χωρίς να ακολουθούν γραπτές συνταγές ή πώς μαθαίνουν να ράβουν ή να πλέκουν;

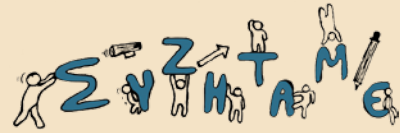
◆ Η νομοθεσία

Όλες οι Βυζαντινές, παντρεμένες ή ανύπαντρες, έχουν το δικαίωμα να κληρονομήσουν, να διατηρούν και να διαχειρίζονται την προσωπική τους περιουσία. Μπορούν να υπογράψουν οι ίδιες συμβόλαια και να έχουν μια κάποια οικονομική ανεξαρτησία. Επίσης, ο νόμος προστατεύει την προίκα τους και ορίζει ότι δεν ανήκει στον σύζυγο, αλλά στην παντρεμένη γυναίκα. Έτσι, τους παρέχεται το δικαίωμα να διαχειρίζονται τα προσωπικά τους χρήματα. Πολλές Βυζαντινές ασχολούνται με το εμπόριο, τη βιοτεχνία και τις επιχειρήσεις, ενώ οι πιο φτωχές κοπέλες εργάζονται ως υπηρέτριες ή υφάντρες. Στην επαρχία, οι γυναίκες συμβάλλουν στις αγροτικές εργασίες. Εντυπωσιακό είναι και το γεγονός ότι στο Βυζάντιο υπάρχουν γυναίκες γιατροί, νοσοκόμες ή μαίες.

Ιστορίες του Ιωάννη Σκυλίτζη
Εθνική Βιβλιοθήκη
της Μαδρίτης, Ισπανία

Η όμορφη Δανηλίδα, μια αρχόντισσα από την Πάτρα που έχει κληρονομήσει τεράστια περιουσία από τον άντρα της, κάνει εμπόριο μεταξιού, ενώ κατέχει και μεγάλο εδαφικό κομμάτι της Πελοποννήσου.

► Σε μικρές ομάδες, παρατηρούμε την εικόνα από το βυζαντινό χειρόγραφο που μας δείχνει την επίσκεψη της Δανηλίδας στην Κωνσταντινούπολη. Στο επάνω μέρος, βλέπουμε να τη μεταφέρουν οι δούλοι της και, στο κάτω μέρος, την ίδια μπροστά στον βυζαντινό αυτοκράτορα. Τι μπορούμε να καταλάβουμε από αυτήν την εικόνα;

◆ Ο πολιτικός ρόλος της γυναίκας στο Βυζάντιο

Κατά κανόνα, οι Βυζαντινοί δε δέχονται ότι οι γυναίκες μπορούν να έχουν πολιτική εξουσία, ακόμη και όταν παραβρίσκονται σε επίσημα δείπνα. Τις θέλουν στον γυναικωνίτη, στο σπίτι ή την εκκλησία. Παρόλα αυτά, υπάρχουν μητέρες, κόρες ή σύζυγοι αυτοκρατόρων, οι οποίες συμμετέχουν στις πολιτικές αποφάσεις και δρουν ως σύμβουλοι. Κάποιες γυναίκες γίνονται και συναυτοκράτειρες και παλεύουν για νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, όπως η Θεοδώρα στο πλάι του Ιουστινιανού. Άλλες πάλι, επιδίδονται σε φιλανθρωπικό έργο, όπως η Ελένη, η μητέρα του Κωνσταντίνου Α'. Γενικά, όταν οι αυτοκράτορες γιοι τους είναι ανήλικοι, οι βυζαντινές μητέρες αναλαμβάνουν την αντιβασιλεία, ενώ μέσα στους έντεκα αιώνες του Βυζαντίου υπάρχουν και κάποιες γυναίκες που κυβερνούν μόνες τους ως αυτοκράτειρες. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση είναι εκείνη της Ειρήνης της Αθηναίας, που η στέψη της προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις στη Δύση.

► Το 324 ο Μέγας Κωνσταντίνος δίνει στη μητέρα του, Ελένη, τον τίτλο «Αυγούστα» και κόβει νομίσματα με τη μορφή της. Τι μας δείχνει αυτό για τον πολιτικό ρόλο της Ελένης; Άραγε ο Κωνσταντίνος συμβουλευέται την Ελένη για τα θέματα της αυτοκρατορίας;

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

«Η Μητροδώρα ήταν Ξακουστή χειρουργός με μεγάλη εμπειρία κλινικής ιατρικής. Φαίνεται να είναι η πρώτη γυναίκα που έγραψε ιατρικά κείμενα, τα οποία θεωρούνται ως η πρώτη ιατρική εγκυκλοπαίδεια. Η συνεισφορά της είναι σπουδαία στον τομέα της χειρουργικής, μιας και περιγράφει συγκεκριμένες τεχνικές, χειρουργικά εργαλεία αλλά και αρχές αναισθησιολογίας. Με το πέρασμα των αιώνων, το σημαντικό έργο της Μητροδώρας ξεχάστηκε. Όμως, της αξίζει να αναφέρεται ως μια ικανότατη, σημαντική και θαρραλέα πρωτοπόρος στην ιστορία της χειρουργικής».

Γ. Τσουκαλάς και Μ. Σγάντζος (2016).
Περιοδικό χειρουργικής, τόμ. 4
(διασκευή)

Η βυζαντινή γιατρός Μητροδώρα, όπως την φαντάστηκε η φεμινίστρια καλλιτέχνη Τζούντυ Σικάγο στο έργο της «Το Δείπνο» (Μουσείο Μπρούκλιν, ΗΠΑ)

A. Διαβάζουμε σε μικρές ομάδες την παραπάνω πηγή και γράφουμε δύο λόγους για τους οποίους η Μητροδώρα θεωρείται σήμερα πρωτοπόρος της χειρουργικής.

B. Διαγράφουμε τη λανθασμένη πληροφορία.

Στο Βυζάντιο, η παρουσία των γυναικών έξω από το σπίτι είναι έντονη. Η νομοθεσία προστατεύει συχνά τη γυναίκα και την προσωπική της περιουσία. Τα κορίτσια στο Βυζάντιο έχουν ακριβώς την ίδια ανατροφή με τα αγόρια. Η ζωή των γυναικών διαφέρει ανάλογα με το πού ζουν και ποια είναι η κοινωνική τους θέση.

Η βυζαντινή αυτοκράτειρα επισκέπτεται τους τάφους των προγόνων της. Λεπτομέρεια από τον πίνακα του Ρώσου ζωγράφου Βασίλη Σμιρνόφ (1890).
Κρατική Πινακοθήκη Τρετιακόφ, Μόσχα

Γ. Φαντάσου ότι βρίσκεσαι στο Βυζάντιο και συναντάς την αυτοκράτειρα του πίνακα. Ποιες δύο ερωτήσεις θα της κάνεις για τη ζωή της και τα καθήκοντά της; Μπορεί κάποια συμμαθήτριά σου να τις απαντήσει σαν να ήταν αυτοκράτειρα του Βυζαντίου;

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Σε ζευγάρια, απαντάμε στις παρακάτω ερωτήσεις:

- ▶ Ποιο είναι το πιο ενδιαφέρον σημείο αυτού του κεφαλαίου και γιατί;
- ▶ Τι ήταν αυτό που, πριν διαβάσετε το κεφάλαιο, νομίζατε ότι ήταν σωστό αλλά τώρα αντιλαμβάνεστε ότι είναι λάθος;
- ▶ Ποιο θέμα έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον σας και θα θέλατε να το μελετήσετε καλύτερα στο μέλλον;

Οι συνεχείς εχθρικές απειλές που αντιμετωπίζει κατά καιρούς το Βυζάντιο αναγκάζουν τους αυτοκράτορες του να επινοούν τρόπους για να αποφύγουν κάποιους από τους πολέμους. Συνηθισμένη τακτική είναι να αντιμετωπίζουν τους εχθρούς τους μέσω της διπλωματικής οδού, οπότε επινοούν διάφορους τρόπους, για να πετύχουν τον σκοπό τους.

Τι είδους διπλωματικές κινήσεις μπορεί να είναι αυτές που επιτρέπουν στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία να εδραιώνει συμμαχίες και συνεργασίες με τα ξένα κράτη;

862

Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος διδάσκουν το αλφάβητο στους Σλάβους

864

Ο Βόγορης των Βουλγάρων βαπτίζεται από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ΄

959

Ο Κωνσταντίνος Ζ΄ ολοκληρώνει το βιβλίο του για την εξωτερική πολιτική του Βυζαντίου

989

Η Άννα η πορφυρογέννητη παντρεύεται τον Βλαδίμηρο των Ρώσων

μελετώντας
αυτό
το κεφάλαιο

☉ θα γνωρίσουμε μεθόδους και μέσα της βυζαντινής διπλωματίας (π.χ. πρεσβείες, ιεραποστολές-εκχριστιανισμός, αναδοχές, επιγαμίες, παραχωρήσεις, διάσπαση αντιπάλων)

☉ θα εξηγήσουμε ότι οι Βυζαντινοί κατέφευγαν στον πόλεμο, αφού είχαν εξαντλήσει όλα τα μέσα διατήρησης της ειρήνης

☉ θα συνδέσουμε και θα συσχετίσουμε την έννοια της διπλωματίας με τις συνεργασίες και τις συμμαχίες των διαφόρων χωρών.

Γνώριζες ότι...

... μια διπλωματική τακτική των Βυζαντινών ήταν να αναθρέφουν στη βασιλική αυλή τούς γιους ξένων ηγεμόνων, με αποτέλεσμα οι γονείς τους να μετατρέπονται από εχθροί σε σύμμαχοι της αυτοκρατορίας;

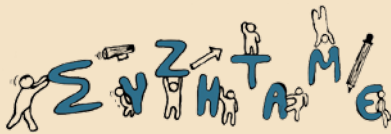
♦ Η ειρήνη ως ύψιστο αγαθό

ειρήνης. Επίσης, δε διστάζουν να διαθέσουν τεράστιο αριθμό χρυσών νομισμάτων σε ξένους ηγεμόνες (κυρίως Πέρσες ή Άραβες), με σκοπό να αποτρέψουν έναν πόλεμο μαζί τους. Όμως, γιατί πληρώνουν την ειρήνη τόσο ακριβά; Επειδή, όσο και να τους κοστίζει μια συμφωνία ειρήνης, θεωρούν σίγουρο ότι ο πόλεμος θα κοστίζει πολύ παραπάνω σε ανθρώπινες ζωές, υλικές καταστροφές και έξοδα συντήρησης του στρατού.

Μουσείο Κλυνύ, Εθνικό Μουσείο του Μεσαίωνα, Παρίσι

Οι Βυζαντινοί, αντί για χρυσό, πολλές φορές πληρώνουν τις συμφωνίες ειρήνης με «βυζαντινό μετάξι». Το μεταξωτό βυζαντινό ύφασμα της εικόνας είναι κομμάτι του «Θησαυρού του Άσχεν», μιας έκθεσης προσωπικών αντικειμένων των Φράγκων ηγεμόνων. Προέρχεται από τον πολυτελή μεταξωτό μανδύα που είχε κάνει δώρο το Βυζάντιο στον Καρλομάγνο. Γιατί αυτό; Επειδή το μετάξι του Βυζαντίου θεωρείται πολύτιμο υλικό και αξίζει όσο και το χρυσάφι.

► Τι άλλα δώρα εκτός από το μετάξι κάνουν οι Βυζαντινοί στους ξένους ηγεμόνες με σκοπό να διατηρήσουν την ειρήνη; Ας το σκεφτούμε και ας ανταλλάξουμε απόψεις σε μικρές ομάδες.

♦ Πρακτικές της βυζαντινής διπλωματίας

Η βυζαντινή διπλωματία

Πώς το Βυζάντιο κατορθώνει να διατηρήσει την αίγλη του για πάνω από 11 αιώνες; Όχι μόνο λόγω της στρατιωτικής του υπεροχής αλλά και λόγω της διπλωματίας που αναπτύσσει και ακολουθεί μέχρι τέλους. Με άλλα λόγια, καθώς η αυτοκρατορία περιτριγυρίζεται από λαούς που θέλουν να την κατακτήσουν, οι αυτοκράτορες επινοούν διπλωματικές τεχνικές για να αποτρέψουν τους εχθρούς τους να τους επιτεθούν.

- **Οι πρεσβείες.** Όταν ξένες πρεσβείες επισκέπτονται το παλάτι, ο αυτοκράτορας κάνει τα πάντα για να επιδείξει τον πλούτο του. Και, όταν το Βυζάντιο στέλνει πρεσβείες στα ξένα βασίλεια, προσπαθεί να δημιουργήσει στενούς διακρατικούς δεσμούς και συμμαχίες, προσφέροντας δώρα και τίτλους στους ηγεμόνες τους.

Ο αυτοκράτορας Λέων ΣΤ' ο Σοφός δείχνει τους θησαυρούς της Αγίας Σοφίας στους Άραβες πρεσβευτές.

► Σε ομάδες, μελετάμε την εικόνα και εντοπίζουμε τον αυτοκράτορα. Πώς δείχνει ο καλλιτέχνης την αντίδραση των Αράβων πρεσβευτών;

- **Η θρησκεία.** Όποτε χρειαστεί, Πατριάρχες ή μοναχοί εκχριστιανίζουν τους γειτονικούς λαούς. Καμιά φορά, ανάδοχος (νονός) του ηγεμόνα γίνεται ο ίδιος ο αυτοκράτορας, όπως στην περίπτωση του Βούλγαρου Βόγορη. Με τον εκχριστιανισμό τους, διάφοροι λαοί, όπως οι Σλάβοι, οι Βούλγαροι ή οι Ρώσοι, περνούν στη βυζαντινή σφαίρα επιρροής και από απειλητικοί εχθροί γίνονται σύμμαχοι που βοηθούν ενεργά στην άμυνα της αυτοκρατορίας. Συγχρόνως, οι πρόσφατα βαπτισμένοι λαοί αναπτύσσουν τον πολιτισμό τους και οργανώνουν το κράτος τους.
- **Οι επιγαμίες.** Για να επισφραγιστεί η συμμαχία με γειτονικούς λαούς, οι Βυζαντινοί δε διστάζουν να προχωρήσουν και σε επιγαμίες, να παντρέψουν, δηλαδή, βυζαντινές πριγκίπισσες με ξένους ηγεμόνες. Οι πριγκίπικοί γάμοι έχουν αποδειχθεί ισχυρά διπλωματικά μέσα, μιας και οι πριγκίπισσες είναι μορφωμένες και έτοιμες να διαδώσουν τον πολιτισμό του Βυζαντίου, άρα να βοηθήσουν στην επίτευξη της ειρήνης. Ας θυμηθούμε την Άννα Πορφυρογέννητη και τη Θεοφανώ.
- **Τα εμπορικά προνόμια.** Για να εξασφαλίσει στρατιωτική βοήθεια εναντίον των εχθρών του, το Βυζάντιο παραχωρεί εμπορικά προνόμια σε ξένους, όπως στους Βενετούς ή τους Γενουάτες. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι ξένες δυνάμεις παρεμβαίνουν στο εμπόριο της αυτοκρατορίας χωρίς να πληρώνουν φόρους, ενώ προσφέρουν στρατό και στόλο για τις πολεμικές ανάγκες του κράτους.
- **Η διάσπαση των αντιπάλων.** Συχνά, η αυτοκρατορία απειλείται από δύο εχθρούς ταυτόχρονα. Για παράδειγμα, από την Ανατολή κάνουν επίθεση οι Άραβες, ενώ συγχρόνως οι Σλάβοι εισβάλλουν από τον Βορρά. Τότε, το Βυζάντιο χρησιμοποιεί τον έναν αντίπαλο εναντίον του άλλου. Άλλες φορές, πάλι, δωροδοκείται και ένας τρίτος εχθρός για να βοηθήσει στον πόλεμο.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

Αίμα και Μελάνι

«Οι Βυζαντινοί πάντα θεωρούσαν τις δικές τους στρατιωτικές και διπλωματικές προτεραιότητες τις πιο ηθικές και πιο σωστές σε όλη την οικουμένη. Το μελάνι, δηλαδή η διπλωματία, είναι πάντα ανώτερη από το αίμα, δηλαδή τον πόλεμο. Επίσης το μελάνι, δηλαδή οι γραπτές συμφωνίες, δημιουργούσαν δεσμούς αίματος. Τότε, το Βυζάντιο ένωσε την αυτοκρατορία και τους γείτονες λαούς μέσα από πριγκιπικούς γάμους και τους απογόνους τους».

Τζον Χάλντον, «Βυζαντινή Διπλωματία» (διασκευή από τη συγγραφική ομάδα)

A. Σε ομάδες, διαβάζουμε το παραπάνω απόσπασμα από το άρθρο και διαλέγουμε τη σωστή απάντηση.

Σύμφωνα με τον ιστορικό,

- Το μελάνι αναφέρεται στις γραπτές συμφωνίες ειρήνης και το αίμα στον πόλεμο.
- Το μελάνι υπερτερεί σε σχέση με το αίμα, δηλαδή η διπλωματία υπερτερεί σε σχέση με τον αιματηρό πόλεμο.
- Καμιά φορά, το μελάνι δημιουργεί δεσμούς αίματος κι έτσι πάλι έρχεται η ειρήνη.
- Όταν μιλάμε για τη βυζαντινή διπλωματία, όλες οι παραπάνω προτάσεις είναι σωστές.

B. Ας γράψουμε τι μας εντυπωσιάζει από την προσήλωση των Βυζαντινών στη διατήρηση της ειρήνης.

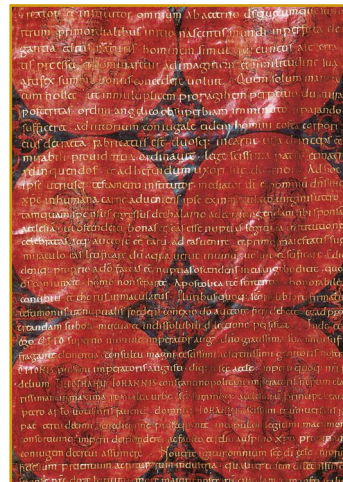
Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Έχεις ένα λεπτό!

Χωριζόμαστε σε τέσσερις ομάδες. Έχουμε ένα λεπτό για να ανατρέξουμε στα προηγούμενα κεφάλαια του βιβλίου μας και να εντοπίσουμε διπλωματικές ενέργειες των Βυζαντινών που να εντάσσονται στις παρακάτω κατηγορίες:

- πριγκιπικοί γάμοι
- διάσπαση αντιπάλων
- εκχριστιανισμός
- παραχωρήσεις εμπορικών δικαιωμάτων

Μετά, μοιραζόμαστε τις πληροφορίες μας με όλη την τάξη. Ποια ομάδα βρήκε τα περισσότερα παραδείγματα μέσα σε ένα λεπτό;

Το επίσημο έγγραφο που επικύρωσε τον γάμο της Θεοφανώς με τον Όθωνα Β΄.

Η αρχαιοελληνική γραμματεία και σοφία παρέμειναν ζωντανές καθόλη τη διάρκεια της ύπαρξης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Αλλά και μετά την Άλωση της Βασιλεύουσας το 1453, τα βυζαντινά έργα τέχνης πήραν τη θέση που τους ανήκε.

Είναι εμφανείς, σήμερα, οι επιρροές της βυζαντινής παιδείας και τέχνης στις χώρες με τις οποίες είχε αναπτύξει σχέσεις το Βυζάντιο αλλά και στον πολιτισμό παγκοσμίως;

1439
Σύνοδος της Φλωρεντίας

1453
Πτώση
της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

1500-1600
Το κίνημα της Αναγέννησης
διαδίδεται σε όλη την Ευρώπη

Μελετώντας
αυτό
το κεφάλαιο

☉ θα συζητήσουμε τη σημασία της βυζαντινής παιδείας για τον ευρωπαϊκό πολιτισμό

☉ θα αποτιμήσουμε τη σπουδαιότητα της βυζαντινής τέχνης για τον παγκόσμιο πολιτισμό.

Γνώριζες ότι...

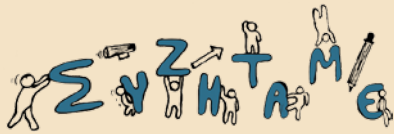
...ανάμεσα στους ανθρώπους του πνεύματος, οι οποίοι μετά την Άλωση του 1453 κατέφυγαν στη Φλωρεντία και τη Ρώμη, ήταν και ο Ιωάννης Αργυρόπουλος, ο οποίος δίδαξε αρχαία ελληνική φιλοσοφία, θεολογία και λογοτεχνία σε σπουδαίους πολιτικούς και καλλιτέχνες;

◆ Η βυζαντινή παιδεία

Στα χρόνια του Βυζαντίου, οι λόγιοί του προσεγγίζουν την αρχαία ελληνική γραμματεία με σεβασμό και προσήλωση και μελετούν τους αρχαίους φιλόσοφους, ποιητές, μαθηματικούς και επιστήμονες. Το ίδιο συμβαίνει και τον καιρό που η Ευρώπη ζει τον Μεσαίωνα (5ος-15ος αιώνας). Δηλαδή, τα χρόνια που δεν υπάρχει ισχυρή πολιτική οργάνωση και που ο Πάπας της Ρώμης διεκδικεί όλο και περισσότερη κοσμική εξουσία.

Ας θυμηθούμε εδώ το Σχίσμα των Εκκλησιών του 1054 και την οριστική ρήξη του Βυζαντίου με τη Δύση. Επίσης, ας θυμηθούμε ότι το 1204, όταν γίνεται η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους, πολλοί θησαυροί της αυτοκρατορίας μεταφέρονται στη Βενετία.

► Άραγε, η αποδυνάμωση του Βυζαντίου μπορεί να κάνει ισχυρότερες τις δυτικές πόλεις και κυρίως τις ιταλικές;

◆ Οι Βυζαντινοί λόγιοι στη Δύση

Το 1453, μετά το πέραςμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στα χέρια των Οθωμανών, πολλοί λόγιοι του Βυζαντίου βρίσκουν καταφύγιο στη Φλωρεντία. Εκεί, με οδηγό τα χειρόγρατά τους, διδάσκουν φιλοσοφία, μαθηματικά, αστρονομία, αρχαία ελληνική γραμματεία και θεολογία στο Πανεπιστήμιο. Φοιτητές τους είναι πολύ σημαντικές προσωπικότητες της Ιταλίας που έρχονται σε επαφή με το ελληνορωμαϊκό πνεύμα. Γιγαντώνεται έτσι το πνευματικό και καλλιτεχνικό κίνημα της Αναγέννησης που έχει ήδη ξεκινήσει δειλά-δειλά στην Ιταλία. Οι λόγιοι της Αναγέννησης εμπνέονται από τη σοφία και την κληρονομιά της αρχαιότητας και αποτινάζουν τον σκοταδισμό του Μεσαίωνα, καθώς και την καταπίεση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και του Πάπα.

Η βασιλική του Αγίου Μάρκου στη Βενετία ολοκληρώνεται το 1093 και πολλοί βυζαντινοί καλλιτέχνες συμμετέχουν στις εργασίες. Το 1204 μεταφέρονται από την Κωνσταντινούπολη στη Βενετία κίονες, θησαυροί και αγάλματα για να διακοσμήσουν τον ναό.

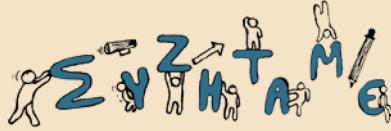
► Σε μικρές ομάδες, παρατηρούμε τη φωτογραφία και αποφασίζουμε αν οι τρούλοι της βασιλικής του Αγίου Μάρκου μάς θυμίζουν την Αγία Σοφία ή κάποια άλλη βυζαντινή εκκλησία.

◆ Η βυζαντινή τέχνη

Όπως οι βυζαντινοί λόγιοι διατηρούν ζωντανό το αρχαίο ελληνικό πνεύμα, έτσι κι οι καλλιτέχνες του Βυζαντίου είναι συνεχιστές της ελληνικής τέχνης και αρχιτεκτονικής. Οι τοιχογραφίες, τα ψηφιδωτά και οι αγιογραφίες βασίζονται στις τεχνικές των αρχαίων καλλιτεχνών, ενώ παράλληλα οι αρχιτέκτονες δημιουργούν καινούργιους ρυθμούς και κατασκευάζουν αριστουργήματα σε όλη την αυτοκρατορία.

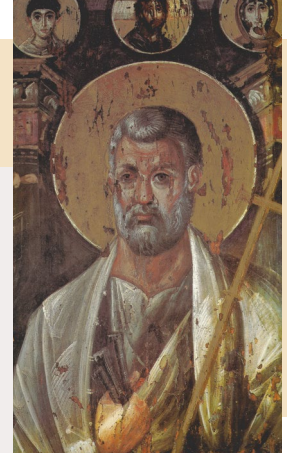

Πορταίτο Φαγιούμ.
Μουσείο Πούσκιν,
Μόσχα

► Σε ομάδες, παρατηρούμε ένα ρωμαϊκό **πορταίτο Φαγιούμ*** του 1ου αιώνα. Προσέχουμε την τεχνική, τα χρώματα, την έκφραση του προσώπου. Υπάρχουν χιλιάδες πορταίτα όπως αυτό, αλλά κανένα δεν απεικονίζει κάποιον άγιο. Μετά, το συγκρίνουμε με την εικόνα του Αγίου Πέτρου από τη Μονή Σινά (6ος αιώνας) και συζητάμε, κατά πόσο οι καλλιτεχνικές αυτές δημιουργίες έχουν επηρεάσει τους αγιογράφους του Βυζαντίου.

*πορταίτα Φαγιούμ:
πορταίτα προορισμένα για ταφική χρήση
που τοποθετούνται στο πρόσωπο του νεκρού*

Άγιος Πέτρος, εικόνα
από την Σερά Μονή
Αγίας Αικατερίνης
Όρους Σινά

◆ Η τέχνη αλλάζει

Μετά την Άλωση, πολλοί αγιογράφοι μετακινούνται στις λατινοκρατούμενες περιοχές της Ελλάδας, όπως, για παράδειγμα, στην Κρήτη. Εκεί, δημιουργούν νέες «σχολές», αναπτύσσουν, δηλαδή, νέες καλλιτεχνικές τάσεις στην εικονογραφία. Οι τάσεις αυτές επηρεάζουν και τη Δύση, όταν οι βυζαντινοί καλλιτέχνες καταφεύγουν στην Ιταλία. Παράλληλα, στη Φλωρεντία, τη Βενετία και σε άλλες ιταλικές πόλεις υπάρχει πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της ζωγραφικής, της γλυπτικής, της αρχιτεκτονικής και των άλλων τεχνών. Μέσα από αυτή τη γόνιμη συνύπαρξη, η τέχνη θα αλλάξει για πάντα πρόσωπο.

◆ Η κληρονομιά του Βυζαντίου

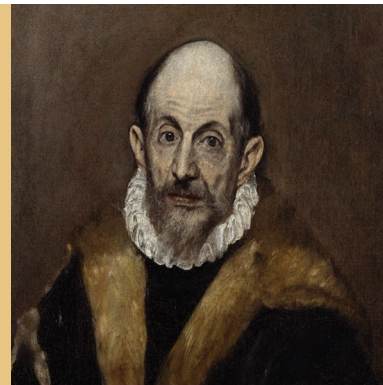
Το Βυζάντιο έχει επηρεάσει τον πολιτισμό όχι μόνο της σύγχρονης Ελλάδας αλλά και πολλών άλλων κρατών. Μετά το 1453, οι Βυζαντινοί μεταλαμπαδεύουν (μεταδίδουν) τη φιλοσοφία, τη λογοτεχνία, την επιστήμη της αρχαίας Ελλάδας και συνεισφέρουν στην εξέλιξη της Αναγέννησης, της οποίας οι εκπρόσωποι αλλάζουν για πάντα τη ζωγραφική, την ποίηση, το θέατρο. Έτσι, η κληρονομιά του Βυζαντίου καθορίζει όλον τον σύγχρονο πολιτισμό.

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

Τ. Μάρλοου, Σπουδαίοι ζωγράφοι
(διασκευή)

«Ο Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (1541-1614) μεγαλώνει στην Κρήτη, όταν αυτή βρίσκεται υπό ενετική κατοχή, και μαθητεύει αρχικά κοντά σε Κρήτες αγιογράφους και μετά σε αναγεννησιακούς ζωγράφους στην Ιταλία. Ζει στην Ισπανία μέχρι το τέλος της ζωής του και γίνεται γνωστός με το ψευδώνυμο "Ελ Γκρέκο" που θα πει "Ο Έλληνας". Θεωρείται πρωτοπόρος του μοντερνισμού και κύριος εκφραστής της ισπανικής Αναγέννησης, ένας οραματιστής που το έργο του ξεκινάει από την πλούσια βυζαντινή παράδοση και το έργο του επηρεάζει τη δυτική τέχνη μέχρι και σήμερα».

Ελ Γκρέκο (1595-1600). Αυτοπροσωπογραφία του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου. Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης

A. Σε ομάδες, διαβάζουμε το παραπάνω απόσπασμα και απαντάμε στην ερώτηση: Γιατί είναι σημαντικό μέχρι και σήμερα ο Δομήνικος Θεοτοκόπουλος;

B. Ανά δύο, συγκρίνουμε τα δύο έργα που απεικονίζουν τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου.

Δομήνικος Θεοτοκόπουλος

Στη βυζαντινή αγιογραφία του 14ου αιώνα από εκκλησία της *Οχρίδας**, ο αρχάγγελος Γαβριήλ απεικονίζεται όπως πάντα στα αριστερά, κρατώντας σκήπτρο. Η Παναγία βρίσκεται καθισμένη στα δεξιά της εικόνας. Θυμάστε τι της λέει;

Βυζαντινή αγιογραφία

Ας εντοπίσουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές της με την εικόνα

του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, που ολοκληρώθηκε γύρω στο 1600.

Οχρίδα:
λίμνη και ομώνυμη πόλη στα σύνορα Βόρειας Μακεδονίας και Αλβανίας

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

3, 2, 1... και φύγαμε!

Ξαναδιαβάζουμε το κεφάλαιο και εντοπίζουμε:

3 στοιχεία που δείχνουν τη συνεισφορά των βυζαντινών λογίων στη Δύση

2 κατηγορίες έργων βυζαντινής τέχνης

1 πληροφορία που μας έκανε εντύπωση σε αυτό το κεφάλαιο

Στα χρόνια του Βυζαντίου η ελληνική γλώσσα γίνεται επίσημη γλώσσα του κράτους, αντικαθιστώντας σιγά σιγά τη λατινική. Έτσι, σταδιακά, οι επικοινωνίες γίνονται στα ελληνικά, παρότι η ελληνική γλώσσα των Βυζαντινών δεν είναι η ίδια στους λαϊκούς χώρους, τους χώρους του παλατιού ή τους χώρους της Εκκλησίας. Έχει μεγάλη διαφορά, άραγε, η γλώσσα των Βυζαντινών από τη νέα ελληνική, όπως τη μιλάμε και τη γράφουμε σήμερα;

ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ
ΑΥΤΟ
ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

- ☉ θα συγκρίνουμε την ομιλούμενη με τη γραπτή γλώσσα και τη μεγαλογράμματη με τη μικρογράμματη γραφή
- ☉ θα γνωρίσουμε ότι η βυζαντινή γλώσσα υπήρξε η γέφυρα ανάμεσα στην αρχαία και τη νέα ελληνική γλώσσα.

323 π.Χ. - 146 π.Χ.

Η ελληνική είναι η πιο διαδεδομένη γλώσσα στον ελληνιστικό κόσμο

66-110

Τα Ευαγγέλια γράφονται στην κοινή γλώσσα

330

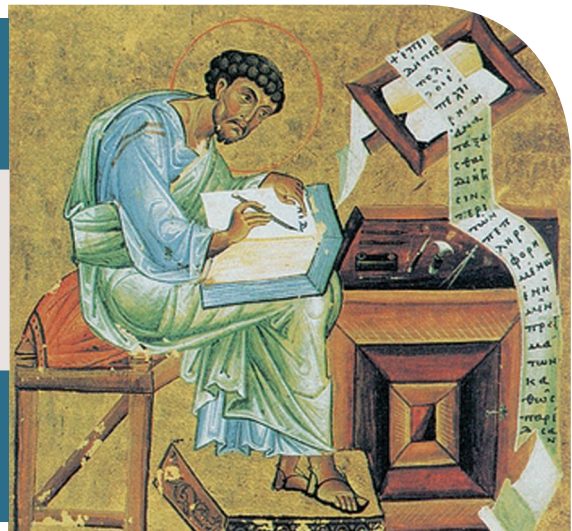
Η Κωνσταντινούπολη γίνεται πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας

610

Τα ελληνικά γίνονται η επίσημη γλώσσα στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Γνώριζες ότι...

...το χαρτί είναι εφεύρεση των Κινέζων και ότι, όταν οι Άραβες έμποροι το έφεραν στο Βυζάντιο, οι Βυζαντινοί εντυπωσιάστηκαν τόσο πολύ που σιγά σιγά άρχισαν να το χρησιμοποιούν σε όλα τα χειρόγραφα βιβλία τους;

Βυζαντινός μοναχός αντιγράφει σε χαρτί

♦ Από τα λατινικά στα ελληνικά

κοινή ελληνική:
η καθημερινή γλώσσα
που μιλιέται
από τα ελληνιστικά χρόνια

Στην αχανή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία με τα πολλά έθνη και τις αμέτρητες γλώσσες, επίσημη γλώσσα του κράτους είναι η λατινική. Και η ελληνική, όμως, είναι εξίσου διαδεδομένη γλώσσα. Στην *κοινή ελληνική**, μάλιστα, γράφεται και η Καινή Διαθήκη για να είναι προσιτή σε όλους. Όταν η Κωνσταντινούπολη γίνεται πρωτεύουσα του ρωμαϊκού κράτους, η λατινική παραμένει γλώσσα του στρατού και του παλατιού. Η γλώσσα της χριστιανικής θρησκείας, όμως, είναι η ελληνική, καθώς το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού στο ανατολικό κομμάτι της αυτοκρατορίας είναι ελληνόφωνο. Έτσι, η λατινική παύει σταδιακά να χρησιμοποιείται, έως ότου, το 610, η ελληνική γίνεται η επίσημη γλώσσα της αυτοκρατορίας που χρησιμοποιείται στους νόμους, τα διατάγματα και τις δικαστικές αποφάσεις.

Τα βυζαντινά νομίσματα κυκλοφορούσαν σε όλον τον κόσμο και ήταν το σύμβολο της δυνατής αυτοκρατορίας. Σε αυτά βλέπουμε ότι μέχρι και τον 11ο αιώνα συνυπάρχουν ελληνικοί και λατινικοί χαρακτήρες. Στο νόμισμα του Θεόφιλου, ο οποίος ήταν αυτοκράτορας τον 9ο αιώνα, βρίσκουμε την επιγραφή «ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ».

Σόλιδος του Θεόφιλου (829-842).
CNG (Classical Numismatic Group)

Γνωρίζεις ότι...

...στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, μαζί με την επίσημη λατινική γλώσσα, χρησιμοποιήθηκε ευρέως και η ελληνική που τη μιλούσαν οι μορφωμένοι Ρωμαίοι;

♦ Η διγλωσσία

Οι βυζαντινοί λόγιοι μελετούν σε βάθος την αρχαία ελληνική γραμματεία και διασώζουν τα πιο σημαντικά έργα της. Έτσι, η γλώσσα των αρχαίων ελληνικών κειμένων παίζει ρόλο στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών επιλογών του Βυζαντίου. Από την άλλη, στα θρησκευτικά κείμενα και τη λειτουργία της Εκκλησίας εξακολουθεί να χρησιμοποιείται η κοινή ελληνική, ενώ αναπτύσσεται και μια γραπτή γλώσσα που μιμείται την *αττική διάλεκτο**. Παράλληλα, οι απλοί άνθρωποι μιλούν μια καθημερινή γλώσσα που μοιάζει σε μεγάλο βαθμό με τη σημερινή νεοελληνική. Δημιουργείται, λοιπόν, μια διγλωσσία λόγω διαφοράς ανάμεσα στη γραπτή και την προφορική γλώσσα.

Με τον καιρό, η προφορική θα εκτοπίσει την αρχαιοπρεπή γραπτή και οι νέοι νόμοι και τα βιβλία θα γράφονται σε απλούστερη ελληνική γλώσσα, ώστε να είναι κατανοητά από όλους. Από το 1100 και μετά, μάλιστα, υπάρχουν λογοτεχνικά κείμενα σε γλώσσα που μοιάζει πολύ με τη δημοτική γλώσσα που μιλάμε σήμερα.

αττική διάλεκτος:
αρχαία ελληνική διάλεκτος
που κατά την ελληνιστική
εποχή θεωρείται η καλύτερη
από όλες τις υπόλοιπες

Αξιολογούμε τις γνώσεις μας

- A.** Ξαναδιαβάζουμε το κεφάλαιο και βρίσκουμε τη σωστή απάντηση στην ερώτηση: Τι σημαίνει «διγλωσσία»;
- Na μιλάμε δύο ξένες γλώσσες.
  - Na μιλάμε άλλη γλώσσα από την επίσημη γλώσσα του κράτους όπου ζούμε.
  - Na χρησιμοποιούμε άλλη μορφή γλώσσας όταν μιλάμε, και άλλη, όταν γράφουμε.
  - Na γράφουμε σε δύο γλώσσες.

- B.** Ξαναδιαβάζουμε το κεφάλαιο και εξηγούμε σε 2-3 σειρές, γιατί η Καινή Διαθήκη γράφτηκε στα ελληνικά. Βοήθησε, άραγε, αυτή η απόφαση στην εξάπλωση του Χριστιανισμού;

- Γ.** Ο Πτωχοπρόδρομος είναι ένας σατιρικός ποιητής που έχει γράψει ποιήματα σε απλή βυζαντινή γλώσσα. Στο παρακάτω απόσπασμα περιγράφει ένα γεύμα που μόνο οι άρχοντες μπορούν να απολαύσουν. Διαβάζουμε τους στίχους του και κυκλώνουμε τις βυζαντινές λέξεις που σημαίνουν:

*γαρύφαλο ζεστό κέφαλος μαγειρίτσα μανιτάρι
μέλι ξίδι ξινόγλυκο συναγρίδα ψητό κοτόπουλο*

Πρώτον διαβαίνει το εκζεστόν ψητόπουλον μπρουδάτον,
και τότε το περέχυμαν, μαζός βαβαλισμένος,
και τρίτον οξινόγλυκος κροκάτη μαγειρεία
έχουσα στάχος, σύσγουδον, καρυόφαλον, τριψίδιν,
αμανιτάριν, όξος τε και μέλιν εις το ακάπνιν,
και απέσω κείται κόκκινος μεγάλη φιλομήλα,
και κέφαλος τρισπίθαμος αβγάτος εκ το Ρήγιν,
και συναγρίδα πεπανή, Θεέ μου, μαγειρεία!

N. Τουφεξής (2012). *Πτωχοπρόδρομος*. Κριτική έκδοση Hans Eideneier. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Τι μάθαμε σε αυτό το κεφάλαιο

Κυκλώνω το σωστό.

Ποια μορφή της ελληνικής χρησιμοποιείται στην καθημερινή ζωή του Βυζαντίου;

- Απλή ελληνική γλώσσα.
- Γλώσσα που μοιάζει με την αρχαία ελληνική.

Ποια μορφή γλώσσας χρησιμοποιούν στο παλάτι, τις σχολές και τις δημόσιες υπηρεσίες;

- Απλή ελληνική γλώσσα.
- Γλώσσα που μοιάζει με την αρχαία ελληνική.

Ποια γλώσσα μιλούν οι κάτοικοι των ανατολικών περιοχών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας;

- Ελληνική.
- Λατινική.

Σε ποια γλώσσα είναι αρχικά γραμμένοι οι νόμοι, οι αυτοκρατορικές και οι δικαστικές αποφάσεις;

- Ελληνική.
- Λατινική.

Ποια γλώσσα επικρατεί μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας;

- Ελληνική.
- Λατινική.

Παράρτημα

Αλφαβητικό ευρετήριο όρων και ονομάτων

- Α**βαροι 49, 50, 51, 52
 Αγία Ελένη 34, 143, 144, 147
 Αγία Σοφία 46, 48, 121, 129, 130, 133, 136, 137, 140, 145
 Αίγυπτος 13, 20, 55, 144
 Άγιον Όρος 123, 125, 126
 Ακάθιστος Ύμνος 51
 Ακρίτες 53, 56, 58, 61, 82, 84
 Αλάριχος 41, 42
 Αλέξιος Α΄ Κομνηνός 103, 105, 106, 108, 110, 112, 114
 Αλλάχ 54
 Άλωση Κωνσταντινούπολης (1204) 29, 81, 97, 113, 119, 120, 128, 145
 Άλωση Κωνσταντινούπολης (1453) 8, 125, 131, 133, 138, 155, 156, 157
 Αλληλέγγυον 79, 80
 Άννα Κομνηνή (Πορφυρογέννητη) 110, 147
 Αναγέννηση 79, 91, 92, 93, 142, 155, 157, 158
 Άραβες 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 72, 78, 79, 87, 92, 145, 146, 153, 153
 Αρκάδιος 40, 42
 Αττίλας 41
 Αυγούστα Θεοδώρα 63, 65, 66
 Αυτοκρατορία Νίκαιας 116, 117, 118, 120, 121, 128
 Αυτοκρατορία Τραπεζούντας 109, 116, 117
 Αχαϊκή Συμπολιτεία 13
- Β**άνδαλοι 39, 40, 42
 Βασιλεία της Ανατολής 12
 Βασίλειος Α΄ 78
 Βασιλικά 79
 Βελισσάριος 45, 47
 Βένετοι 45
 Βενετοί 103, 105, 106, 115, 116, 118, 129, 145, 146
 Βλαδίμηρος 74, 75, 151
 Βόγορης Α΄ 151, 153
 Βοημούνδος Α΄ 105
 Βόρεια Αφρική 12, 41, 55, 58, 60
 Βούλγαροι 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 151, 153
- Γ**ένοβα 105, 153
 Γεωργικός Νόμος 61
 Γενουάτες 105, 121, 129, 153
 Γότθοι 32, 39, 40, 41, 42, 47
 Γρηγόριος Ναζιανζηνός 35, 37
- Δ**΄ Σταυροφορία 113, 115, 128
 Δεσποτάτο της Ηπείρου 117
 Δεσποτάτο του Μυστρά 117, 128, 132
 Δήμοι 45
 Διάταγμα Μεδιολάνων 31, 32, 34, 38
 Διγενής Ακρίτας 56, 58, 92
 Διωγμοί Χριστιανών 29, 30, 32
 Διοκλητιανός 27, 28, 29, 30, 31, 32
 Δυναστεία του Αμορίου 63, 65, 78
 «Δυνατοί» 61, 62, 82, 124
- Ε**ικονομαχία 63, 64, 65, 66, 79, 81, 86, 87, 100, 111
 Ειρήνη η Αθηναία 63, 64, 66, 85, 88
 Εκλογή Νόμων 59
 Ελληνορωμαϊκός πολιτισμός 13, 15, 16, 18
 Εξαρχάτο της Ραβέννας 85, 86, 87
 Επαρχικό Βιβλίο 79
 Ευδοκία η Αθηναία 41, 41, 100
 Εύξεινος Πόντος 33, 74, 116
- Ζ**ηλωτές 123, 124
- Η**ράκλειος 49, 50, 51, 52, 53, 54, 92
- Θ**εματικός στρατός 53, 55, 61
 Θεοδοσιανός Κώδικας 40
 Θεοδόσιος Α΄ 35, 36, 38, 39, 40
 Θεοδώρα 44, 45, 47, 63, 65, 66, 149
 Θεοφανώ 88, 89, 90, 93, 153, 154
 Θεσσαλονίκη 55, 68, 69, 97, 105, 117, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 140, 141
 Θεοτοκόπουλος, Δομήνικος 158
- Ι**ουλιανός Παραβάτης ή Αποστάτης 35, 36, 37, 38, 39
 Ιουστινιάνης 129, 134, 138
 Ιουστινιανός 38, 43, 44, 45, 46, 47, 52, 79
 Ιππόδρομος Κωνσταντινούπολης 45, 97
 Ισπανία 20, 21, 39, 41, 47, 53, 55, 58
 Ιταλία 16, 18, 20, 26, 39, 41, 79, 84, 87, 103, 104, 105, 142, 155, 156, 157, 158
 Ιωάννης Β΄ Κομνηνός 110

Ιωάννης Δαμασκηνός 65, 92
 Ιωάννης Τσιμισκής 79
 Ιωάννης Χρυσόστομος 37

Κάρολος Μαρτέλος 55
 Καρλομάγνος 85, 88, 90, 152
 Καρχηδόνα 12, 39, 41
 Κασσιανή 101
 Κίεβο 74, 75
 Κόρινθος 11, 12, 13, 117
 Κρήτη 55, 77, 78, 80, 130, 157
 Κύπρος 55, 77, 78, 80, 143, 144, 145, 146
 Κύριλλος 67, 69, 70, 151
 Κωνσταντίνος 35, 38
 Κωνσταντίνος Α΄ 31, 32, 33, 34, 35, 149
 Κωνσταντίνος Ε΄ 63, 64, 66
 Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος 79, 151
 Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος 128, 129, 130, 132, 136

Λευκόπετρα 11, 13, 15
 Λέων Γ΄ Ίσαυρος 53, 55, 59, 64
 Λέων ΣΤ΄ ο Σοφός 77, 78, 79, 93, 153
 Λικίνιος 29, 30
 Λομβαρδοί 86, 87, 88

Μακεδονική Δυναστεία 77, 78, 79, 82
 Μανουήλ Α΄ Κομνηνός 111, 112
 Μάχη στη Λευκόπετρα 11
 Μάχη στην Πύδνα 11
 Μάχη στο Κλειδί 73, 78
 Μάχη στο Μαντζικέρτ 81, 83, 104, 107, 108, 114
 Μάχη στο Πουατιέ 53, 55
 Μέγας Βασίλειος 37
 Μεθόδιος 67, 69, 70, 151
 Μεσαίωνα 156
 Μέση Ανατολή 55
 Μεσοποταμία 55
 Μικρά Ασία 12, 33, 59, 83, 104, 110, 114, 128, 130, 144
 Μιχαήλ Γ΄ της Δυναστείας του Αμορίου 69, 72, 78, 92, 151
 Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος 120, 121, 122, 128
 Μονή Δαφνίου (Αττική) 140, 141, 142
 Μονή Σινά 157
 Μωάμεθ Β΄ Πορθητής (Σουλτάνος) 132, 134
 Mare Nostrum 20, 22

Ναρσής 45
 Νεαρές 79

Νικηφόρος Φωκάς 78, 79, 80, 145
 Νορμανδοί 81, 82, 84, 103, 104, 105, 107, 108, 123

Οθωμανοί 121, 125, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 136, 138, 143, 144, 145, 156
 Όθων Α΄ ο Μέγας 85, 88, 90
 Οκταβιανός Αύγουστος 19, 20, 21, 22
 Ονώριος 39, 40, 41, 42
 Ορθόδοξη Εκκλησία 86, 89, 121, 128, 129
 Ούννοι 40, 41, 42

Παλαιστίνη 50, 52, 55
 Πανδιδακτήριο 40, 42, 92, 94, 99, 100
 Πάπας Ουρβανός 114
 Πάροικοι 61, 62, 96, 98
 Πατριαρχική Σχολή 42, 99, 100
 Πέρσες 28, 32, 43, 49, 50, 51, 52, 54, 152
 Πιπίνος ο Βραχύς 87
 Πράσινοι 45

Ρόδος 14, 55
 Ρωμανός Δ΄ Διογένης 83, 84, 104
 Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία 19, 21, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 39, 42, 85, 159, 160
 Ρωμαϊκή Ειρήνη 19, 21, 28
 Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία 85, 89, 121, 128, 156
 Ρώμη 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 33, 41, 85, 86, 87, 135, 155, 156
 Ρώσοι 71, 73, 74, 75, 79, 151, 153

Σελτζούκοι Τούρκοι 81, 83, 84, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 118, 128
 Σλάβοι 49, 67, 68, 69, 70, 91, 110, 151
 Στάση του Νίκα 43, 45, 46, 48
 Συμεών Α΄ 73
 Συριακή Δυναστεία 59, 61, 62, 63, 64, 65
 Σχίσμα των Εκκλησιών 85, 89, 115, 156
 Σχολή της Μαγναύρας 92, 99, 100

Τετραρχία 27, 28, 29, 30

Υγρόν πυρ 53, 55

Φράγκοι 55, 58, 81, 87, 88, 90, 113, 117, 120, 122, 145, 146, 152, 156
 Φλωρεντία 96, 155, 156, 157

Χρυσόβουλο 105

Χρονολογικός πίνακας με τα σημαντικότερα γεγονότα

Ελληνορωμαϊκή Ιστορία

146 π.Χ. Οι Ρωμαίοι κατακτούν την Ελλάδα

Πρωτοβυζαντινή περίοδος (330-610)

313 Το διάταγμα της ανεξιθρησκίας (Μεδιολάνων)

324 Ο Κωνσταντίνος γίνεται μονοκράτορας

330 Η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης

392 Ο Μ. Θεοδόσιος καταργεί τους Ολυμπιακούς Αγώνες

395 Ο χωρισμός της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας σε Ανατολική και Δυτική

476 Η διάλυση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας

527 Ο Ιουστινιανός γίνεται αυτοκράτορας

532 Η στάση του Νίκα

537 Τα εγκαίνια της Αγίας Σοφίας

Μεσοβυζαντινή περίοδος (610-1057)

626 Πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Άβαραους και τους Πέρσες

673 Οι Άραβες επιχειρούν να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη

717 Οι Άραβες πολιορκούν την Κωνσταντινούπολη

732 Οι Φράγκοι νικούν τους Άραβες στο Πουατιέ της Γαλλίας

843 Η αναστήλωση των εικόνων

862 Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος αποστέλλονται στη Μοραβία και αναλαμβάνουν τον εκχριστιανισμό των Σλάβων

Υστεροβυζαντινή περίοδος (1057-1453)

1014 Ο Βασίλειος Β΄ νικά τους Βούλγαρους στο Κλειδί της Μακεδονίας

1071 Οι Σελτζούκοι Τούρκοι νικούν τους Βυζαντινούς στο Μαντζικέρτ

1204 Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους

1261 Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο

1342 Οι Ζηλωτές αναλαμβάνουν τη διοίκηση της Θεσσαλονίκης

1389 Οι Οθωμανοί κατακτούν τη Μ. Ασία και πολιορκούν την Κωνσταντινούπολη

1402 Οι Μογγόλοι νικούν τους Οθωμανούς στη μάχη της Άγκυρας

1430 Οι Οθωμανοί καταλαμβάνουν τη Θεσσαλονίκη

1453 Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς

Βιβλιογραφία - Πηγές - Δικτυογραφία

- Adkins, L. & Adkins, R. - A. (1999). *Handbook to Life in Ancient Rome*. Oxford: Oxford University Press.
- Cartwright, M. (2017). *Υγρό Πυρ* (μτφρ. Α. Κιουφεντζογλου). Στο: [https://www.worldhistory.org/trans/el/1-16532/Υγρο Πυρ](https://www.worldhistory.org/trans/el/1-16532/Υγρο_Πυρ) (Ανακτήθηκε 01/07/24).
- Corcoran, S. (2017). Roman law and the two languages in Justinian's empire, *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 60-1, p.p. 96-116. Στο: <https://doi.org/10.1111/2041-5370.12049> (Ανακτήθηκε στις 2/7/24)
- James, S. (1994). *Αρχαία Ρώμη* (μτφρ. Λ. Παρίση). Αθήνα: Πατάκη.
- Nicol, M. - D. (2010). *Ο θάνατος Αυτοκράτορας. Η ζωή και ο θρόνος του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου* (μτφρ. Δ. Β. Σταυρόπουλος). Αθήνα: Eurobooks.
- Ostrogorsky, G. (2015). *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους* (τρίτος Τόμος). Αθήνα: Πατάκη.
- Runciman, St. (2017). *Βυζαντινός Πολιτισμός* (μτφρ. Α. Παππάς). Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Runciman, St. (2003). *Μυστράς* (μτφρ. Κ. Πέι) Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Treadgold, W. (1997). *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Vasiliev, Al. - Al. (2006). *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324-1453* (Επίτομο) (μτφρ. Δ. Σαβράμης). Αθήνα: Πελεκάνος.
- Wener, Eck. (2003). *The age of Augustus* (tr. D. Lucas). Oxford: Blackwell Publishing.
- Άγιος Θεοφάνης ο Ομολογητής (2017). *Χρονογραφία 284-812/13 Μ.Χ.* (μτφρ. Αρχ. Α. Κουστένης) Αθήνα: Αρμός.
- Άγιος Ιωάννης Δαμασκηνός (2017). *1. Κατά Μανιχαίων διάλογος-2. Προς τους διαβάλλοντας τας Αγίας Εικόνας Λόγοι τρεις* (μτφρ. Ν. Ματσούκας). Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- Ακροπολίτης, Γ. (2004). *Χρονική Συγγραφή. Η Βυζαντινή Ιστορία της Λατινοκρατίας (1204-1261)*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Γλύκατζη - Αρβελέρ, Ε. (2018). *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Γλύκατζη - Αρβελέρ, Ε. (2014). *Σας μιλώ για το Βυζάντιο*. Αθήνα: Ερμής.
- Γλύκατζη - Αρβελέρ, Ε. (2012). *Γιατί το Βυζάντιο*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Ζιώζιου, Μ. (30/09/19). *Του Σταυρού: Τι γιορτάζουμε και γιατί – Η θαυματοποιός δύναμή του*. Στο: <https://tinyurl.com/3d24f76x> (Ανακτήθηκε στις 29/6/24)
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* Τόμος Η΄ (1979). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Καρούκας, Π. (2021). *Οι Ίσαυροι και ο περίφημος Θεματικός στρατός του Βυζαντίου*. Στο: <https://tinyurl.com/4ycj6v5j> (Ανακτήθηκε στις 30/6/24).
- Κουκουλές, Φ. (1949). *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μαυροπούλου, Α. (χ.χ.). *Η θέση της γυναίκας στον δημόσιο και ιδιωτικό βίο του Βυζαντίου σε ένα ταξίδι 1123 ετών. Κάποια τυπικά παραδείγματα*. Στο: <https://tinyurl.com/4pt9rv7h> (Ανακτήθηκε στις 30/6/24).
- Νικηφόρος Πατριάρχης Κων/πόλεως (1994). *Ιστορία σύντομος* (μτφρ. Λ. Κωσταρέλη). Αθήνα: Κανάκη.
- Ομπολένσκι, Ντ. (2022). *Η Βυζαντινή Κοινοπολιτεία. Η Ανατολική Ευρώπη 500-1453* (μτφρ. Β. Σπυροπούλου). Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.
- Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1971). *Ιστορία Του Ελληνικού Έθνους Από Των Αρχαιότατων Χρόνων Μέχρι Των Καθ' Ημάς* (Ανατύπωση εκ της δευτέρας εκδόσεως 1886). Αθήνα: Γαλαξίας.
- Πολύβιος: *Άπαντα* (Ενδέκατος τόμος) (1996). (μτφρ. Θ. Γ. Μαυρόπουλος). Αθήνα: Κάκτος.
- Βυζαντινό και Χριστιανικό εικονικό Μουσείο.
- Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Κωνσταντίνος ο Μέγας.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

